

Regeringens proposition

1977/78: 159

om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst, m. m.;

beslutad den 16 mars 1978.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga de förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll ovannämnda dag.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

ERIC KRÖNMARK

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås ändringar inom vapenfrilagstiftningens område. I förhållande till vad som nu gäller innebär förslaget bl. a. att möjligheterna att erhålla tillstånd till vapenfri tjänst blir större, att prövningsförfarandet förenklas och att tjänstgöringsområdena blir fler. I vapenfrilagen ändras bl. a. 1 § så att uttrycket "djup samvetsnöd" utgår ur lagtexten. De vapenfria skall utbildas för och fullgöra tjänst i verksamhet som är betydelsefull för samhället under beredskap och krig. Ersättning skall kunna utgå till vissa utbildningsmyndigheter. Det nuvarande sanktionssystemet behålls i princip men det förutses att antalet fall av vägran att fullgöra värnplikt eller vapenfri tjänst blir väsentligt färre än tidigare. Vid upprepad vägran bör lagföring ske högst två gånger. Angående påföljdsvalet anges att en villkorlig dom förenad med ett kraftigt bötesstraff bör kunna vara en tillräcklig reaktion vid förstagångsvägran. Vid andragångsvägran anses däremot fängelsestraff böra utdömas och strafftiden bestämmas till minst fyra månader. I övrigt innehåller propositionen förslag till ändringar i värnpliktslagen och civilförsvarslagen. Ändringarna i värnpliktslagen reglerar bl. a. regeringens möjligheter att besluta om värnpliktig eller vapenfri efter vägran m. m. skall inkallas till ny tjänstgöring eller inte. Ändringarna i civilförsvarslagen utgör bl. a. en anpassning till den föreslagna ändringen i 1 § vapenfrilagen.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1978.

1 Förslag till Lag om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1966:413) om vapenfri tjänst dels att 1–5, 8 a och 22 §§ skall ha nedan angivna lydelse, dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 21 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Värnpliktig äger enligt denna lag erhålla tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring, om bruk av vapen mot annan *icke är förenligt* med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samsvetsnöd för honom.

Värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst benämnes vapenfri tjänstepliktig.

Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst, som är betydelsefull för samhället, såsom

- a) brandtjänst inom civilförsvaret,
- b) reparations-tjänst vid järnvägar-na, statens vattenfallsverk eller televerket,
- c) hälsovårds- eller sjukvårdstjänst inom det allmänt civila medicinalväsendet,
- d) ekonomi-eller expeditionstjänst vid statlig eller kommunal förvaltning.

Vapenfri tjänstepliktig får icke åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten, om han icke förklarar sig villig därtill.

Föreslagen lydelse

1 §

Värnpliktig äger enligt denna lag erhålla tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring, om *det kan antagas att* bruk av vapen mot annan är så oförenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse att han icke kommer att fullgöra värnpliktstjänstgöring.

2 §¹

Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst *i verksamhet*, som är betydelsefull för samhället *under beredskap och krig*. Tjänstgöringen skall ske hos statlig, kommunal eller landstingskommunal myndighet eller hos förening eller stiftelse som regeringen bestämmer.

Den som har antagits till bistånds- och katastrofutbildning får fullgöra vapenfri tjänst i sådan utbildning.

¹ Senaste lydelse 1975:556.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §

Vapenfri tjänstepliktig får icke övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition.

Söker den som fullgör värnpliktstjänstgöring tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst och har han icke tidigare gjort sådan ansökan, äger bestämmelsen i första stycket tillämpning på honom till dess ansökningen avgjorts slutligt. Lämnas ansökningen utan bifall, skall tjänstgöring under den tid då bestämmelsen varit tillämplig på den värnpliktige icke tillgodoräknas honom som fullgjord värnpliktstjänstgöring.

Andra stycket skall ha motsvarande tillämpning på den som tidigare har ansökt om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst, om ansökningen har avgjorts slutligt före den 1 juli 1978 eller om han har avslutat grundutbildning efter det att den tidigare ansökningen lämnats utan bifall.

4 §²

Vapenfri tjänstepliktig som avses i 2 § första stycket skall uttagas för den tjänstgöring för vilken han kan anses bäst lämpad. I den mån det kan ske skall hänsyn tagas till den tjänstepliktiges önskemål. Vapenfri tjänstepliktig får icke åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten, om han icke förklarat sig villig därtill.

Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer vilket slag av tjänstgöring som vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra.

Styrelsen har tillsyn över vapenfria tjänstepliktigas utbildning och tjänstgöring.

Om bistånds- och katastrofutbildning finns särskilda bestämmelser.

Arbetsmarknadsstyrelsen beslutar om uttagning enligt första stycket. Styrelsen har också tillsyn över vapenfria tjänstepliktigas utbildning och tjänstgöring.

5 §³

Vapenfri tjänstepliktig är skyldig att för sin utbildning tjänstgöra minst trehundra nittiofem och högst

Vapenfri tjänstepliktig är skyldig att för sin utbildning tjänstgöra minst trehundra nittiofem och högst

² Senaste lydelse 1971:167.

³ Senaste lydelse 1976:306.

Nuvarande lydelse

fyrhundratjugo dagar. Tjänstgöringen kan fördelas i omgångar över hela värnplikstiden.

Inkallas värnpliktiga med stöd av 27 § 2 mom. eller 28 § värnpliktslagen den 30 december 1941 (nr 967), får även vapenfri tjänstepliktig kallas till tjänstgöring. Tjänstgöringstiden får icke överstiga etthundraåttio dagar, om tjänstgöringen föranleds av inkallelse av värnpliktiga med stöd av 27 § 2 mom. värnpliktslagen.

Om tillgodoräkning av fullgjord värnpliktstjänstgöring vid beräkning av tiden för tjänstgöring enligt denna lag och av fullgjord vapenfri tjänst vid beräkning av tiden för värnpliktstjänstgöring meddelar regeringen bestämmelser.

Föreslagen lydelse

fyrhundratjugo dagar. Tjänstgöringen utgöres av grundutbildning och repetitionsutbildning.

Inkallas värnpliktiga med stöd av 27 § 2 mom. eller 28 § 1 mom. värnpliktslagen (1941:967), får även vapenfri tjänstepliktig kallas till tjänstgöring. Tjänstgöringstiden får icke överstiga etthundraåttio dagar, om tjänstgöringen föranleds av inkallelse av värnpliktiga med stöd av 27 § 2 mom. värnpliktslagen.

8a §⁴

Vapenfri tjänstepliktig är berättigad till samma förmåner i samband med tjänstgöring som enligt 33 § första stycket värnpliktslagen (1941:967) tillkomma värnpliktig i samband med värnpliktstjänstgöring.

Om vapenfri tjänstepliktigs rätt till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1946:99) och militärsättningsförordningen (1950:261).

Om vapenfri tjänstepliktigs rätt till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1946:99), lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd och lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada.

21 a §

Bestämmelserna i 46 § värnpliktslagen (1941:967) äga motsvarande tillämpning på vapenfri tjänstepliktig och vapenfri tjänst.

⁴ Senaste lydelse 1975:556.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

22 §⁵

Talan mot arbetsmarknadsstyrelsens beslut i ärende om uttagning enligt 4 § föres hos värnpliktsnämnden genom besvär. Mot värnpliktsnämndens beslut i sådant ärende får talan ej föras.

Talan mot beslut av vapenfrinämnden föres hos regeringen genom besvär.

Mot beslut i ärende om omprövning av tillrättavisning får talan ej föras.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1978.

2 Förslag till Lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967)

Härigenom föreskrivs i fråga om värnpliktslagen (1941:967)¹ dels att 17 och 33 §§ skall ha nedan angivna lydelse, dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 46 §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

17 §²

Den som inställer sig vid inskrivningsförrättning är i samband därmed berättigad till dagersättning, fri resa, fri förplägnad, fri inkvartering och fri sjukvård. Avlider inskrivningsskyldig under tid då han är berättigad till fri sjukvård, utgår begravningshjälp till hans dödsbo. Staten meddelar grupplivförsäkring för dödsfall åt inskrivningsskyldig under inskrivningsförrättning. Om inskrivningsskyldigs rätt till ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under inskrivningsförrättning föreskrives i *militärer-sättningsförordningen (1950:261)*.

Den som inställer sig vid inskrivningsförrättning är i samband därmed berättigad till dagersättning, fri resa, fri förplägnad, fri inkvartering och fri sjukvård. Avlider inskrivningsskyldig under tid då han är berättigad till fri sjukvård, utgår begravningshjälp till hans dödsbo. Staten meddelar grupplivförsäkring för dödsfall åt inskrivningsskyldig under inskrivningsförrättning. Om inskrivningsskyldigs rätt till ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under inskrivningsförrättning föreskrives i *lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd och lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada*.

⁵ Senaste lydelse 1975:556.

¹ Lagen omtryckt 1969:378.

² Senaste lydelse 1976:308.

Nuvarande lydelse

Värnpliktig är i samband med tjänstgöring berättigad till dagersättning eller dagpenning, särskilda ersättningar för tjänstgöring av särskilt slag eller i viss befattning, utryckningsbidrag, reseförmåner, fri förplägnad, fri inkvartering, fri utrustning, fri hälso- och sjukvård *samt särskilt olycksfallsskydd*. Värnpliktig som med godkänt betyg har genomgått utbildning till militär befattning för kompanibefäl erhåller utbildningspremie. Avlider värnpliktig under tid då han är berättigad till fri sjukvård, utgår begravningshjälp till hans dödsbo. Staten meddelar grupplivförsäkring för dödsfall åt värnpliktig under tjänstgöring.

Om värnpliktigs rätt till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1946:99) och *militärer-sättningsförordningen (1950:261)*.

Vid inkallelse till värnpliktstjänstgöring enligt 28 § må föreskrivas, att värnpliktig skall medföra proviant för högst tre dagar samt förse sig med beklädnad, intill dess sådan anskaffats. Skälig ersättning härför skall beredas honom av staten.

*Föreslagen lydelse*33 §³

Värnpliktig är i samband med tjänstgöring berättigad till dagersättning eller dagpenning, särskilda ersättningar för tjänstgöring av särskilt slag eller i viss befattning, utryckningsbidrag, reseförmåner, fri förplägnad, fri inkvartering, fri utrustning *samt* fri hälso- och sjukvård. Värnpliktig som med godkänt betyg har genomgått utbildning till militär befattning för kompanibefäl erhåller utbildningspremie. Avlider värnpliktig under tid då han är berättigad till fri sjukvård, utgår begravningshjälp till hans dödsbo. Staten meddelar grupplivförsäkring för dödsfall åt värnpliktig under tjänstgöring.

Om värnpliktigs rätt till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1946:99), *lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd och lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada*.

46 §⁴

Regeringen eller myndighet som regeringen user får besluta att värnpliktig tills vidare eller för viss tid icke skall åläggas tjänstgöring enligt denna lag, om den värnpliktige

1. vägrar eller underlåter att fullgöra vad som åligger honom eller olovligen avviker eller uteblir från

³Senaste lydelse 1976:308.

⁴Förutvarande 46 § upphävd genom 1975:555.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

tjänstgöringsstället och det kan antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen,

2. hos myndighet som regeringen bestämmer förklarar att han icke kommer att fullgöra värnpliktstjänstgöring och det med hänsyn till hans anslutning till religiöst samfund kan antagas att han icke kommer att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1978.

3 Förslag till Lag om ändring i civilförvarlagen (1960:74)

Härigenom föreskrivs att 12 § 5 mom. och 14 § civilförvarlagen (1960:74)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

12 §

5 m o m .² Om ej annat följer av tredje stycket, är civilförvarspliktig vid fullgörande av civilförvarsplikt inom det allmänna civilförvaret eller verkskyddet berättigad till dagpenning, särskilda ersättningar för tjänstgöring av särskilt slag eller i viss befattning, reseförmåner, fri förplägnad, fri inkvartering och fri sjukvård. Avlider civilförvarspliktig under tid då han är berättigad till fri sjukvård, utgår begravningshjälp till hans dödsbo.

Civilförvarspliktig är under sådan föreskriven tjänstgöring i det allmänna civilförvaret som fullgöres efter inskrivning i civilförvaret och under föreskriven tjänstgöring vid försvarsmakten berättigad till särskilt olycksfallsskydd. Under sådan tjänstgöring meddelar staten grupplivförsäkring för dödsfall åt civilförvarspliktig.

Under sådan föreskriven tjänstgöring i det allmänna civilförvaret som fullgöres efter inskrivning i civilförvaret och under föreskriven tjänstgöring vid försvarsmakten meddelar staten grupplivförsäkring för dödsfall åt civilförvarspliktig.

Om ej regeringen föreskriver annat, utgår förmån enligt första stycket ej för

¹Lagen omtryckt 1975:712.

²Senaste lydelse 1976:305.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

dygn, under vilket mindre än sju timmar tagas i anspråk för tjänstgöring och färd till eller från tjänstgöringsplatsen.

Om civilförsvarspliktigs rätt till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1946:99) och förordningen (1954:249) om ersättning i anledning av kroppsskada, ådragen under tjänstgöring i civilförsvaret.

Om civilförsvarspliktigs rätt till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1946:99), lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd och lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada.

14 §

Om befrielse för vissa befattningshavare eller yrkesgrupper från fullgörande av civilförsvarsplikt äger regeringen meddela bestämmelser.

Förklarar civilförsvarspliktig att bruk av vapen mot annan skulle för honom medföra djup samvetsnöd och gör han genom intyg av minst två trovärdiga personer sannolikt, att hans samvetsbetänkligheter äro allvarligt grundade, må tjänstgöring inom ordnings- och bevakningstjänsten icke åläggas honom.

Förklarar civilförsvarspliktig att bruk av vapen mot annan icke är förenligt med hans allvarliga personliga övertygelse och gör han genom intyg av minst två trovärdiga personer sannolikt, att hans inställning till vapenbruk är allvarligt grundad, får tjänstgöring inom ordnings- och bevakningstjänsten icke åläggas honom.

Då civilförsvarspliktig första gången gjort framställning, som avses i andra stycket, skall han intill dess ärendet slutligt avgjorts vara fri från skyldighet att tjänstgöra inom ordnings- och bevakningstjänsten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1978.

FÖRSVARSDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1978-02-09

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Bohman, Ahlmark, Romanus, Turesson, Gustavsson, Antonsson, Mogård, Olsson, Åsling, Söder, Troedsson, Mundebo, Krönmark, Ullsten, Burenstam Linder, Wikström, Johansson, Friggebo

Föredragande: statsrådet Krönmark

Lagrådsremiss med förslag till lag om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst, m. m.

1 Inledning

Med stöd av bemyndigande den 13 september 1973 tillkallade chefen för försvarsdepartementet sex sakkunniga¹ (Fö 1973:01) för att se över lagen om vapenfri tjänst och sanktionerna vid vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Utredningen har i mars 1977 lämnat betänkandet (SOU 1977:7) Rätten till vapenfri tjänst. Vissa av de i betänkandet framlagda lagförslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av riksåklagaren, Svea hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, rikspolisstyrelsen, kriminalvårdsstyrelsen, brottsförebyggande rådet, styrelsen för internationell utveckling (SIDA), biståndsutbildningsnämnden, överbefälhavaren (ÖB), chefen för armén, chefen för marinen, chefen för flygvapnet, försvarets civilförvaltning, värnpliktsverket, civilförsvarsstyrelsen, beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, försvarets rationaliseringsinstitut, vapenfrinämnden, socialstyrelsen, postverket, televerket, statens järnvägar (SJ), statens vägverk, sjöfartsverket, luftfartsverket, Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut (SMHI), statskontoret, riksrevisionsverket, riksantikvarieämbetet och statens historiska museer (riksantikvarieämbetet), domkapiteln i Uppsala, Göteborgs, Härnösands och Stockholms stift, skolöverstyrelsen, universi-

¹ Justitierådet Carl Holmberg, ordförande, riksdagsledamöterna Georg Andersson och Carl-Eric Norrby samt dåvarande riksdagsledamöterna Stig Gustafsson, Birger Möller och Mårten Werner. Som experter har i utredningsarbetet deltagit avdelningsdirektören vid vapenfrinämnden Eric Sjöholm och byrådirektören vid arbetsmarknadsstyrelsen Karl-Henrik Suneson.

tets- och högskoleämbetet, lantbruksstyrelsen, statens jordbruksnämnd, skogsstyrelsen, statens naturvårdsverk, överstyrelsen för ekonomiskt försvar, arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), statens vattenfallsverk, domänverket, länsstyrelserna i Stockholms, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Skaraborgs och Västmanlands län, civilbefälhavaren i Östra civilområdet, riksdagens ombudsmän (JO), Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR, Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF), Svenska Freds- och skiljedomsföreningen, Vapenfriföreningen, Sveriges Fredsråd, Svenska Världsfredsmissionen, Broderskapsrörelsen, Svenska Ekumeniska nämnden, Sveriges Frikyrkoråd, Riksförbundet kyrkans ungdom, Sveriges kristna ungdomsråd, Svenska missionsförbundets ungdom, Moderata ungdomsförbundet, Centerns ungdomsförbund, Folkpartiets ungdomsförbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Svenska Röda Korset, Sveriges Förenade Studentkårer, Sveriges domareförbund, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges auditörer samt Lantbrukarnas Riksförbund (LRF).

Riksåklagaren har bifogat yttranden från överåklagarna i Stockholms, Göteborgs och Malmö åklagardistrikt samt länsåklagarna i Östergötlands län, Jönköpings län samt i Västernorrlands län och Jämtlands län. Till yttrandet från vapenfrinämnden har fogats yttranden från nämndens i tjänst varande fast anställda utredare. Domkapitlet i Stockholms stift har ingett yttrande från S:t Görans församling. Universitets- och högskoleämbetet har bifogat yttrande från teologiska fakulteten vid Lunds universitet. Länsstyrelsen i Göteborgs- och Bohus län har ingett yttrande från länsarbetsnämnden och länsstyrelsen i Skaraborgs län från socialkonsulenterna. Till yttrandet från LO har bifogats yttrande från Svenska Kommunalarbetareförbundet.

Vidare har yttranden avgetts av värnpliktiga arbetsgruppen, de vapenfria fackliga organisation, STAM-klubben vid riksantikvarieämbetet samt enskilda.

2 Nuvarande ordning

2.1 Allmänt

Det svenska militära försvaret bygger på allmän värnplikt. Enligt 1 § värnpliktslagen (1941:967, omtryckt 1969:378, ändrad senast 1976:308) är svensk man värnpliktig från och med det kalenderår under vilket han fyller arton år till och med det år under vilket han fyller fyrtiosju år.

Skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring enligt värnpliktslagen är emellertid inte undantagslös. Sedan länge har vi i vårt land en lagstiftning som medger att den som hyser samvetsbetänkligheter mot sådan tjänstgöring i stället får fullgöra vapenfri tjänst.

Den nu gällande lagen (1966:413) om vapenfri tjänst (ändrad senast

1976:604) bygger på ett betänkande av 1964 års utredning rörande vapenfria tjänstepliktiga (SOU 1965:71) och antogs av 1966 års riksdag (prop. 1966:107, 2 LU 1966:45, rskr 1966:269). Lagen trädde i kraft den 1 oktober 1966 och ersatte lagen (1943:121) om vapenfria värnpliktiga, som i sin tur föregicks av lagar åren 1920 och 1925 i ämnet.

Enligt gällande vapenfrilag kan värnpliktig få tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring om bruk av vapen mot annan inte är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom. Den som har fått sådant tillstånd kallas vapenfri tjänstepliktig (1 §).

Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst som är betydelsefull för samhället, såsom a) brandtjänst inom civilförsvaret, b) reparationstjänst vid järnvägarna, statens vattenfallsverk eller televerket, c) hälso- och sjukvårdstjänst inom det allmänt civila medicinalväsendet, d) ekonomi- eller expeditionstjänst vid statlig eller kommunal förvaltning.

Vapenfri tjänstepliktig får inte åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten, om han inte har förklarat sig villig till detta (2 §).

Vapenfri tjänstepliktig får inte övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition (3 §). Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer vilket slag av tjänstgöring som vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra. Styrelsen har också tillsyn över vapenfria tjänstepliktigas utbildning och tjänstgöring (4 §). De vapenfria tjänstepliktigas utbildningstid är f. n. minst 395 och högst 420 dagar. Tjänstgöringen kan fördelas i omgångar över hela värnpliktstiden (5 §). De vapenfria tjänstepliktiga tjänstgör 420 dagar, dvs. ungefär lika lång tjänstgöring som gruppbefälsuttagna värnpliktiga inom armén f. n. fullgör i form av grund- och repetitionsutbildning.

Ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst prövas av vapenfri-nämnden efter utredning i varje särskilt fall (10 §). Nämnden kan återkalla tillstånd till vapenfri tjänst och kan också utan ansökan besluta att värnpliktig skall fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring (13 §). Beslut av nämnden får överklagas hos regeringen (22 §).

Föreskrifter för tillämpningen av lagen om vapenfri tjänst finns i kungörelsen (1966:414) med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga (ändrad senast 1977:285).

Värnpliktig som inte erhållit tillstånd till vapenfri tjänst är att anse som krigsman när han är tjänstgöringsskyldig vid försvarsmakten. Enligt 21 kap. 1 § brottsbalken dömes krigsman som bl. a. vägrar eller underlåter att lyda förmans befallning för lydnadsbrott till disciplinstraff eller fängelse i högst ett år om det inte är uppenbart att befallningen inte angår tjänsten. Är brottet grovt kan dömas till fängelse i högst fyra år. Vid bedömning av huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om befallningen avsett tjänsteåtgärd av större vikt eller om brottet begåtts inför samlad trupp eller förövats av flera i samråd. Om någon befallning inte getts men krigsmannen inför förman förklarar att han vägrar fullgöra värnpliktstjänstgöring eller bära vapen eller

utrustning, kan han bli fälld till ansvar för grovt tjänstefel enligt 21 kap. 18 § brottsbalken. För sådant brott föreskrivs fängelse i högst ett år. För tjänstefel som inte är grovt är påföljden disciplinstraff.

Straffbestämmelserna i 21 kap. brottsbalken är inte tillämpliga på vapenfria tjänstepliktiga, eftersom dessa inte är att anse som krigsmän. Ansvarsbestämmelser för de vapenfria har i stället tagits in i lagen om vapenfri tjänst. Lagen saknar motsvarighet till brottsbalkens bestämmelse om lydnadsbrott men upptar i 16 § ett stadgande om ansvar för tjänstefel. Normalstraffet är böter. Är brottet grovt, skall dömas till fängelse i högst ett år. I praxis har vägran av vapenfri tjänstepliktig att fullgöra den vapenfria tjänsten bedömts som grovt tjänstefel.

Vid val av påföljd i mål om vägran att fullgöra värnplikt eller vapenfri tjänst görs i praxis ingen skillnad mellan krigsmän och vapenfria tjänstepliktiga. I regel bestäms påföljden till fängelse. Är omständigheterna vid brottet mildrande, kan böter komma i fråga. Villkorlig dom eller skyddstillsyn tillämpas av hänsyn till allmän laglydnad endast i undantagsfall. När någon tfe gånger dömts till påföljd för vägran brukar regeringen förordna att han inte vidare skall kallas in till tjänstgöring. För medlemmar tillhörande sekten Jehovas vittnen gäller sedan år 1967 den ordningen att regeringen från fall till fall beslutar huruvida vederbörande t. v. skall kallas in till tjänstgöring eller inte.

2.2 Förutsättningar för vapenfri tjänst

Den utredning som föregick tillkomsten av 1966 års vapenfrilag gick, till skillnad från tidigare utredningar, inte in på grunderna för en lagstiftning av förevarande art.

Allmänna synpunkter på lagstiftningens grund redovisade emellertid dåvarande departementschefen i kortfattad form i propositionen (prop. 1966:107). Han anförde, liksom också gjordes i 1943 års proposition (prop. 1943:18), att det svenska militära försvaret bygger på allmän värnplikt och att den allmänna värnpliktens bärande idé är att försvaret utgör en hela folkets angelägenhet och att försvarsbördan skall fördelas om möjligt likformigt och även i övrigt rättvist. Den särskilda lagstiftningen till förmån för dem som hyser samvetsbetänkligheter mot den egentliga värnpliktstjänstgöringen angavs innebära ett undantag från denna princip och var betingad av respekten för individens åsiktsfrihet. Det fortsatta behovet av en sådan lagstiftning kunde enligt hans mening inte sättas i fråga.

1964 års utredning ansåg att det totala försvaret i krigstid omspannar alla samhällsområden och att det i ett sådant läge knappast var möjligt att finna tjänstgöringsuppgifter som inte på ett eller annat sätt, direkt eller indirekt, kunde anses ingå i det totala försvaret.

I fråga om villkoren för medgivande av vapenfri tjänst anförde utredningen att den vid samtal med vapenfria inte sällan mött uppfattningen, att uttrycket samvetsnöd enbart förknippades med betänkligheter av religiös natur och

därför inte täckte den konfliktsituation som föranleddes av s. k. etiska skäl. I de senare inrymdes exempelvis förnuftsmässiga, allmänmoraliska, pacifistiska eller politiska motiv.

1964 års utredning underströk att en på enbart etiska och andra värderingar byggd övertygelse kunde vara lika ärlig och djupgående som ett trosmissigt accepterande av uppsatta bud eller moralregler. Den borde därför också respekteras av samhället i lika grad. Övertygelsen om att man inte kunde bruka vapen mot annan måste emellertid vara av så allvarlig och personlig karaktär och uppfattas så förpliktande, att fullgörandet av värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning skulle leda till en konfliktsituation, vilken kunde karaktäriseras som samvetsnöd. Om så var fallet ansåg utredningen att de orsaksmässiga bevekelsegrunderna betydde mindre än den övertygelse de konstituerade.

Genom formuleringen allvarlig personlig övertygelse ville 1964 års utredning ge uttryck för sin uppfattning att det väsentliga var övertygelsen i sig själv, medan de motiv som föranlett övertygelsen kunde vara av skiftande natur. Samtidigt underströk man att det endast var i avseende på reaktionen mot militärtjänstgöringens yttersta konsekvenser – att tvingas bruka vapen mot annan – som en särbehandling borde komma i fråga. Enbart en allmänt negativ inställning till landets försvar kunde inte godtas som grund för vapenfrihet.

1964 års utredning föreslog att det i 1943 års lag använda uttrycket djup samvetsnöd skulle bytas ut mot enbart samvetsnöd. Därmed avsågs enligt utredningen inte någon ändring i sak. Ordet samvetsnöd angavs i sig självt vara uttryck för en så djupgående konfliktsituation att någon gradering i djup eller mindre djup logiskt sett inte var möjlig.

Departementschefen uttalade i denna fråga i propositionen bl. a. att en av de viktigaste uppgifterna för vapenfrilagstiftningen var att på ett för både samhället och den enskilde medborgaren tillfredsställande sätt ge uttryck åt de krav som måste uppfyllas för tillstånd till vapenfri tjänst.

Han fann vidare inte anledning att i princip frånga den lösning som anvisats i 1943 års lag. Liksom dithills borde således både religiösa och etiska betänkligheter mot vapentjänst kunna medföra befrielse från sådan tjänstgöring. För vapenfrihet borde också krävas att vederbörande på grund av sin klart dokumenterade övertygelse inte var beredd att för något ändamål bruka vapen mot annan. Givetvis borde också förutsättas att den som erhöll befrielse från vapenbruk var villig att i annan form än genom den vanliga värnpliktstjänstgöringen tjäna samhället och förbereda sig för en uppgift inom något av krigssamhällets olika verksamhetsområden.

Mot den av utredningen föreslagna formuleringen av förutsättningarna för vapenfri tjänst hade han ingen annan erinran än att han inte fann skäl att ersätta det i 1943 års lag använda uttrycket djup samvetsnöd. Det borde, ansåg departementschefen, fordras att den som sökte vapenfri tjänst kunde åberopa synnerligen starka skäl för att få bifall till sin ansökan. Allvaret och

djupet i sökandens övertygelse kom enligt hans mening klarast till uttryck om samvetsnöden alltjämt betecknades som djup. Han föreslog därför, att tillstånd till fullgörande av vapenfri tjänst gavs i sådana fall då bruk av vapen mot annan inte var förenligt med sökandens allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom.

Sammanfattningsvis kan grunderna i den gällande vapenfrilagen uttryckas på följande sätt.

Vapenfri tjänst uppfattas som ett undantag från värnplikt, och det reglerade undantaget är betingat av samhällets respekt för individens åsiktsfrihet, i detta fall en viss närmare angiven övertygelse hos den värnpliktige. Vapenfrilagen tar sikte på att befria den värnpliktige från "bruk av vapen mot annan" inom ramen för värnplikten.

Befrielsen leder till att en annan och fristående tjänsteförpliktelse konstitueras, den vapenfria tjänsten. Befrielse från bruk av vapen mot annan leder alltså till befrielse även från all övrig plikt som inryms i värnplikten. Ett tillstånd att få fullgöra vapenfri tjänst kan dock återkallas.

Kravet på den enskilde sökande för att få bli befriad från värnplikten är att vapenbruk mot annan inte för något ändamål är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom.

Det ankommer på den enskilde sökanden att göra sannolikt att han fyller de i lagen uppställda kraven och det ankommer på en särskilt förordnad nämnd, vapenfrinämnden, att pröva om dessa villkor i varje särskilt fall uppfylles. Det förutsätts vidare att den som erhåller tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst är villig att i annan form än genom vapentjänst tjäna samhället och förbereda sig för en uppgift inom något av krigssamhällets olika verksamhetsområden. Den vapenfria tjänsten utförs i princip såväl i fred som i krig utanför försvarsmakten.

Antalet inkomna ansökningar till vapenfrinämnden ökade under slutet av 1960-talet från något över 1 000 år 1967 till nära 3 000 år 1970. Utvecklingen därefter har inneburit en långsam successiv nedgång till ca 2 200 år 1976. År 1977 inkom ca 2 700 ansökningar till nämnden. Beträffande motiven för ansökningarna skedde en tydlig omsvängning under 1960-talets sista år från huvudsakligen religiösa motiveringar till icke-religiösa. Av nämndens beslut sådana de statistiskt redovisas framträder relativt klart bilden av en högre andel bifall för sökande med huvudsakligen religiös motivering.

Den mycket kraftiga uppgången av antalet ansökningar från år 1967 till år 1970 (från 1 112 till 2 956) har också gett utslag sett i relation till försvarsmaktens grundutbildningskontingent (från 2,3 % till 5,0 %). Utvecklingen av antalet bifall i vapenfrinämnden är svårare att bedöma sett i relation till grundutbildningskontingenten, eftersom besluten i fråga om de inkomna ärendena har förskjutits framåt i tiden. År 1973 avgjorde nämnden det högsta antalet ärenden (3 705) och redovisar dessutom en relativt hög bifallsprocent (58,9). Sett i relation till försvarsmaktens grundutbildningskontingent detta år blir det 3,8 % bifall.

2.3 Tjänstgöringsalternativ m. m.

Allmänt

I direktiven till 1964 års utredning anförde departementschefen bl. a. att utredningen i första hand borde undersöka möjligheterna att vidga området för de vapenfria värnpliktigas tjänstgöring och lägga fram förslag hur utbildningen för dessa värnpliktiga borde anordnas.

Därvid skulle enligt direktiven målet för utbildningen vara att de vapenfria värnpliktiga skulle kunna fylla en uppgift inom totalförsvaret.

1964 års utredning fann vid sina överväganden om möjligheterna att vidga området för de vapenfria värnpliktigas tjänstgöring att man borde utgå från de förhållanden, som kunde komma att råda under krigstid inom ett för totalförsvaret organiserat samhälle. Utredningen ansåg därvid att det totala försvaret i krigstid omspänner alla samhällsområden och att det i ett sådant läge knappast var möjligt att finna tjänstgöringsuppgifter som inte på ett eller annat sätt, direkt eller indirekt, kunde anses ingå i det totala försvaret.

Vidare uttalade utredningen att om "samhället hotas av krig eller utsättes för krigshandling kan en medborgare logiskt sett inte uraktlåta göra en insats, såvida han inte helt vill ställa sig utanför samhällsgemenskapen. Rätten att av samvetsskäl erhålla befrielse från att bruka vapen eller utföra tjänst inom krigsmakten innebär en undantagsställning, som enligt utredningens uppfattning måste motsvaras av beredvillighet från de vapenfrias sida att inte driva sina krav utöver de gränser som förnuft och etik uppställer".

Mot bakgrund av dessa principiella synpunkter angav utredningen vissa riktlinjer som skulle gälla för tjänstgöringens art samt föreslog konkret inom vilka områden tjänstgöringen borde förläggas.

Vidare föreslog utredningen, vilket var en nyhet, att vapenfri tjänstgöring i fortsättningen inte skulle äga rum vid försvarsmakten.

Utredningen var däremot inte beredd att biträda de förslag som från olika håll framförts om att u-lands- eller fredskårstjänst skulle godkännas som alternativ för vapenfria. En sådan tjänst ansågs inte realistisk med hänsyn till de höga utbildningskrav som måste ställas i fråga om sådan tjänstgöring. Dessa krav, menade utredningen, torde mycket sällan vara uppfyllda vid tiden för första tjänstgöringens fullgörande.

Regeringen och riksdagen godtog i allt väsentligt vad utredningen anfört i nu nämnda frågor. I fråga om biståndsarbete avvisades tanken bl. a. med motivering, att mycket höga utbildningskrav måste ställas på sådan personal bl. a. vad beträffar språkkunskaper och att tjänstgöringsområdet var sekundärt ur svensk totalförsvarysynpunkt samt knappast aktuellt vid den normala tidpunkten för de vapenfrias och värnpliktigas första tjänstgöring.

Som allmänna riktlinjer för den vapenfria tjänstgöringen utgick regering och riksdag vid 1966 års lagstiftning från de förhållanden, som kan råda under krigstid inom ett för totalförsvaret organiserat samhälle. Vidare fastslogs

närmare vilka förutsättningar som bör ligga till grund för tjänstgöringen. Dessa förutsättningar kan sammanfattas i följande fem punkter.

1. Uppgifterna i såväl freds- som krigstid skall vara sådana att samvetsskäl mot att fullfölja dem inte rimligen kan åberopas av någon.
2. Tjänstgöringen under krigstid bör avse för samhället betydelsefulla uppgifter.
3. Uppgifterna bör väljas inom områden där personalförstärkning erfordras eller där personal frigöres för andra väsentliga uppgifter i samhället.
4. Fredstjänstgöringen används till en effektiv och ändamålsenlig utbildning för uppgifterna under krigstid och meningsfylld tjänstgöring inom ifrågasvarande eller närliggande områden.
5. De uttagningsprinciper och tjänstgöringsvillkor, som gäller för värnpliktiga, bör i huvudsak tillämpas även för de vapenfria.

Vidare skulle de vapenfrias tjänstgöring i princip inte äga rum vid försvarsmakten.

I 2 § vapenfrilagen sägs att vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst som är betydelsefull för samhället, såsom

- a) brandtjänst inom civilförsvaret,
- b) reparationstjänst vid järnvägarna, statens vattenfallsverk eller televerket,
- c) hälsovårds- eller sjukvårdstjänst inom det allmänt civila medicinalväsendet,
- d) ekonomi- eller expeditionstjänst vid statlig eller kommunal förvaltning.

Vapenfri tjänstepliktig får inte åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten om han inte har förklarat sig villig därtill.

I 3 § anges att vapenfri inte får övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition.

I 10 § kungörelsen (1966:414) med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga anges att vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra sådant slag av tjänstgöring för vilket han med hänsyn till sin utbildning och allmänna fallenhet kan anses bäst lämpad. Hänsyn skall i möjlig mån tas till tjänstepliktigs önskemål.

Med ledning av protokoll från den militära inskrivningen, vapenfrinämndens utredning i ärendet samt ett frågeformulär där den vapenfrie uttalar önskemål om tjänstgöringsalternativ gör arbetsmarknadsstyrelsen en preliminär uttagning. Därefter bereds de organ, där han skall utbildas och tjänstgöra (utbildningsorganen), tillfälle att gå igenom de preliminära uttagningarna och därvid godkänna eller underkänna vederbörande. När denna procedur är klar, sker slutlig uttagning och inkallelse till tjänstgöring. Arbetsmarknadsstyrelsen eftersträvar att ge den vapenfrie fem till sex månaders marginal mellan tiden för erhållande av inkallelseorder och inryckningsdagen.

Tjänstgöringstiden är f. n. fastställd till 420 dagar, varav 345 som regel tas ut i en första omgång och resterande dagar disponeras för repetitionsutbildning fram till 47 års ålder.

Arbetsmarknadsstyrelsen har kommit fram till att ett tjänstgöringsalternativ måste antingen ha egen dokumenterad krigsuppgift med möjlighet att krigsplacera den vapenfrie efter grundutbildningen eller, om tjänstgöringsalternativet saknar egen krigsuppgift, kombineras med civilförvarsutbildning i fyra till fem veckor. Med dokumenterad krigsuppgift menas i detta sammanhang att det i fredstid är planerat för en viss verksamhet i händelse av krig och att denna planering har kommit till uttryck i upprättade planer och krigstjänstgöringsorder.

Mot en sådan tolkning talar dock att man i lagens exemplifiering av tjänstgöringsalternativ finner gruppen ekonomi- eller expeditionstjänst i statlig eller kommunal förvaltning, varvid i alla händelser expeditionstjänsten i flertalet fall saknar dokumenterad möjlighet till krigsplacering.

Grundutbildning för vapenfria tjänstepliktiga enligt tjänstgöringstabell för budgetåret 1977/78

Grundutbildningsmyndighet	Typ av tjänst	Krigsplacering	Antal utbildningsplatser	Central utbildningstid
Civilförvarsstyrelsen	Lednings-/expeditionstjänst	Civilförvarsstyrelsen	10	5 veckor
Civilförvarsstyrelsen	Undsättnings-/ekonomitjänst	Civilförvarsstyrelsen	12	5 veckor
Domänverket	Ekonomitjänst	Civilförvarsstyrelsen	28	1 vecka ^a
Primärkommuner	Vårdtjänst	Civilförvarsstyrelsen	370	2-8 veckor ^a
Kriminlävårdsstyrelsen	Expeditionstjänst	Civilförvarsstyrelsen	18	2 veckor ^a
Luftfartsverket	Brandtjänst	Civilförvarsstyrelsen	300	7 veckor ^b
Riksantikvarieämbetet	Expeditions-/ekonomitjänst	Civilförvarsstyrelsen	63	1 vecka ^a
Sv. Kristna Ungdomsråd	Vårdtjänst	Civilförvarsstyrelsen	66	4 veckor ^a
AMS, Vapenfri-nämnden m. fl.	Expeditionstjänst	Civilförvarsstyrelsen	5	1 vecka ^a
Socialstyrelsen	Sjukvårdstjänst	Socialstyrelsen	40	23 veckor
Socialstyrelsen	Expeditionstjänst	Socialstyrelsen	30	2 veckor
Statens Vattenfallsverk	Reparationstjänst	Statens Vattenfallsverk	40	8 veckor
Sv. Röda Korset	Vårdtjänst	Socialstyrelsen /Sv. Röda Korset	58	3 veckor
Televerket	Reparationstjänst	Televerket	32	24 veckor
SIDA	Expeditionstjänst	Civilförvarsstyrelsen	15	1 vecka ^a
Sjöfartsverket	Räddningstjänst	Civilförvarsstyrelsen	4	8 veckor

^a Grundutbildningen inleds med 5 veckors civilförvarsutbildning.

^b Repetitionsutbildning fullgörs som civilförvarsutbildning.

Arbetsmarknadsstyrelsen har förhandlingsvägen nått överenskommelse med vissa myndigheter och organisationer om utbildning av vapenfria tjänstepliktiga. Tabellen på föregående sida visar typ av tjänstgöring, utbildningsmyndighet, antal utbildningsplatser och central utbildningstid enligt uppgifter från arbetsmarknadsstyrelsens arbetsförmedlingsenhet, vapenfrisektionen, den 1 februari 1978. Det kan anmärkas här att utbildning och tjänstgöring vid statens järnvägar f. n. är nedlagd. Före år 1973 mottog statens järnvägar ca 120 vapenfria per budgetår.

Följande tabell visar de vapenfrias fördelning och placering på olika utbildningsmyndigheter för åren 1967–1977.

Antal vapenfria tjänstepliktiga som ryckt in till grundutbildning 1967–1977^a

Myndighet	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Statens järnvägar	66	92	98	81	74	79	22	–	–	–	–
Statens vattenfallsverk	61	105	72	78	127	141	127	150	89	65	46
Stockholms teleområde	53	26	25	32	27	21	38	35	35	30	33
Luftfartsverket	139	144	186	188	223	298	315	315	316	330	348
Civilförsvarsstyrelsen	74	81	76	100	53	38	80	96	29	34	20
SIDA	10	8	16	13	23	15	17	16	25	14	16
Riksantikvarieämbetet	13	38	45	65	41	83	124	110	75	88	78
Arbetsmarknadsstyrelsen	7	16	10	12	5	7	9	12	11	10	7
Vapenfrinämnden	2	3	3	3	5	7	3	2	2	2	1
Värnpliktsnämnden	–	–	–	–	–	2	–	1	1	1	1
Domänverket	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10	29
Sjöfartsverket	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4
Kriminalvårdsstyrelsen	–	–	–	–	–	–	–	–	21	22	20
Sv. Kristna Ungdomsråd	–	–	–	22	16	13	26	30	62	51	71
Sv. Röda Korset	5	10	4	4	4	4	5	4	34	59	51
Bollnäs kommun	–	–	–	–	–	–	–	–	–	17	29
Göteborgs kommun	–	–	–	–	–	–	–	16	31	26	28
Haninge kommun	–	–	–	–	–	–	–	–	23	22	39
Järfälla kommun	–	–	–	–	–	–	15	16	16	10	–
Katrineholms kommun	–	–	–	–	–	–	–	–	14	15	22
Kristianstads kommun	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	13
Malmö kommun	–	–	13	14	27	16	14	20	28	19	15
Norrköpings kommun	–	–	–	–	–	–	–	21	19	20	13
Stockholms kommun	–	–	–	–	–	–	–	18	13	12	–
Sundsvalls kommun	–	–	–	–	–	13	17	23	22	22	30
Täby kommun	–	–	–	–	–	–	10	17	31	–	20
Upplands-Bro kommun	–	–	–	–	–	–	–	17	29	21	20
Uppsala kommun	–	–	–	–	–	–	12	15	18	21	23
Vallentuna kommun	–	–	–	–	–	–	–	1	19	–	–
Västerviks kommun	–	–	–	–	–	–	–	–	19	12	24
Örebro kommun	–	–	–	–	–	–	–	–	27	18	26
Socialstyrelsen	42	138	126	95	50	59	62	83	59	172	82
Lantbruksstyrelsen	–	–	18	27	20	–	–	–	–	–	–
Militärpsykologiska inst.	3	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
SMHI	4	5	5	–	–	–	–	–	–	–	–
Uppsala universitets skogsförvaltning	13	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–

^a I december 1977 uppgick antalet vapenfria som ännu ej påbörjat grundutbildning till 2 117.

Myndighet	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Postverket	10	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tekniska museet	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Statens sjöhistoriska museum	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Försvarsdepartementet	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Sv. FN-förbundet	1	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Etnografiska museet	1	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Drottningholms slotts-förvaltning	-	-	13	10	1	-	-	-	-	-	-
Örlogshemmet	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sv. Filminstitutet	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-
Kulturhist.föreningen för södra Sverige	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Länsarbetsnämnder	-	1	24	25	6	-	-	-	-	-	-
Försvarets sjukvårdsstyrelse	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa	521	701	737	772	702	796	896	1 018	1 068	1 123	1 089

U-landstjänst m. m.

De allt starkare kraven på att biståndsarbete i u-land borde kunna utgöra ett alternativ inom den vapenfria tjänsten föranledde Kungl. Maj:t att år 1968 tillkalla en sakkunnig, som fick i uppgift att utreda möjligheten att ordna en bistånds- och katastrofutbildning, som gick att förena med den allmänna värnpliktens princip.

Den sakkunnige avgav år 1970 ett betänkande (stencil Fö 1970:8), vari föreslogs att värnpliktiga m. fl. som hade särskilda förutsättningar och fyllde vissa grundläggande krav bereddes tillfälle att inom ramen för värnplikten och den vapenfria tjänsten genomgå en särskild bistånds- och katastrofutbildning. Utbildningen skulle stå öppen även för kvinnor på frivillighetens väg och föreslogs omfatta inledande utbildning, allmän biståndsutbildning, katastrofutbildning och fortsatt tjänstgöring. Målet för utbildningen var enligt utredningen att skapa en reserv för rekrytering av personal för bilateralt och multilateralt utvecklingssamarbete samt för katastrofhjälp. Rekryteringen föreslogs inriktas främst på de yrkesgrupper som dominerade inom SIDA:s verksamhetsområde. De som hade genomgått utbildningen föreslogs bli sammanförda i en särskild kår, beredskapskåren för biståndsinsatser. Utredningen föreslog vidare att den fullständiga militära grundutbildningen för värnpliktiga och motsvarande tjänst för vapenfria tjänstepliktiga som togs ut till den nya utbildningen ersattes av en utbildningsgång som var inriktad på utvecklingssamarbete och katastrofinsatser och så utformad att den kunde utgöra grund för krigsplacering inom totalförsvaret, främst civilförsvaret.

Omfattningen av bistånds- och katastrofutbildning borde enligt utredningen totalt hållas inom de utbildningstider som förekom inom värnpliktsutbildningssystemet.

I proposition (prop. 1970:162) om bistånds- och katastrofutbildning av värnpliktiga m. fl. biträdde departementschefen i huvudsak utredningens förslag. Propositionsförslaget godtogs år 1970 av riksdagen (SU 1970:221, rskr 1970:436).

Krav på att tjänstgöring i internationellt utvecklingsarbete skall godtas som alternativ till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst har på senare tid återigen väckts bl. a. i några riksdagsmotioner.

Med anledning av motionen 1975/76:402 i denna fråga anförde försvarskottet den 24 februari 1976 (FöU 1975/76:23) bl. a. följande. Motioner med samma syfte har avslagits av riksdagen åren 1970–1974. Utskottet har därvid bl. a. anført att utvecklingsländerna efterfrågar kvalificerad biståndspersonal med god skolunderbyggnad och lång yrkeserfarenhet samt att sådan erfarenhet är sällsynt bland dem som ännu inte har uppnått den ålder då de normalt har fullgjort sin grundläggande värnpliktsutbildning. I motionen uttalas att motionärerna är medvetna om att relativt få vapenfria och andra värnpliktiga skulle komma i fråga för tjänstgöring i internationellt biståndsarbete och att utvecklingsländernas egna behov måste vara avgörande. Motionärerna förutsätter att SIDA skulle göra en prövning av biståndsbehov och av sökandenas kvalifikationer som vore lika noggrann som för fredskårister m. fl. och kan tänka sig en betydligt längre tjänstgöringstid i dessa fall, t. ex. två år. Biståndsutbildningsnämnden har i sin anslagsframställning för budgetåret 1976/77 anført, att mycket få sökande har hunnit erhålla den yrkespraktik som erfordras för att kvalificera sig för u-landsupdrag samt att möjligheterna för eleverna att arbeta i u-land direkt efter avslutad bistånds- och katastrofutbildning är små.

Utskottet fann inte anledning att frånga sitt tidigare ställningstagande och hemställde att riksdagen skulle avslå motionen. Utskottet påpekade för övrigt att viss möjlighet finns att i det enskilda fallet tillgodoräkna tjänstgöring i fältarbete utomlands som del av bistånds- och katastrofutbildning. Utskottets hemställan bifölls utan debatt av riksdagen den 5 mars 1976.

Kostnadsfördelningsfrågan

Allt sedan år 1962 då riksdagens revisorer aktualiserade frågan om fördelning av kostnaderna för vapenfrias utbildning och tjänstgöring, har man på olika sätt sökt nå en rimlig lösning av denna fråga. Frågan om de vapenfrias ekonomiska förhållanden såsom inkvartering, uppehälle och förmåner m. m. tas inte upp till behandling i detta sammanhang. Kostnaderna härför bestrids f. n. av arbetsmarknadsstyrelsen genom anslag över tolfte huvudtiteln.

Några närmare bestämmelser om fördelningen av utbildningskostnader

och myndigheternas ersättning till statsverket för vapenfrias insatser har inte utfärdats. De bestämmelser som arbetsmarknadsstyrelsen följer är föreskrifterna i regleringsbrev.

Fr. o. m. budgetåret 1970/71 belastar kostnaderna för vapenfriverksamhet – med undantag för kostnaderna för vapenfrinämndens verksamhet – tolfte huvudtiteln.

Enligt bestämmelserna skall ersättning utgå för a) arvoden, reseersättningar och traktamenten åt föreläsare och lärare, b) lokalkostnader, c) kostnader för anskaffning och underhåll av undervisningsmaterial, allt under förutsättning att kostnaderna är direkt föranledda av vapenfriverksamheten och hänger samman med kursbunden utbildning.

Särskild långvarig eller eljest kostnadskrävande utbildning som föranleds främst av myndighets krigsorganisatoriska behov ersätts dock inte. Ersättningens storlek bestäms av arbetsmarknadsstyrelsen. Statlig myndighet som har tilldelats vapenfri skall erhålla ersättning enligt arbetsmarknadsstyrelsens bestämmande för skäliga kostnader som myndigheten visar sig ha för avlöningsförmåner åt personal som handlägger ärenden rörande vapenfria och vilka inte är av ringa omfattning.

Myndighet eller annan, hos vilken vapenfri under sin första tjänstgöringsomgång tjänstgör efter att ha genomgått grundläggande utbildning, skall utge vederlag till statsverket motsvarande värdet av den vapenfries arbetsinsats. Vederlagets storlek bestäms av arbetsmarknadsstyrelsen med hänsyn till den faktiska nytta utbildningsmyndigheten bedöms ha av den vapenfrie. Vid vederlags bestämmande bör beaktas den lärlings- eller aspirantlön som förekommer inom myndighetens verksamhetsområde eller de kostnader som myndigheten skulle ha fått vidkännas för att anställa personal om vapenfria inte utnyttjas. Om vederlaget är ungefär lika stort som sådan ersättning för utbildningskostnader som tillkommer utbildningsmyndigheten, får arbetsmarknadsstyrelsen jämka beloppen så att de tar ut varandra.

2.4 Tjänstgöringstidens längd

I direktiven till 1964 års utredning fastslog departementschefen att vapenfria skulle tjänstgöra längre tid än övriga värnpliktiga. Något motiv till detta angavs emellertid inte.

1964 års utredning anförde i betänkandet bl. a. följande: "Även tjänstgöringsuppgifterna för de vapenfria bör enligt utredningens mening väljas så, att den enskildes personliga kvalifikationer och lämplighet kan tillvaratas på ett för både honom och samhället lämpligt sätt. Ett tillgodoseende av önskemålet att de vapenfria skall beredas en meningsfylld tjänstgöring i fredstid inom samhällsområden, där ett uttalat behov av reservpersonal föreligger under krigstid, begränsar dock i praktiken valet av tjänstgöringsuppgifter. Då de angivna önskemålen knappast kan tillgodoses, om inte relativt kvalificerade

tjänstgöringsuppgifter erbjudes, följer därav att utbildningstiden inte heller kan sättas allt för kort. Från rättvisesynpunkt kan hävdas, att tjänstgöringstiden för den vapenfria inte bör understiga den längsta tjänstgöringstid, som han hade kunnat åläggas som värnpliktig i vapentjänst”.

Utredningen föreslog att tjänstgöringstiden bestämdes till 540 dagar, dvs. samma tid som gällde för värnpliktiga uttagna till specialtjänst. Utbildningstiden borde enligt utredningen uppdelas på grundutbildning och repetitionsutbildning.

I 1966 års proposition anförde departementschefen bl. a. följande: ”Beträffande tjänstgöringstiden för de vapenfria ansluter jag mig till ett uttalande av utredningen att denna tid i huvudsak måste avpassas så att den medger en effektiv utbildning till merendels tämligen kvalificerade tjänstgöringsuppgifter under krigsförhållanden. Med hänsyn härtill anser jag utredningens förslag att fredstjänstgöringen skall ha en längd av 540 dagar vara väl avvägt. Detta dagantal motsvarar utbildningstiden för specialtjänstuttagna värnpliktiga och överensstämmer nära med den tid som jag inom kort kommer att föreslå som den längsta möjliga för värnpliktiga i allmänhet”.

I samband med ändringar i värnpliktslagen år 1971, varvid tjänstgöringstiden för specialtjänstuttagna värnpliktiga förkortades från 540 dagar till 450 dagar, ändrades också de vapenfrias tjänstgöringstid. Departementschefen anförde i prop. (1971:88) i huvudsak följande: ”Det är enligt min mening nu lämpligt att i samband med omläggningen av specialtjänstuttagna värnpliktigas utbildning åter ta upp frågan om tjänstgöringstidens längd för de vapenfria tjänstepliktiga. Erfarenheterna efter år 1966 har visat att en stor del av de vapenfria kan ges tillräcklig utbildning utan att man tar i anspråk hela den nuvarande tiden. Jag vill därför förorda att utbildningstiden generellt minskas till 450 dagar, ett dagantal som nära överensstämmer med den utbildningstid som gäller för underbefälsuttagna värnpliktiga”.

Propositionen godtog av riksdagen och vapenfrilagen ändrades i enlighet härmed (SFS 1971:167).

I proposition (1972:75) angående försvarets fortsatta inriktning m. m. upptogs förslag bl. a. om avkortad utbildning för värnpliktiga m. fl. Beträffande de vapenfrias tjänstgöringstid anförde departementschefen i huvudsak att med anledning av att tiden för grundutbildningen av värnpliktiga föreslogs reducerad också de vapenfria tjänstepliktigas utbildningstid borde minskas. Departementschefen föreslog att tiden minskades för huvuddelen av de vapenfria till 420 dagar, dvs. ungefär lika lång utbildningstid som huvuddelen av de underbefälsuttagna värnpliktiga skulle fullgöra i form av grundutbildning och repetitionsutbildning.

Riksdagen godtog lagförslagen. Genom lagen (1972:335) om ändring i vapenfrilagen ändrades 5 § på så sätt att där angavs att ”vapenfri tjänstepliktig är skyldig att för sin utbildning tjänstgöra minst fyrahundra och högst fyrahundrafemtio dagar”. I kungörelsen (1972:347) om ändring i vapenfrilagen infördes i 12 § en bestämmelse om att tjänstgöringstiden för

vapenfri tjänstepliktig var 420 dagar. Vapenfria som uttagits till tjänst för läkare och tandläkare skulle dock tjänstgöra 440 dagar.

I proposition (1975/76:199) om ändring av värnpliktslagen upptogs även förslag till ändring av de vapenfrias tjänstgöringstid. Ändringsförslaget föranleddes av grundlagsreformen. Departementschefen anförde i propositionen bl. a. att de i lagen om vapenfri tjänst angivna utbildningstiderna måste preciseras mera än vad som var fallet. Tiden för de vapenfria borde därför i 5 § vapenfrilagen preciseras så att den anger att vapenfri tjänstepliktig är skyldig att för sin utbildning tjänstgöra minst 395 och högst 420 dagar. Samtidigt föreslogs att utbildningstiden för vapenfria som uttagits till tjänst för läkare och tandläkare skulle vara lika lång som för andra vapenfria.

Riksdagen godtog propositionen och vapenfrilagen ändrades i enlighet med förslaget (SFS 1976:306).

Genom förordning (1976:524) ändrades 12 § vapenfrikungörelsen. I första stycket stadgas att tjänstgöringstiden för vapenfri tjänstepliktig är 420 dagar och att utbildningen utgöres av grundutbildning och repetitionsutbildning.

F. n. fullgör de vapenfria i regel 345 dagars grundutbildning. Till detta kommer tre repetitionsövningar om vardera 25 dagar.

2.5 Prövningsförfarandet

Det ansöknings- och prövningsförfarande som gällde enligt 1943 års lagstiftning utsattes av 1964 års utredning för kritik. Svårigheter att uppfylla de dittillsvarande intygskraven redovisades. Likaså riktades kritik mot det förhållandet att i realiteten en enda utredningsmans utlåtande kunde bli avgörande för om de anförda betänkligheterna skulle respekteras eller inte. Detta förhållande betecknades som otillfredsställande såväl från rättssäkerhetssynpunkt som av psykologiska skäl. Det ansågs angeläget att förtroendet för utredningsinstitutet upprätthölls.

Utredningen föreslog att det omfattande systemet med intyg togs bort och att i stället en enkel ansökan, en hänvisning till sökandens skäl mot att fullgöra värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning samt referenser till minst två trovärdiga personer som väl kände sökanden och hans personliga förhållanden borde räcka.

Vidare föreslog utredningen, för att bästa möjliga förutsättningar för en allsidig, objektiv och enhetlig prövning skulle åstadkommas, att ett centralt organ för prövning av ansökningarna inrättades.

Utredningens synpunkter och de förslag utredningen framlagt godtogs i huvudsak under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Enligt nu gällande ordning inges *ansökan* om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring till truppregistreringsmyndigheten. Fullgör sökanden värnpliktstjänstgöring, inges dock ansökningen till förbandschefen, som vidarebefordrar ansökningshandlingarna till truppregi-

streringsmyndigheten. Ansökan skall vara skriftlig och innehålla de skäl sökanden vill åberopa samt önskemål om typ av vapenfri tjänst. Intyg o. d. som sökanden vill åberopa skall bifogas ansökningen.

Truppregreringsmyndigheten skall utan dröjsmål sända ansökningshandlingarna till *vapenfrinämnden*. Är sökanden inte inskriven som värnpliktig, skall dock truppregreringsmyndigheten först fatta beslut om sökandens tjänstduglighet. Vid frikallelse från värnpliktens fullgörande eller undantag från tjänstgöringsskyldighet enligt 4 § värnpliktslagen återlämnas ansökningshandlingarna till sökanden.

Den sökande tillställs ett informationsblad som ett slags kvitto från vapenfrinämndens kansli i samband med att ansökningen kommer in dit. I detta informationsblad underrättas den sökande om möjligheten att yttra sig över utredarens referat av samtalet med sökanden samt senare över hela utredningen innefattande även utredarens bedömning av den sökandes möjligheter att få vapenfri tjänst.

I 10 § vapenfrilagen föreskrivs att ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst skall prövas av vapenfrinämnden.

Enligt 13 § vapenfrilagen får nämnden återkalla tillstånd till vapenfri tjänst, när den tjänstepliktige ansöker därom eller ändrade förhållanden annars föranleder det. Nämnden får även utan ansökan besluta att värnpliktig skall fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring

Talan mot vapenfrinämndens beslut förs hos regeringen genom besvär, som skall ha kommit in till regeringen inom tre veckor från den dag då klaganden fick del av nämndens beslut.

Beträffande *utredningsförfarandet* föreskrivs i 5 § vapenfrikungörelsen följande. Vapenfrinämnden skall göra den utredning om sökandens personliga förhållanden och övriga omständigheter som behövs för prövning av ansökningen. Nämnden får kalla sökanden och annan att höras muntligen inför nämnden. Nämnden får förordna särskild utredningsman att biträda vid utredningen. Utredningsman får kalla sökande och annan för samtal. Nämnden får i mån av behov och tillgång på medel anlita experter och sakkunniga.

I praktiken har nämnden utnyttjat möjligheten att använda experter och sakkunniga på följande sätt. Den vanligaste användningen av experter utanför nämnden sker genom remisser till medicinsk/psykiatrisk expertis hos truppregreringsmyndigheterna, då det i samband med utredningen framkommer omständigheter som bedöms kunna påverka sökandens tjänstduglighet. Sådana remisser görs i omkring 100 fall per år. Nämnden har också i enstaka fall – 2–3 gånger per år – anlitat annan särskild psykiatrisk expertis för bedömning och yttrande rörande vapenfrisökande. Experter på t. ex. teologiska eller filosofiska problemställningar anlitas i några fall per år i samband med utbildningsverksamheten för nämndens utredare.

Med mycket få undantag förordnas särskild utredare i ansökningsärendena.

I början av sin verksamhet på hösten 1966 förutsatte vapenfrinämnden att utredarna skulle ha verksamheten som fritidsuppdrag. Utredningsmännen rekryterades företrädesvis från yrkeskategorierna präster, socialtjänstemän, personalkonsulenter, lärare, skolpsykologer och jurister. Efterhand, särskilt när ärendetillströmningen ökade kraftigt, visade det sig att tillgången på lämpliga utredningsmän var alldeles för liten. Tillströmningen av ansökningar om vapenfri tjänst tvingade nämnden att engagera ett visst antal personer som utredare på heltid. Fr. o. m. den 1 november 1974 disponerar nämnden tjänster för elva utredningssekreterare. Dessa är placerade i Stockholm (4 st.), Malmö (2 st.), Göteborg (2 st.), Örebro (1 st.), Sollefteå (1 st.) och Luleå (1 st.).

Största delen av nämndens utredningar utförs dock alltjämt av fritidsutredare. Under år 1977 tjänstgjorde ca 100 personer som fritidsutredare åt nämnden. Dessa har hämtats från arbetsområden där man kan förvänta sig god praktisk erfarenhet av att utreda enskildas personliga förhållanden.

Under senare år har nämndens heltidsutredare svarat för omkring 800 utredningar samt fritidsutredarna för ca 1 500 utredningar per år. Medeltalet för de senaste fyra årens inkomna ansökningar ligger på 2 300. Nämnden har under de senaste förflutna åren successivt byggt upp en utbildningsverksamhet för såväl sina fasta utredare som för fritidsutredarna. Kostnaderna per år för nuvarande utredningsverksamhet beräknas till omkring 2,5 milj. kr.

Sedan en ansökan inkommit till nämnden utses en utredare som tillställs ansökningen. Utredaren kallar sökanden till samtal. Han tar även kontakt med uppgivna referenser eller andra personer, om utredaren bedömer detta nödvändigt.

I nämndens anvisningar till utredaren anges att frågor om sökandens allmänna anpassning och förmåga att möta svårigheter i hemmet, skolan, arbetsplatsen och kamratkretsen bör tas upp. Dessutom anges att vissa persondata skall tas med i utredningen. Utredaren sammanfattar vad som har förekommit under utredningen i ett utlåtande. Detta innehåller således en redogörelse för samtalet med sökanden och andra personer, som hörts i ärendet. I allmänhet omfattar samtalet 1–3 timmar och referatet 6–10 maskinskrivna sidor.

Det har vid enstaka tillfällen förekommit att en sökande begärt att någon anhörig skulle få närvara vid samtalet. Detta torde i de flesta fall ha medgetts, varvid förutsatts att den anhöriges medverkan inneburit blott en tyst närvaro.

Försök från sökandens sida att få mera aktivt stöd under ett samtal av t. ex. andra vapenfrisökande eller av företrädare för vissa åsiktsriktningar i vapenfrifrågan har däremot alltid avvisats.

När utredaren har skrivit sitt referat över samtalet med sökanden, skickar han ett exemplar av samtalsredogörelsen till sökanden för att denne skall få

tillfälle att granska den och göra eventuella korrigeringar eller tillrättalägganden. Utredaren har således möjlighet att beakta sådana synpunkter från sökanden innan han gör sitt utlåtande färdigt. När utlåtandet är helt färdigt skickas det in till nämnden. Då bifogas även de eventuella synpunkter på samtalsredogörelsen, som sökanden kan ha lämnat utredaren.

Normalt förekommer vid varje utredning endast ett sammanträffande med en utredare efter ansökan om vapenfri tjänst.

I enstaka fall begär en sökande efter det första sammanträffandet med utredaren att få uppskjuta samtalet för att få tillfälle att tänka över frågor som ställts eller för att ompröva sin inställning. Sådana önsknings biffalles regelmässigt av utredaren och redovisas i utredningen.

I andra fall finner kansliets beredande tjänstemän att utredningen – kanske efter inkommet yttrande från sökanden – måste kompletteras. Det kan också förekomma att intervjusituationen har varit sådan att utredaren inte har kunnat göra sökanden rättvisa. Även i dessa fall kompletteras utredningen genom att sökanden av kansliet hänvisas till annan utredare.

Utredningen innehåller som avslutning en sammanfattning med utredarens utlåtande i ärendet. Utredaren är dock inte skyldig att avge ett preciserat förslag. Nämnden bereder den sökande tillfälle att yttra sig över hela utredningen med utredarens utlåtande i ärendet. Den sökande tillställs således handlingar för yttrande vid två tillfällen i samband med utredningen.

Om det befinnes nödvändigt kan nämnden skaffa sig ett säkrare bedömningsunderlag genom att förordna att ytterligare utredning skall verkställas genom ny utredningsman antingen genast eller efter det att ärendet har förklarats vilande under viss tid. Nämnden kan också kalla sökanden för att personligt höras inför nämnden. I enstaka fall förekommer det att en sökande själv begär att personligen få inställa sig inför nämnden.

Tiden för registrering, förordnande av utredare m. m. uppgår till en månad. Tiden för kallelse till samtal, referat, delgivning av referat m. m. är ca två månader. Handläggningstiden för delgivning av den färdiga utredningen, beredning, föredragning, beslut och expediering uppgår också till ca två månader. Detta ger en total genomsnittlig handläggningstid på omkring fem månader.

Nämndens kansli har också studerat handläggningstiden för vapenfrian-sökningar innan de når nämndens kansli, dvs. hos resp. truppregistreringsmyndighet. I genomsnitt ligger handläggningstiden i normalfallen på omkring tio dagar. Ärendena blir således inte fördröjda hos truppregistreringsmyndigheten.

Följande tabell visar antalet ansökningar om vapenfri tjänst och nämndens avgöranden åren 1966–1977.

År	Inkommande ansökningar till vapenfri-nämnden	Av vapenfrinämnden avgjorda ansökningar om vapenfri tjänst							
		Summa avgjorda ärenden	Kvarstående balans	Bifall		Ej bifall		Avskrivna	
				Antal	%	Antal	%	Antal	%
1966	835	123	712	116	94,30	7	5,70	0	0
1967	1 112	1 210	614	1 081	89,34	100	8,26	29	2,40
1968	2 033	1 122	1 525	791	70,50	245	21,84	86	7,66
1969	2 077	1 378	2 224	715	51,89	541	39,26	122	8,85
1970	2 956	1 576	3 604	405	25,70	977	61,99	194	12,31
1971	2 622	1 691	4 535	564	33,36	790	46,71	337	19,93
1972	2 346	3 637	3 244	1 864	51,25	1 181	32,47	592	16,28
1973	2 301	3 705	1 840	2 183	58,92	1 083	29,23	439	11,85
1974	2 258	2 689	1 409	1 332	49,54	1 049	39,01	308	11,45
1975	2 203	2 481	1 131	1 306	52,64	951	38,33	224	9,03
1976	2 243	2 331	1 043	1 219	52,30	906	38,87	206	8,84
1977	2 735	2 180	1 598	1 205	55,28	780	33,78	195	8,94

Under åren 1971–1976 har varje år ca 300 besvärärenden avgjorts av regeringen. Regeringen har bifallit besvärerna i ca 10–15 ärenden varje år.

2.6 Sanktionsformer vid vägran

Antalet fall av totalvägran, dvs. vägran att fullgöra varje form av värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst, har ökat kraftigt sedan 1966 års lag trädde i kraft. Från att år 1964 ha uppgått till ca 80 per år, där i stort sett samtliga fall synes ha varit medlemmar av Bibel- och traktatsällskapet Vaktornet (Jehovas vittnen), har antalet totalvägransfall ökat från 55 år 1967 till 843 år 1970, 903 år 1974, 1 032 år 1975 och 1 067 år 1976. I dessa siffror har inräknats såväl värnpliktiga som vapenfria vägrare medan Jehovas vittnen inte ingår då de inte längre inkallas. Det verkliga antalet personer som totalvägrar är dock lägre, eftersom de ovan angivna siffrorna inkluderar fall av flergångsvägran.

Ett beslut att vägra värnplikt av den som har sökt men inte har fått vapenfri tjänst eller den som inte har sökt vapenfri tjänst aktualiseras i regel i samband med att den värnpliktige rycker in till militärtjänstgöring. Beslutet tar sig i regel uttryck i en vägran att lyda order. Innan order ges skall den som inte har sökt vapenfri tjänst tillfrågas huruvida han vill söka vapenfri tjänst och lämnas tillfälle till betänketid.

Praktiskt tillgår vägran så att den värnpliktige, sedan han har inställt sig vid sitt förband, beordras att i vittnes närvaro utföra en order, t. ex. ta ett vapen, ta på sig uniform e. d. Ordern kan upprepas för att missuppfattning skall undvikas. Vägrar då vederbörande att fullgöra ordern, hemförlovas han omedelbart och ärendet anmäls till åtal. Brottet torde i de flesta fall för värnpliktiga rubriceras som lydnadsbrott jämlikt 21 kap. 1 § brottsbalken. En

viss diskussion har tidigare förekommit om brottet skall anses som grovt enligt 21 kap. 2 § brottsbalken. En bristande enhetlighet i rättstillämpningen i detta hänseende synes ha förekommit under den första delen av 1960-talet. Brottet torde numera bedömas som lydnadsbrott såvida inte gärningen har ägt rum inför samlad trupp eller eljest har skett på ett flagrant sätt syftande till mer än att markera den värnpliktiges egen vägran.

För de vapenfria gäller de ansvarsbestämmelser som finns i 16 § vapenfri-lagen, vari bl. a. hänvisas till vad som åligger vederbörande enligt reglemente, instruktion eller annan allmän bestämmelse, särskild föreskrift eller tjänstens beskaffenhet.

Vägrar den som har fått vapenfri tjänst att fullgöra tjänstgöringen, kan han dömas för grovt tjänstefel enligt 16 § vapenfrilagen. För sådant brott föreskrivs fängelse i högst ett år.

Uteblir värnpliktig från tjänstgöring, kan han hämtas genom polismyndig-hets försorg enligt hämtningskungörelsen (1942:840). Vägrar han alltjämt att fullgöra värnpliktstjänstgöring, förfar man på samma sätt som med värn-pliktig som har inställt sig vid förbandet och vägrar utföra värnpliktstjänst-göringen. Kan hämtning inte ske, kan den värnpliktige ådömas straff för rymning enligt 21 kap. 12 § brottsbalken. För sådant brott föreskrivs disciplinstraff eller fängelse i högst två år.

Uteblir vapenfri tjänstepliktig från tjänstgöring, skall han hämtas på egen bekostnad genom polismyndighets försorg enligt 21 § vapenfrilagen.

Det förekommer att totalvägran kan ta sig uttryck även i vägran att inställa sig till inskrivningsförrättning. En sådan vägran är dock att bedöma på annat sätt än vägran att lyda order på resp. tjänstgöringsplats. Också här tillämpas i stället hämtningskungörelsen. Efterspaning sker genom polisens försorg och den vägrande kan få svara för efterspaningskostnaderna. Kan hämtning inte ske, kan den värnpliktige dömas till böter enligt 36 § värnpliktslagen.

Domstolarna bedömer som tidigare har nämnts numera regelmässigt vägran av värnpliktig att fullgöra ålagd tjänstgöring som lydnadsbrott enligt 21 kap. 1 § brottsbalken. Påföljden kan bestämmas till disciplinstraff eller fängelse i högst ett år. Om brottet är grovt, kan fängelse i högst fyra år utdömas (21 kap. 2 §). Om någon befallning inte har getts, men den värnpliktige inför förman förklarar att han vägrar att fullgöra värnpliktstjänst-göring, kan han fällas till ansvar för tjänstefel enligt 21 kap. 18 § brottsbalken. Påföljden kan därvid, om brottet är grovt, bestämmas till fängelse i högst ett år. För tjänstefel som inte är grovt är påföljden disciplinstraff.

Angående rättspraxis kan följande anföras. I NJA 1966 s. 123 bedömdes en ordervägran enligt den gängse "ritualen" som enkelt lydnadsbrott, medan i NJA 1968 s. 294 en ordervägran av en vapenfri inför andra vapenfria vid en uppställning bedömdes som grovt tjänstefel. Högsta domstolen eftergav påföljd för lydnadsbrott av värnpliktig som uppgett sig sympatisera med Jehovas vittnen utan att dock ännu vara medlem av sekten (NJA 1970 s. 447). Högsta domstolen ogillade i ett fall åtal för lydnadsbrott med den motivering

att eftersom den värnpliktige inte lämnats en redogörelse för bestämmelserna om vapenfri tjänst ordervägran inte borde medföra ansvar (NJA 1975 s. 703). I ett annat fall ogillade högsta domstolen åtalet för lydnadsbrott, eftersom inkallelse skett i strid med 26 § andra stycket vapenfrikungörelsen och inkallelseordern därigenom inte medfört tjänstgöringsskyldighet för den värnpliktige (NJA 1974 s. 217).

Vid bestämmandet av påföljd i mål angående totalvägran görs i praxis inte någon skillnad mellan krigsmän och vapenfria tjänstepliktiga. I regel ådöms en månads fängelse för totalvägran första gången, två månader för andra gången och två eller tre månader för tredje gången. Om omständigheterna vid brottet av olika skäl är mildrande, kan böter komma i fråga. I ett av högsta domstolen avgjort mål bestämdes påföljden för lydnadsbrott till böter, med hänsyn till att vederbörande efter sin värnpliktsvägran erhållit vapenfri tjänst (NJA 1977 s. 332). I tre fall i december 1976 dömde högsta domstolen till böter för vägransbrott. I ett av fallen (DB 50/76) hade den värnpliktige vid tidpunkten för högsta domstolens dom frikallats av hälsoskäl. I ett annat fall (DB 47/76) hade den värnpliktige fått tillstånd till vapenfri tjänst efter det att tingsrätten dömt i målet. I det tredje fallet (DB 46/76) hade den värnpliktige vid tidpunkten för högsta domstolens förhandling ändrat inställning så till vida att han efter brottet fullgjort värnpliktstjänstgöring. Av hänsyn till allmän laglydnad tillämpas endast undantagsvis påföljderna villkorlig dom eller skyddstillsyn.

När någon har dömts till påföljd för vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst tre gånger, föreskriver regeringen enligt rådande praxis vanligen att han tills vidare inte skall kallas in till tjänstgöring.

För medlemmar av sekten Jehovas vittnen gäller den ordningen att, sedan det i varje enskilt fall har gjorts utredning om vederbörandes anslutning till sekten och sådan anslutning fastställts, föreskriver regeringen att vederbörande tills vidare inte skall inkallas till värnpliktstjänstgöring. Ett sådant beslut innebär inte någon rubbning av vederbörandes egenskap av att vara värnpliktig enligt värnpliktslagen. Beslutet innebär endast att inkallelse till värnpliktstjänstgöring förhindras och därigenom omöjliggör att den värnpliktige blir krigsman och som sådan begår ett lydnadsbrott jämlikt 21 kap. 1 § brottsbalken.

Regeringens beslut omprövas vart femte år, och framkommer då att vederbörande har lämnat sekten förklarar regeringen att hinder inte möter mot inkallelse. Detta har skett i några fall. Vid nästa inkallelsetidpunkt sänds då inkallelseorder ut. Regeringen har hittills omprövat sina beslut fattade åren 1967–1971, och omprövningarna visar att utomordentligt få har utträtt eller uteslutits ur samfundet.

Statistik för åren 1967–1976 visar en successivt ökande grupp Jehovas vittnen bland de värnpliktiga. År 1967 uppgick antalet till regeringen anmälda fall till 175 och åren 1975 och 1976 till 244 resp. 226. Det kan här nämnas att antalet Jehovas vittnen i hela landet har ökat enligt Religionssociologiska

institutets uppgifter från 10 330 år 1967 till 16 444 år 1976. För år 1977 har dock antalet anmälda fall resp. antalet Jehovas vittnen i hela landet gått ned till 161 resp. 16 127.

3 Utredningen

3.1 Allmänt

Utredningen har enligt direktiven i huvudsak haft till uppdrag att *dels* utan att ompröva de nu gällande principerna för tillstånd till vapenfri tjänst undersöka om det är lämpligt och möjligt att ytterligare precisera de formuleringar av förutsättningarna för vapenfri tjänst som finns i 1 § vapenfrilagen, *dels* när det gäller de vapenfria tjänstepliktigas tjänstgöringsområden undersöka möjligheterna att finna flera eller andra tjänstgöringsalternativ inom sådan samhällsnyttig verksamhet som kan anses höra till totalförsvaret i allmän mening, *dels* undersöka möjligheterna att ytterligare förbättra utrednings- och prövningsförfarandet hos vapenfrinämnden samt *dels* överväga samhällsreaktionen vid fall av totalvägran.

Utredningen lämnar i betänkandet inledningsvis en översikt över den historiska utvecklingen av vapenfrilagstiftningen i Sverige.

Vidare redovisas kortfattat gällande lagstiftning på ifrågavarande område i Danmark, Finland och Norge samt i Belgien, Frankrike, Nederländerna, Schweiz, Förbundsrepubliken Tyskland och Österrike.

Utredningen tar i bilagor till betänkandet också in en omfattande statistik i ämnet.

Vad gäller *förutsättningarna för vapenfri tjänst* gör utredningen en analys av innebörden av det nuvarande stadgandet och dess tillämpning. Det framhålls att uttrycket "djup samvetsnöd" vållar tvekan och kan tydas på flera sätt. Utredningen pekar även på att svårigheter föreligger att utreda frågan om framtida bruk av vapen skulle medföra djup samvetsnöd för den sökande. Utredningen föreslår, att uttrycket "skulle medföra djup samvetsnöd för honom" utgår ur lagtexten. Förutsättning för tillstånd för vapenfri tjänst bör enligt förslaget vara, att *övervägt bruk av vapen mot annan icke är förenligt med värnpliktiga personliga allvarliga övertygelse*.

Utredningen anser anknytningen till bruk av vapen vara så väsentlig i nuvarande lag att man inte kan överge denna anknytning utan att grunderna för lagstiftningen ändras. Vad bestämmelsen får anses ta sikte på är inte den sökandes inställning till bruk av vapen i varje tänkbar situation utan hans inställning till övervägt bruk av vapen. Därvid skall krävas att sökanden tar avstånd från ett övervägt bruk av vapen för vilket ändamål som helst.

Utredningen anser vidare att till skillnad från vad som nu gäller möjlighet till vapenfri tjänst bör finnas även för dem, som har vunnit en på klart ideella skäl grundad övertygelse om krigets och våldets meningslöshet, orättvisa och inhumanitet som social företeelse men hos vilka tanken på det enskilda människolivets och dess okränkbarhet framträder mindre starkt. Det måste

dock förutsättas att uppfattningen om eget deltagande i våld inte har en selektiv prägel, dvs. att eget deltagande i våldshandlingar företagna för vissa politiska syften är godtagbara men andra inte. Med uttrycket allvarlig övertygelse förstås enligt utredningen att övertygelsen har en sådan fasthet att den rimligen vidhålls även inför socialt tryck i en krissituation för samhället.

Utredningen uttalar att förslaget medför vidgade möjligheter till vapenfri tjänst.

När det gäller *tjänstgöringsområdena* bör enligt utredningen huvudalternativet vara utbildning och tjänstgöring vid civilförsvaret. Denna utbildning bör fördjupas och ges en utformning som möjliggör utbildning och tjänst inom civilförsvarets ram under hela grundutbildningstiden och kunna leda till befälsbefattningar. För vissa bör utbildningen omfatta utbildning vid civilförsvaret i sex månader och under resten av tiden ske i form av sådan praktiktjänstgöring som är till nytta för civilförsvartjänsten. I övrigt bör de nuvarande tjänstgöringsalternativen behållas och utökas. Utredningen föreslår också vissa ytterligare tjänstgöringsmöjligheter.

Utredningen föreslår vidare att möjlighet öppnas för vapenfria att fullgöra tjänst som inte leder till krigsplacering i totalförsvaret. Rätt till sådan tjänstgöring bör föreligga för den som begär det före tjänstgöringens början. Utredningen anser att den nuvarande längden av tjänstgöringstiden är väl avvägd. De som erhåller en tjänstgöring som inte leder till krigsplacering bör fullgöra tjänstgöringen i en följd. Utredningen föreslår att vissa lämpliga utbildningsmyndigheter skall vara skyldiga att anordna utbildning och tjänstgöring för vapenfria. Ersättning bör därvid utgå av statsmedel för utbildnings- och administrationskostnader.

Enligt utredningens mening bör det bli möjligt att fullgöra vapenfri tjänst i form av u-landstjänstgöring. En förutsättning bör vara att den vapenfrie vid prövning i vanlig ordning av SIDA har antagits till biståndsarbete utomlands och fullgör u-landstjänst under två år.

I fråga om *prövningsförfarandet* utgår utredningen från att den nuvarande ordningen i sina huvuddrag behålls. Utredningen anser det inte möjligt att godta en ordning som innebär att den sökande utan särskild prövning kan befria sig från värnplikten genom egen förklaring att han uppfyller villkoren. Detta skulle enligt utredningen strida mot principerna för den allmänna värnplikten. Någon form av prövning måste alltså förekomma. En av utredningens ledamöter, Birger Möller, har i denna fråga i reservation uttalat en annan mening.

Enligt utredningens mening bör förfarandet förenklas. Det bör vara möjligt att begränsa utforskandet av en sökandes hela motivområde. Man får i huvudsak bygga på den sökandes egen förklaring. Prövningen får främst inriktas på att utröna om det är fråga om en övertygelse av erforderlig fasthet. En viss standardisering av utredningsförfarandet bör kunna ske genom att ett formulär inriktat på de för prövningen mest väsentliga avsnitten utnyttjas.

När det gäller *sanktionerna mot vägran* har utredningen strävat efter att begränsa användningen av fängelsestraff. Utredningens förslag beträffande förutsättningarna för vapenfri tjänst och tjänstgöringsalternativen bör leda till att fall av vägran väsentligt minskar. För det fall att vägran ändå förekommer föreslår utredningen att straff inte skall utdömas utan att domstol i stället skall förordna om samhällstjänst. Utredningens förslag om samhällstjänst innebär att ingen ådöms fängelse på grund av vapenvägran. Samhällstjänsten skall fullgöras under 450 dagar och anordnas av arbetsmarknadsstyrelsen. Om viss tids värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst har fullgjorts, skall tiden för samhällstjänsten bli i motsvarande mån kortare. Fullgörandet av denna tjänst skall avse arbete som är betydelsefullt för samhället, såsom beredskapsarbete för specialanvisade eller uppgifter som utföres inom områden som avses för vapenfria som inte krigsplaceras. Återgång till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst skall kunna ske.

Om någon vägrar eller underlåter att utföra samhällstjänsten föreslås som yttersta medel, att den som vägrar skall kunna dömas till fängelse i högst ett år. Tiden skall bestämmas med beaktande av den tid som återstår att fullgöra av samhällstjänsten. I normalfallet torde fängelsestraffet bestämmas så att det straff som den dömda får avtjäna inte blir högre än vad som f. n. sammanlagt brukar ådömas dem som vägrar upprepade gånger, dvs. högst 5–6 månader. Frigivning skall kunna ske om den dömda förklarar att han önskar fullgöra värnpliktstjänstgöring eller samhällstjänst eller vapenfri tjänst, om han har fått tillstånd till sådan tjänst. Viss avräkning av tid kan därvid ske. Den som har fullgjort samhällstjänst eller avtjänat straff får enligt förslaget inte utan eget medgivande inkallas till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

3.2 Förutsättningar för vapenfri tjänst

Utredningen söker inledningsvis klargöra den närmare innebörden av de i 1 § vapenfrilagen angivna förutsättningarna för vapenfri tjänst. Redovisningen bygger på uttalanden under förarbetena till gällande vapenfrilag och på vad utredningen har inhämtat angående utvecklingen i praxis. Redogörelsen har vidare grundats på vad utredningen har inhämtat genom sin expertis, sitt sekretariat, besök vid vapenfrinämnden, genomgång av ansökningar och utredningar i vapenfriärenden samt samtal med såväl nämndledamöter och utredningsmän som sökande.

Om man utgår från att den vapenfria tjänsten är ett undantag från värnplikten och vidare förutsätter att den vapenfria skall vara villig att tjäna samhället och förbereda sig inom något av krigssamhällets olika verksamhetsområden, kan enligt utredningen en vapenfriansökan i allmänhet inte bifallas om det av ansökningen framkommer att den sökande endast vill fullgöra en viss tjänstgöring och vägra annan tjänstgöring som kan komma att tilldelas honom.

Med uttrycket *bruk av vapen mot annan*, som infördes i vapenfrilagstift-

ningen år 1943, förstås enligt utredningen det vapenbruk mot annan som en krigstida värnpliktstjänstgöring kan vara nödvändigt förbunden med. Men kravet för erhållande av vapenfri tjänst ställs högre än en övertygelse om avståndstagande till vapenbruk i denna situation. Kravet ställs så att vederbörande inte är beredd att för något ändamål bruka vapen mot annan. Därmed är enligt utredningen området för prövning av vederbörandes övertygelse vidgat till att gälla i princip alla sådana situationer där våld i form av vapenbruk mot annan som ändamål kan tänkas förekomma.

Till ytterligare belysning anför utredningen att andra lagutskottet år 1943 yttrade att tvekan angående lagens innebörd kunde uppstå i fall då en person, som av samvetskäl inte ansåg sig kunna fullgöra värnpliktstjänstgöring med vapen, kände sig i stånd att bruka vapen för att rädda en värnlös från angrepp från en våldsvärkare. En sådan person skulle anså utskottet med en rigorös tolkning av paragrafens ordalydelse aldrig kunna beviljas tillstånd till vapenfri tjänst och utskottet ansåg därför att lagen i tillämpningen skulle ges en sådan tolkning att dylika nödvärnssituationer godtogs.

Denna situation berördes inte särskilt vid 1966 års lagstiftning. Utredningen framhåller att 1966 års lag dock torde inta samma ståndpunkt som 1943 års lag i detta hänseende. I tillämpningen har under utredningssamtalen för den vapenfrisökande framställts hypotetiska situationer av ovannämnda karaktär, varvid utredningsmännen sökt utröna om det enligt sökandens uppfattning kan finnas tillfällen där tillgripande av våld kan anses försvarbart med hänsyn till allmänna religiösa eller etiska normer. Ett svar från den sökande att han, i den av utskottets uttalande från år 1943 åsyftade situationen, varit beredd tillgripa vapen har inte i sig varit diskvalificerande för den sökande. Hans svar på hur man ur samvets- eller skuldsynpunkt skulle ha upplevt ett sådant handlande har enligt utredningen däremot i kombination med svar på andra frågor varit relevant för bedömningen av om sökanden uppfyllde kraven på djup samvetsnöd. Utredningsmän har också i några utlåtanden avstyrkt ansökningar med bl. a. motiveringen att vederbörande inte har kunnat ge konkreta svar på en dylik fråga och därför inte synts ordentligt ha tänkt igenom den.

Om man bortser från våld i denna speciella situation, har paragrafen i praxis enligt utredningens mening tillämpats så att den sökande, för att få bifall, inte för något ändamål får anse vapenbruk för egen del berättigat eller motiverat. Den som inte vill försvara sitt land men väl är beredd att för annat ändamål bruka vapen mot annan omfattas inte av lagen. Enligt utredningens mening torde ändamål här förstås som övervägt eller organiserat vapenbruk med något syfte.

Av en genomgång av utredningsmaterial från vapenfrinämnden framgår enligt utredningen att de vanligaste frågorna de sökande ställs inför under utredningsförfarandet avser krigs- och stridssituationer, många gånger med anknytning till skydd av kamrater eller värnlös civilbefolkning, där ett ingripande med vapen till synes skulle ha lett till ett mindre våld än om

fiendens våld fritt fått utövas. Revolutionära situationer, befrielsekamp, "rättfärdiga krig", polisiärt våld etc. har ofta också utgjort bakgrund till de olika situationer den sökande får ta ställning till, och förutom att svara på hur han principiellt ser på vapenbruk i den aktuella situationen får han redogöra för hur han, om han brukat vapen, efteråt skulle uppleva detta. Situationerna har stundom framställts som hypotetiska, stundom hämtats från en historisk och social verklighet. Medgivande från den sökandes sida om att han för egen del kunnat medverka med vapenbruk torde enligt utredningen i dessa fall ha varit diskvalificerande.

Lagtexten torde enligt utredningen inte kunna ges innebörden att det ställs krav på att den sökande skall anse även andras vapenbruk principiellt förkastligt. Om den sökande förklarar sig i den angivna situationen inte själv kunna medverka med vapenbruk men hyser förståelse för andras deltagande med vapen, synes man i praxis inte anse hinder mot bifall föreligga. Synen på bruk av vapen mot annan är enligt utredningen tydligt individualistisk.

Vapenfrisökande förklarar sig stundom vara beredda att bruka våld enligt sina kroppsliga förutsättningar, i några fall också bruka tillhyggen, förutom i rent civila nödvärnssituationer, även i krigssituationer där de t. ex. förutsatts ha till uppgift att skydda barn i en skola som utsätts för stridshandlingar. Ofta framhåller de sökande, ställda inför en sådan situation, att deras våld skulle komma att utövas först sedan all möjlighet till flykt funnits vara utesluten och något eller några barn akut hotades av skada från en fiende som var direkt inom räckhåll för den sökande och att våldet endast skulle utövas så att den fientlige soldaten fasthölls, frantogs sitt vapen eller på annat lindrigt sätt förhindrades åstadkomma skada på barnen. Utredningen framhåller därvid att det torde inte kunna anses att det mycket begränsade fysiska våld som den sökande i sådana fall förklarar sig beredd använda diskvalificerar honom.

Gällande rätts ståndpunkt i frågan om uppsåt till skada torde enligt utredningens mening vara följande. Bruk av vapen innebär inte nödvändigt att det skall ha dödande verkan. Det förekommer att vapenfrisökande förklarar sig i vissa krigssituationer kunna bruka skjutvapen mot annan men endast så att skottet träffar t. ex. ett ben. Syftet anges då ofta uttryckligen vara att inte allvarligt skada motståndaren och i vart fall aldrig döda honom. En sådan principiell hållning hos den sökande anses vara oacceptabel för bifall. Han har nämligen gett uttryck för ett uppsåt till skada hos annan i en för vapenfrifrågan relevant krigssituation.

Beträffande innebörden av uttrycket *allvarlig personlig övertygelse* anför utredningen, att både religiösa och etiska betänkligheter mot vapentjänstgöring kan medföra befrielse från sådan tjänstgöring. Utredningen hänvisar till att vapenfrinämnden har i "Handledning för utredningsmän", utgiven den 12 september 1968, lämnat synpunkter på lagens tillämpning och bl. a. uttalat att sökande av vapenfri tjänst, som åberopar etiska skäl till stöd för sin ansökan, synnerligen ofta argumenterar utifrån rent politiska värderingar om världssituationen i stort, avvägningen mellan u-landsbiståndet och försvars-

kostnaderna, det svenska försvarets organisation o. d. Nämnden framhåller att det inte torde ha varit lagstiftarens mening, att rätt till vapenfri tjänst kan grundas enbart på det förhållandet, att den värnpliktige har en annan uppfattning än statsmakterna i frågan om landet skall ha ett väpnat försvar – den värnpliktige må vara än så övertygad om riktigheten av sin uppfattning. Härvidlag torde den värnpliktige, anför nämnden, få nöja sig med att försöka få sina synpunkter beaktade av statsmakterna i vanlig demokratisk ordning. Nämnden framhåller att politiska värderingar av olika slag i och för sig inte är av beskaffenhet att kunna grunda rätt till vapenfri tjänst och att den med vapenfrilagstiftningen avsedda särbehandlingen av värnpliktiga endast har avseende på den värnpliktiges reaktion mot militärtjänstgöringens yttersta konsekvenser, nämligen att tvingas bruka vapen i händelse att – trots allt – Sverige skulle råka i krig. Det framhålls emellertid samtidigt att en värnpliktig, som hyser en uppfattning om landets säkerhetspolitik av förut beskrivet slag, naturligtvis även kan ha den inställning till bruk av vapen mot annan som åsyftas med lagen om vapenfri tjänst. Nämnden fäster också uppmärksamheten på att av sökanden uppgiven övertygelse beträffande bruk av vapen ibland mera kan vara uttryck för uppfattningen inom sökandens kamrat- eller familjekrets eller eljest inom hans miljö än en – såsom lagen kräver för medgivande till vapenfri tjänst – allvarlig personlig övertygelse hos sökanden själv. Men nämnden framhåller vidare att det ofta kan vara så, att en sökandes inställning till vapenfrågan kan utgöra hans allvarliga personliga övertygelse även om övertygelsen i stor utsträckning är ett resultat av miljöpåverkan.

Uttrycket allvarlig personlig övertygelse anger enligt utredningens mening vad lagstiftaren ställer för särskilda krav på sökandens uppfattning om att vapenbruk mot annan är omöjligt för hans del. Lagens förarbeten lämnar enligt utredningen tydligt besked om att det saknar betydelse om övertygelsen är grundad på religiösa, etiska, moraliska, humanitära, filosofiska eller andra principer.

Utredningen framhåller att med uttrycket "allvarlig personlig" avses det självklara förhållandet att övertygelsen skall med allvar omfattas av den sökande personligen. Den får enligt utredningen inte främst vara uttryck för meningar och åsikter i den sökandes kamratkrets, familj eller i någon ideell organisation som den sökande är medlem i eller sympatiserar med. Detta får inte förstås så att sådana åsikter är diskvalificerande för den vapenfrisökande utan så att han med personligt allvar själv måste omfatta dem. I uttrycket "allvarlig personlig" torde enligt utredningen också ligga att sökanden omfattat övertygelsen någon tid. För bedömningen av allvaret i övertygelsen har tiden stundom betydelse. Utan att några särskilda tidskrav uppställs torde avses ett krav på att vederbörandes övertygelse hunnit få en sådan fasthet och integrering i hans tänkande att den rimligen vidhålls även inför socialt tryck i en krissituation för samhället. Utredningen pekar också på att, för förståelsen av begreppet, i lagen och dess förarbeten finns en anknytning

mellan uttrycket "allvarlig personlig övertygelse" och den konfliktsituation som beskrivs som samvetsnöd.

Uttrycket *djup samvetsnöd* infördes också i vapenfrilagstiftningen år 1943. I den dessförinnan gällande lagstiftningen hade villkoren för vapenfri tjänst uttryckts så att den värnpliktige skulle hysa "allvarliga samvetsbetänkligheter" mot värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning. Den utredning som föregick 1943 års lagstiftning uttalade, att en människa som ställdes inför utsikten att nödgas handla mot vad samvetet absolut bjöd upplevde inte bara allvarliga betänkligheter utan även en samvetskonflikt; om vederbörande i denna situation handlade mot sitt samvete uppstod enligt utredningen samvetsnöd. Avsikten med vapenfriheten borde enligt nämnda utrednings mening vara att förhindra, att sådan samvetskonflikt eller samvetsnöd uppkom och inte endast att undanröja betänkligheter.

I anslutning till detta förklarade föredragande departementschefen (prop. 1943:18) att befrielse från värnpliktstjänstgöring i vanlig bemärkelse borde kunna erhållas, om vapentjänsten för vederbörande skulle föranleda uppkomsten av en samvetskonflikt, vars tvångsvisa lösande skulle medföra samvetsnöd.

I lagförarbetena inför 1943 års lag delades den nyss beskrivna konflikt- och samvetsnödssituationen upp i två led. Ett första led beskriver uppkomsten av konflikten. Härmed avsågs den situationen att vederbörande ser sig tvungen eller har ålagts att bruka vapen mot annan men ännu inte har gjort det. Ett nästa led beskriver uppkomsten av samvetsnöd. Här avsågs tydligen den situationen att vederbörande i strid med sin övertygelse brukat vapen mot annan. Departementschefens uttalande kan enligt utredningens mening tolkas som att vederbörande i den uppkomna konfliktsituationen tvångsvis förmåtts bruka vapen mot annan. I båda yttrandena måste dock med uttrycket samvetsnöd åsyftas vad vederbörande upplever sedan han i strid med sin övertygelse faktiskt brukat vapen mot annan.

1964 års vapenfriutredning uttalade att övertygelsen måste uppfattas så förpliktande att fullgörande av värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning skulle leda till en konfliktsituation, som kunde karaktäriseras som samvetsnöd.

Enligt lagtexten skall bruk av vapen mot annan ej vara förenligt med den sökandes övertygelse. Oförenligheten framstår som principiell medan kravet "skulle medföra djup samvetsnöd" får ses kopplat till ett tänkt genomfört bruk av vapen mot annan, enligt vad utredningen närmare utvecklar i det följande.

1964 års vapenfriutredning föreslog, att uttrycket "djup samvetsnöd" skulle utbytas mot enbart "samvetsnöd". 1964 års utredning avsåg därmed inte någon ändring i sak av tidigare lag men ansåg, att ordet samvetsnöd i sig självt gav uttryck för en så djupgående konfliktsituation, att någon gradering i djup eller mindre djup logiskt sett inte var möjlig. Några remissinstanser ville emellertid ha kvar den gamla formuleringen. I anslutning härtill uttalade föredragande departementschefen bl. a. att det borde fordras att den som söker vapenfri tjänst kunde åberopa synnerligen starka skäl för att få bifall till

sin ansökan. Allvaret och djupet i sökandens övertygelse kom enligt hans mening klarast till uttryck om samvetsnöden alltjämt betecknades som djup.

Lagtexten i 1966 års lag kan enligt utredningens mening inte språkligt tolkas på annat sätt än att djup samvetsnöd uppstår genom själva bruket av vapen mot annan och sedan det faktiskt har ägt rum.

Utredningen framhåller att vapenfrinämnden i sinHandledning för utredningsmän anför att den värnpliktiges övertygelse skall vara så stark och förutsättas medföra – om han skulle tvingas att bruka vapen mot annan – en så svår inre konfliktsituation att den kan beskrivas med uttrycket djup samvetsnöd.

Nämndens uttryckssätt är enligt utredningen på denna punkt inte helt entydigt. Formuleringen "skulle tvingas" ger möjlighet till tolkningen såväl att tvånget som sådant som att bruket av vapen, låt vara under tvång, medför en sådan svår inre konflikt att den kan karaktäriseras som samvetsnöd.

Utredningen anser att gällande rätt torde få tolkas så att inte tvånget i sig utan den fullbordade handlingen medför djup samvetsnöd. Samvetsnödens djup låter sig, enligt vad 1964 års utredning anförde, inte graderas eller mätas. Djup samvetsnöd karaktäriseras som en inre personlig konflikt av allvarlig beskaffenhet.

För de rättstillämpande myndigheterna föreligger enligt utredningen uppgiften att bedöma hur en individ efter ett antaget framtida handlande kommer att uppleva detta handlande. Utredningen framhåller att det därvid måste föreligga svårigheter att få en tillräcklig bild av den sökande i detta avseende liksom för den sökande att själv klargöra vad han skulle uppleva.

Utredningen pekar på att enligt lagstiftarens mening torde sådana psykiska reaktioner som kan ha sin grund i skräckupplevelser, situationens och handlingens direkta hemskheter m. m. få anses vara ovidkommande för bedömningen av om djup samvetsnöd har uppkommit som en följd av handlandet.

Utredningen anför att de grundläggande reglerna, nämligen att vapenfri tjänst är ett undantag från värnplikt, att samhället genom lagstiftningen visar respekt för den värnpliktiges övertygelse och att befrielsen från värnplikt leder till en ny fristående tjänsteförpliktelse, i och för sig inte kräver någon ytterligare precisering.

Det åligger den sökande att styrka att han uppfyller villkoren. Detta behöver enligt utredningens mening inte närmare uttryckas i lagtexten.

Utredningen framhåller att för flertalet manliga medborgare torde gälla att det föreligger en konflikt, som uppstår genom att samhället genom värnplikten med sitt tvångsmässiga krav på vapenbruk mot andra människor i krig ställer dem inför ett personligt ställningstagande. Å ena sidan föreligger vikten av att vårt samhälle får överleva i frihet och därmed skyldigheten att solidariskt medverka i värnandet av denna frihet vilket bl. a. värnpliktslagen

ger uttryck för. Å andra sidan finns den hos människor självklara och djupt förankrade etiska regeln att inte döda eller skada sina medmänniskor. För de flesta människor torde emellertid inte någon av dessa storheter upplevas som absoluta.

Utredningen framhåller att de flesta människor inte torde finna det orimligt att göra avkall på den etiska regeln att inte döda, när detta dödande ter sig som ett mindre ont i förhållande till det onda som uppstår om man inte dödar.

För den som enligt utredningens uppfattning bör befrias från att bruka vapen bör de etiska inslagen i den nyss angivna konflikten vara satta i ett sådant förhållande till varandra att en värdering av våldet som mer eller mindre ont för hans del leder till att våldet alltid framstår som det mer onda.

Vapenfrilagstiftningen får, såsom utredningen tidigare anfört, anses ha i främsta rummet till syfte att förhindra att den värnpliktige skall tvingas bruka vapen mot annan i strid mot denna sin allvarliga personliga övertygelse. Anknytningen till "bruk av vapen mot annan" är så väsentlig i den nuvarande lagen, att man enligt utredningens mening inte kan överge denna anknytning utan att grunderna för lagstiftningen ändras. Förutsättningen bör därför alltjämt vara att bruk av vapen mot annan är principiellt oförenligt med den sökandes övertygelse. Enligt utredningens mening är det emellertid påkallat att söka närmare klargöra vad denna förutsättning för vapenfri tjänst innebär.

Vad bestämmelserna väsentligen får anses ta sikte på är enligt utredningens uppfattning inte den sökandes inställning till bruk av vapen i varje tänkbar situation utan hans inställning till ett övervägt bruk av vapen. Därvid skall enligt utredningen krävas att han tar avstånd från ett övervägt eget bruk av vapen för vilket ändamål som helst.

Utredningen framhåller att det är väsentligt att upprätthålla distinktionen mellan, å ena sidan, vad man kallar reflexmässigt eller instinktivt försvar eller våld i akut hotsituation och, å andra sidan, deltagande i försvar eller våld som sker efter övervägande om våld bör användas och om det egna deltagandet däri.

Frågan är enligt utredningens uppfattning alltså huruvida den värnpliktige är beredd att använda våld med vapenbruk inför möjliga framtida hot mot det svenska samhället. Det gäller den vanliga situationen för den som tar ställning till sitt eget deltagande i värnpliktsförsvaret med de yttersta konsekvenser detta i någon framtid kan komma att föra med sig i krig, nämligen vapenbruk mot fienden.

Enligt utredningens mening torde de flesta människor reflexmässigt – instinktivt – försvara sig i akuta hotsituationer där hotet riktar sig mot dem själva, någon nära anhörig osv. och där flyktmöjligheten är utesluten. Utredningen hävdar att detta reflexmässiga, instinktiva, oöverlagda försvar inte bör föras in som ett moment vid bedömningen av frågan om tillstånd

skall ges till vapenfri tjänst.

Avgörandet skall grundas på den sökandes principiella hållning till våldsfrågan. För att detta klart skall framgå av lagtexten föreslår utredningen att ordet "övervägt" införs i lagtexten såsom en precisering av det bruk av vapen som avses.

Utredningen föreslår att liksom f. n. bör de få vapenfri tjänst som på en tydlig etisk grund vunnit övertygelsen att det är omöjligt för dem att medverka i våldshandlingar. Det centrala för dem är etiken kring människolivet, medan samhällsskick, sociala, politiska och ekonomiska ordningar, nationernas inbördes förhållanden och världssamfundets olika problem träder i bakgrunden.

Huvuddelen av ansökningarna från år 1968 och framåt har utgjorts av sökande med huvudsakligen ickereligiös motivering. Detta förhållande utgör enligt utredningen en viktig faktor vid bedömning av om nuvarande formulering av 1 § vapenfrilagen sakligt och språkligt är lämplig.

Utredningen pekar på att svårigheterna för sökande att styrka eller göra sannolikt de ickereligiösa övertygelsernas allvarliga och personliga karaktär antyder att de känsloupplevelser som är förknippade med uttryck med religiöst språkbruk kan te sig svårupplevda för ungdomar som i dag konfronteras med dem.

Utredningen hävdar att sedan år 1966 kritik vid flera tillfällen har framförts mot att vapenfrilagen bygger på en alltför individualistisk uppfattning av samvetet. Individualetiska och emotionella reaktioner har enligt kritiken tillmätts större betydelse än allvarliga socialetiska och intellektuella övertygelser. Uppmärksamheten har också riktats mot den förskjutning, som på många håll har ägt rum från individualetik till socialetik. Det framhålls bl. a. att en markant förskjutning har ägt rum från individualistiska motiveringar med tonvikt på individens samvetsnöd i riktning mot konstruktiva rationellt underbyggda socialetiska motiveringar. En genomanalyserad socialetisk motivering framhålls i detta sammanhang av kritikerna som överlägsen en mera individualetisk. Nuvarande rättspraxis anses därför vara oantagbar som fullvärdigt etisk. Uttrycket "allvarlig personlig övertygelse" anses utgöra ett tillräckligt kriterium för vapenfri tjänst.

Det finns enligt utredningens mening anledning att uppmärksamma dem som har vunnit en på klart ideella skäl grundad övertygelse om krigets och våldets meningslöshet, orättvisa och inhumanitet som social förteelse men hos vilka tanken på det enskilda människolivet och dess okränkbarhet framträder mindre starkt.

Också denna kategori bör enligt utredningens uppfattning ha möjlighet att få vapenfri tjänst men endast under förutsättningen att uppfattningen om eget deltagande i våld och krig inte har en selektiv prägel, dvs. att eget deltagande i stridshandlingar eller våldshandlingar företagna för vissa politiska syften är godtagbara men andra inte.

Utredningen anser att sökande med selektivt godtagande av deltagande i

krig eller övervägt våld för egen del liksom hittills inte bör få vapenfri tjänst. Men om en sökandes avståndstagande till krig och våld som social företeelse grundas på allvarlig personlig övertygelse, bör enligt utredningen en sådan socialtisk hållning kunna ge möjlighet till vapenfri tjänst även om etiken kring människolivet inte har den helt dominerande platsen i vederbörandes övertygelse.

Den sökandes allvarliga övertygelse skall vara personlig. Däri får inläggas såsom f. n. att han själv omfattar övertygelsen. Med uttrycket allvarlig övertygelse skall enligt utredningens mening förstås att den har en sådan fasthet att den rimligen vidhålls även inför socialt tryck i en krissituation för samhället. Det är alltså frågan om en övertygelse i detta ords egentliga mening, varvid de två orden "allvarlig övertygelse" skall uppfattas som ett begrepp. Utredningen anser att denna tanke kommer till klarare uttryck om ordet "personlig" placeras före ordet "allvarlig" i lagtexten.

Gällande lag anger som förutsättning, att bruk av vapen mot annan icke skall vara förenligt med den värnpliktiges allvarliga övertygelse och skulle medföra *djup samvetsnöd* för honom. Utredningen har i det föregående sökt klarlägga vad lagen avser med nämnda uttryck. Utredningen har också pekat på de svårigheter som föreligger att utreda om den sökandes inställning är sådan att han uppfyller förutsättningarna för vapenfri tjänst.

Utredningen framhåller att innebörden av begreppet djup samvetsnöd i gällande vapenfrilag kan mot bakgrund av motiven till lagtexten ses som kvalificering av övertygelsen (tilläggskrav), med andra ord markera att ordet övertygelse inte ensamt kan ha den innebörden att det berättigar till vapenfri tjänst även om övertygelsen är personlig och allvarlig. Begreppet kan enligt utredningens mening också uppfattas som ett språkligt uttryck för vad vederbörande subjektivt upplever sig ha brutit emot (sitt eget samvete), alltså ett etiskt-moraliskt brott och en individs inre subjektiva upplevelse av detta etiskt-moraliska brott. Djup samvetsnöd kan slutligen ses som en beskrivning av det tillstånd som vederbörande enligt lagen skall uppleva efter ett sådant brott (nöd eller samvete i nöd) för att få vapenfri tjänst och en beskrivning av ett psykiskt tillstånd som inte är vanligt förekommande bland värnpliktiga i allmänhet i krig (djup till skillnad från vanlig samvetsnöd).

Enligt utredningens mening innebär detta att begreppet djup samvetsnöd kan ha flera betydelser och därför också kan användas i flera syften. Begreppet torde därför för en konsekvent och rättvis tillämpning förutsätta en bestämning av övertygelsen som sådan, ett klarläggande av att brott mot den av vederbörande ses som etisk-moralisk fråga (samvetsfråga), att en förutbestämning kan göras av vederbörandes upplevelse efter den etiskt-moraliska (samvets-) förbrytelsen och att en klar föreställning finns om flertalet värnpliktigas upplevelse i motsvarande situation.

Utredningen har tidigare angett sin syn på innebörden av uttrycket övertygelse och sökt precisera detta. Utredningen ser däremot oöverstiglida svårigheter att i lagstiftning precisera begreppet samvete.

Utredningen pekar på att såväl etikens historia som den socialpsykologiska vetenskapen uppvisar skiftande tolkningar av samvetet. Enligt en uppfattning är samvetet en självständig moralisk makt, en inre övertygelse om rätt eller orätt. Mot denna mening har riktats olika anmärkningar, t. ex. att samvetsövertygelsens innehåll varierar hos olika individer och inom olika miljöer, att i ett och samma samvete kan uppstå konflikt mellan olika normer samt att samvetets normer ofta kan vara vaga och ges olika tolkningar. Enligt en mera socialpsykologiskt betonad tolkning uppfattas samvetet som en i den sociala miljön inlärd moralisk övertygelse, och empiriska undersökningar anges peka på i hur hög grad vår moraliska attityd, våra etiska principer och värderingar är bestämda av vår individuella och sociala miljö. Det anses i ljuset av dessa undersökningar vara ytterst svårt att tala om t. ex. "samvete" i klassisk mening. Moralens innehåll synes enligt denna uppfattning i hög grad vara bestämd av andra faktorer.

Utredningen framhåller att gällande lagtext synes förutsätta ett samvetsbegrepp, tolkat i subjektivt individualistiskt-känslomässiga termer. Det råder en distans mellan denna uppfattning och de synsätt, som anlägges av flertalet nutida etiker. Den nära relationen mellan samvete och sociala, miljöbetingade faktorer träder enligt utredningen i bakgrunden i lagtexten.

Utän tvekan, hävdar utredningen, är begreppet samvete subjektivt en klar realitet för de flesta enskilda människor, men utredningen kan inte se det möjligt att språkligt och juridiskt objektivt precisera detta så att det går att vinna allmän anslutning till en sådan precisering. Samvete som individuell psykisk upplevelse har så skiftande förutsättningar, innehåll och betydelse för olika individer att det enligt utredningens uppfattning inte bör läggas till grund för språkbruk i en lagtext, om denna skall kunna tillämpas konsekvent och rättvist.

Den formulering av lagtexten som utredningen föreslår ger, enligt utredningens mening, med hänsyn till de överväganden som utredningen redovisar i anslutning härtill, tillräcklig precisering av den kvalifikation hos övertygelsen som möjligen kan ha varit avsikten med tillägget "och skulle medföra djup samvetsnöd". I uttrycket "inte förenligt med" finns tydligt uttalat att övertygelsen inte kan förenas med vapenbruk. Varje ytterligare språkligt förtydligande är ägnat att leda till försök att mäta individens känsloupplevelse, vilket enligt utredningens mening bör undvikas.

Till den del syftet med uttrycket "djup samvetsnöd" är att markera den vapenfrisökandes reaktion efter ett tänkt vapenbruk, en reaktion som påtagligt antas avvika från hur flertalet värnpliktiga förutsätts reagera i motsvarande situation, anför utredningen följande.

Det är här fråga om att göra en bedömning av en människas framtida upplevelse. En sådan förutbestämning förutsätter omfattande undersökningar av psykologisk och psykiatrisk natur rörande människors reaktioner, handlingar och upplevelser före, under och efter stridshändelser samt också rörande sådana mönster hos en vapenfrisökandes personlighet, som före-

ligger redan vid prövningssituationen och är sådana, att det om honom kan sägas att han efter tänkt vapenbruk i framtiden inte kan bemästra sin personlighet på samma sätt som övriga värnpliktiga. En sådan prövningsverksamhet är både som hypotes och praktisk verklighet orealistisk om lagstiftningen skall vinna respekt.

Uttrycket djup samvetsnöd är enligt utredningens mening oklart och det är svårt, nära nog omöjligt att mäta den sökandes samvetsnöd. Uttrycket torde i realiteten knappast innebära något ytterligare i fråga om övertygelsens allvar. Uttrycket skulle kunna tolkas som att den som inte kan lösa sin "inre konfliktsituation" kan få vapenfri tjänst, medan den, som har samma övertygelse men är psykiskt starkare, vägras. En sådan tolkning bör enligt utredningens mening inte godtas.

Med hänsyn till vad som har anförts föreslår utredningen att uttrycket djup samvetsnöd utgår. Avgörande för ett bifall till ansökan om vapenfri tjänst blir då enligt utredningen om sökandens ansökan och framställning är seriös och om han har tänkt igenom konsekvenserna av sin inställning och är beredd att ta dem, inte vad han förmodas uppleva i en tänkt framtida situation.

Utredningen föreslår följande lydelse av 1 § första stycket vapenfrilagen: "Om övervägt bruk av vapen mot annan ej är förenligt med värnpliktigs personliga allvarliga övertygelse äger han erhålla tillstånd att i stället för värnpliktstjänstgöring fullgöra vapenfri tjänst."

Utredningen hävdar att förslaget innebär en förenkling och en precisering av lagtexten. Begreppet djup samvetsnöd, som vållat svårigheter att utreda, utgår. Detta bör leda till ökade möjligheter att nå jämnhet och rättvisa i tillämpningen. Utredningen anser också att förslaget medför vidgade möjligheter till vapenfri tjänst.

I 1 § andra stycket vapenfrilagen föreskrivs f. n. att värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst benämnes *vapenfri tjänstepliktig*. Enligt utredningen har från flera håll i skilda sammanhang framförts, att det av bl. a. psykologiska skäl är lämpligt att ändra denna benämning. Utredningen föreslår att den som har erhållit tillstånd till vapenfri tjänst i fortsättningen benämnes *civiltjänstepliktig*. Härigenom uttrycks bättre enligt utredningen att det mera är fråga om en särskild samhällsnyttig tjänstgöring än om undantag från skyldigheten att fullgöra vapentjänst.

3.3 Tjänstgöringsalternativ m. m.

Allmänt

Utredningen framhåller att det totala försvaret i krigstid torde omspanna alla samhällsområden. Det omfattar de samlade åtgärder, som måste vidtas för att värna vårt lands självständighet och skydda befolkningens liv och egendom. I ett sådant läge är det enligt utredningens mening knappast möjligt att finna tjänstgöringsuppgifter som inte på ett eller annat sätt, direkt

eller indirekt, kan anses ingå i det totala försvaret. Varje individ som sålunda fullgör en uppgift inom angivna ramar och som i fred utbildas för sådan tjänst skall i händelse av ofred vara beredd att gå in i dessa uppgifter vilket kan leda till krigsplacering. Det synes därför finnas mycket vida fält inom vilka de vapenfrias tjänstgöring kan anordnas. En viss begränsning av placeringsmöjligheterna åstadkommes generellt på grund av samhällets behov av prioritering. Enligt utredningens uppfattning är det nämligen rimligt att samhället äger möjlighet att tillse att de viktigaste funktionerna inom totalförsvaret tillgodoses i första hand.

Om man kräver att varje tjänstgöringsalternativ skall ha en dokumenterad krigsuppgift, innebär det enligt utredningens mening en alltför snäv ram för de områden inom vilka tjänstgöringsalternativ kan sökas. En så snäv ram kan knappast anses gälla f. n. och synes – hävdar utredningen – i varje fall inte vara åsyftad i de direktiv som har gällt för utredningens arbete.

Enligt utredningen bör liksom hittills huvudalternativet för de vapenfria vara utbildning och tjänstgöring vid civilförsvaret. Utredningen har utgått från att huvuddelen av de vapenfria kommer att bidra till att fylla totalförsvarets personalbehov inom olika områden. Totalförsvaret i allmän mening torde därvid tolkas så att det inte är nödvändigt att det för tjänstgöringen föreligger dokumenterat beredskapsinnehåll i dagens läge men att tjänstgöringen klart kan bedömas som angelägen ur samhällets synpunkt. Placeringsmyndighetens bestämmande av tjänstgöringsområdena bör ske med hänsyn till tjänstgöringens angelägenhetsgrad inom totalförsvaret. Vid uttagning och godkännande av tjänstgöringsalternativ bör enligt utredningen i det enskilda fallet vad nu sagts vägas mot den vapenfrias utbildning, allmänna fallenhet och önskemål. Utredningen framhåller att flertalet av de vapenfria torde – med arbetsmarknadsstyrelsens tillämpning hittills – acceptera att bidra till att fylla totalförsvarets personalbehov inom vissa områden. En mindre del av dem har emellertid under den tid som nuvarande ordning har tillämpats reagerat mot den enligt deras uppfattning hårda knytningen till totalförsvaret. Dessa vapenfria kan exempelvis acceptera vårdtjänst vid primärkommunal förvaltning men vägrar inför kombinationen civilförvarsutbildning och vårdtjänst. Det förekommer således att en del vapenfria nekar att fullgöra någon uppgift som enligt deras mening hör till totalförsvarfsfunktioner. Dessutom finns en del vapenvägrare som av liknande skäl inte söker vapenfri tjänst. Utredningen anser att man bör öppna möjlighet att fullgöra tjänst som inte leder till krigsplacering i totalförsvaret. Därigenom bör antalet fall av totalvägran kunna minskas. Dessa vapenfria bör enligt utredningen fullgöra all sin tjänstgöring på en gång. Därefter bör den vapenfrie inte kallas in till repetitionsutbildning. Någon form av krigsplacering bör inte heller ske.

För den vapenfria tjänsten föreslår utredningen främst följande tjänstgöringsalternativ.

1. *Civildörsvarsöjänst.*
2. *Reparationstjänst* vid statens järnvägar, statens vattenfallsverk och televerket.
3. *Sjukvårdstjänst* vid statens eller landstingens sjukvårdsinrättningar.
4. *Jordbrukstjänst.*
5. *Brandtjänst* vid luftfartsverket.
6. *Socialvårds-, fritids- och skoltjänst* vid kommuner och vissa organisationer.
7. *Expeditionstjänst* vid statlig och kommunal förvaltning samt vissa organisationer.
8. *Ekonomi- och underhållstjänst* vid statlig och kommunal förvaltning.
9. *Naturvårdstjänst* vid naturvårdsverket och domänverket.

I fråga om *civildörsvarsutbildningen* anför utredningen följande. Civildörsvarsutbildningen för de vapenfria bör fördjupas och ges en utformning som möjliggör utbildning och tjänst inom civildörsvarets ram under hela grundutbildningstiden. Totaldörsvarets effektivitet är till stor del beroende av ett starkt civildörsvar. Civildörsvarets normala rekrytering har sådan konstruktion att organisationen skulle förstärkas både kvalitativt och kvantitativt om vapenfria tillfördes den. Civildörsvarets motto "att skydda och rädda liv" är en målsättning som torde rimma väl med vapenfrias övertygelse. Vad nu nämnts torde enligt utredningen motivera att vapenfria utbildas vid civildörsvarets organisation.

En allmän strävan efter samordning av resurser gör enligt utredningen att civildörsvarsstyrelsen är väl lämpad som myndighet för vapenfrias utbildning. Styrelsen har en fungerande utbildningsorganisation. Vidare har styrelsen en utbyggd fältorganisation och kan som utbildningsmyndighet verka både regionalt och centralt, dels genom länsstyrelserna, dels genom de centrala utbildningsanläggningarna.

Vidare framhåller utredningen att de vapenfrias utbildningstid är avsevärt längre än tiden för de civildörsvarspåiktiga, vilket medför att de kan ges en mer kvalificerad utbildning. De vapenfria är också användbara under längre tid och är betydligt yngre vilket har stor betydelse för sådana arbetsuppgifter som är fysiskt krävande och tar lång tid att lära.

Utredningen pekar på att civildörsvarsutbildningen för vapenfria hittills i allmänhet har bestått av fem veckors utbildning i brand-, räddnings-, sjukvårds- eller stabs- och sambandstjänst eller kombinationer av några av dessa tjänstegrepar. Utbildningen har i huvudsak varit inriktad på manskapsbefattningar. Större delen av vapenfrias grundutbildning (ca 40 veckor) har hittills utnyttjats av andra samhällsfunktioner, huvudsakligen inom arbetsområden utan dokumenterat beredskapsinnehåll.

Enligt utredningens mening bör huvuddelen av de vapenfria som placeras inom civildörsvaret fullgöra hela sin vapenfria tjänst vid civildörsvaret, vilket medför en omfattande utbildning för kvalificerade befatningar inom civil-

försvarets organisation. Detta bör bl. a. i flera fall leda till olika befälsbefattningar. För vissa vapenfria kommer utbildningen att omfatta ca sex månader vid civilförsvaret. Under resterande grundutbildningstid anordnas sådan praktiktjänstgöring som är till nytta för civilförvarstjänsten. Denna praktiktjänstgöring bör ske inom områden såsom sjukvård, ambulanstjänst, brandtjänst, socialvård m. m. Därutöver bör för vissa vapenfria den nuvarande utbildningen om sex veckor behållas. Resterande tjänstgöring kan förläggas till andra utbildningsmyndigheter inom socialvårds-, sjukvårds-, expeditions- och ekonomitjänst. Detta utbildningsalternativ bör i huvudsak reserveras för de vapenfria som har fullgjort så lång tid av annan tjänstgöring att endast kort tid återstår för den vapenfria tjänsten.

Utredningen betonar att det ur beredskapssynpunkt är angeläget att utbildningen i *reparationstjänst* vid statens järnvägar återupptas samt att utbildningen vid statens vattenfallsverk och televerket bedrivs i ökad omfattning. En sådan ökning skulle också tillgodose det behov av flera tjänster med teknisk inriktning som föreligger med hänsyn till vapenfrias lämplighet, fallenhet och önskemål. De senare årens expansion inom tjänstgöringsområdena har i huvudsak skett inom sjuk- och socialvårdsområdet.

Utgången till *sjukvårdstjänsten* avser att tillgodose personalbehovet i krigstid inom slutet och öppen sjukvård, bl. a. vid beredskapssjukhus. Sjukvårdsutbildningen av vapenfria har minskat i omfattning under senare år. Främsta anledningen har enligt utredningen varit att arbetsmarknadsstyrelsen inte har haft medel anvisade för att ersätta landstingen för utbildningskostnader samt att de fackliga företrädarna har ansett att utbildningen och tjänstgöringen för de vapenfria inkräktat på möjligheterna därtill för den ordinarie personalen. Till detta kommer att den nya gymnasieskolans vårdlinjer har tagit i anspråk mycket av de utbildningsresurser som finns att tillgå. Det är därför enligt utredningens uppfattning angeläget att resurser ställs till förfogande, så att utbildning inom olika vårdområden utökas. En sådan utökning kommer att belasta socialstyrelsen som utbildningsmyndighet och det är därför nödvändigt med resursförstärkning för att trygga en utökning. Sjukvårdsutbildningen bör omfatta en grundutbildning samt därutöver en till den avsedda tjänstgöringen under krigstid anpassad tjänstegrensutbildning. Endast vapenfria med särskilt intresse och personliga förutsättningar för sjukvård bör enligt utredningen tas ut till sådan tjänst.

I *jordbrukstjänst* föreslår utredningen att de vapenfria utbildas för tjänstgöring inom jordbrukets blockorganisation, dvs. den organisation som jordbruksnäringsen under överinseende av statens jordbruksnämnd har förberett för att under beredskap och krig kunna verka för att tillgängliga produktionsmedel inom jordbruket fördelas och utnyttjas på sådant sätt att bästa möjliga produktionsresultat uppnås. Utredningen pekar på att det f. n. råder brist på personal i denna blockorganisation samtidigt som det är stor efterfrågan i fredstid på s. k. avbyttjänst för jordbruket. För utbildningen av

de vapenfria bör lämpligen en lantbruksskola kunna utnyttjas. Eventuellt kan viss praktisk tjänstgöring i fredstid komma i fråga i samband med nämnda avbytartjänst. Som ansvarig utbildningsmyndighet bör enligt utredningen lantbruksstyrelsen fungera.

Vad gäller *brandtjänsten* är fredstjänstgöringen f. n. förlagd till de civila flygplatserna medan repetitionsutbildning och krigsplacering sker hos civilförsvaret. Luftfartsverket, som ansvarar för den fredstida utbildningen och tjänstgöringen, har räknat med att den ineliggande brandstyrkan – i händelse av krig – skall bli kvar som brandmän. Utredningen antar att en del vapenfria kan neka sådan tjänst med tanke på att i en krigssituation de civila flygplatserna i stor utsträckning används för militära ändamål och kan komma att ställas under militärt befäl. Utredningen föreslår därför att luftfartsverket i fredstid gör uttagning av vapenfria som bedöms lämpade och förklarar sig villiga att fullgöra tjänst under krigstid vid flygplatsernas brandkårer. De bör också kunna krigsplaceras där.

Vid primärkommuner och vissa organisationer bör enligt utredningens mening tjänstgöringen kunna ske inom *socialvården*, *fritidssektorn* och *skolans områden*. I händelse av utrymning och omflyttning är det främst barn under sexton år, sjuka, handikappade och åldringar som behöver särskilt bistånd. Det är enligt utredningens mening ändamålsenligt att vapenfrias arbetskraft utnyttjas i sådant sammanhang. På grund härav bör de vapenfrias utbildning och tjänstgöring i huvudsak inriktas på nu nämnda grupper. De vapenfria bör kunna medverka i skolsocial verksamhet såsom gruppaktiviteter under skoldagen samt allmän fritidsverksamhet före och efter skoldagen i enlighet med vad som har beslutats om skolans inre arbete. Utredningen anser att denna verksamhet torde vara särskilt värdefull som förberedelse för insatser bland barn och ungdom som behöver bistånd på grund av krigsskador eller utrymning.

Utredningen erinrar om att i fråga om tjänstgöring vid organisationer finns f. n. vissa möjligheter för ideella organisationer att fungera som utbildningsorgan, bl. a. Svenska Röda Korset och Sveriges kristna ungdomsråd. Röda korset utbildar f. n. ca 40 vapenfria per år för placering centralt och lokalt vid distriktskontoren. Ungdomsrådet utbildar och placerar f. n. ca 50 vapenfria per år. Tjänstgöringen sker inom olika kristna organisationer, kommunal socialvård eller inom skolväsendet. Utredningen föreslår, att även andra organisationer med humanitär, religiös, kulturell och social inriktning skall kunna antas som utbildningsorgan.

Utredningen anser att inom *expeditionstjänsten* bör till skillnad mot vad som nu gäller en ändamålsenlig utbildning ske av de vapenfria som placeras inom detta område. Utöver förvaltningsanpassad utbildning bör enligt utredningen utbildningen omfatta maskinskrivning och kontorsteknik. Placeringen bör ske främst inom statlig eller kommunal förvaltning men i särskilda fall bör placering kunna ske även vid organisationer. De myndigheter som enligt nuvarande ordning haft vapenfria i expeditionstjänst är

främst SIDA och riksantikvarieämbetet, och det är enligt utredningens mening angeläget att utbildning och tjänstgöring hos dessa myndigheter prioriteras.

Inom *ekonomi- och underhållstjänst* föreslår utredningen att det – förutom vad som nu gäller – skapas utrymme för utbildning av personal att tillgodose det ekonomiska försvarets behov av beredskapspersonal. Det kan förslagsvis gälla dels transporter av drivmedel och förnödenheter för folkförsörjningen, dels reparation och underhåll av motorfordon, arbetsmaskiner och transportmateriel etc. Utbildning och tjänstgöring bör enligt utredningen ske genom arbetsmarknadsstyrelsens försorg.

Utredningen pekar på att *naturvårdsarbete* har under tiden för utredningsarbetet anordnats för de vapenfria i form av försöksverksamhet i samråd med naturvårdsverket/domänverket. Enligt vad som har uppgetts av arbetsmarknadsstyrelsen är erfarenheterna hittills goda, och utredningen föreslår därför att det sker en utökning av antalet vapenfria som placeras inom detta område. Detta tjänstgöringsalternativ synes särskilt väl lämpat för de vapenfria som önskar fullgöra tjänst som inte leder till krigsplacering.

Utöver de i det föregående uppräknade tjänstgöringsalternativen nämner utredningen bland möjliga tjänstgöringsalternativ tjänstgöring inom postverket. I händelse av krig torde nämligen mycket av posthanteringen bli manuell och av sådan art att vapenfria med fördel kan utbildas och användas för detta ändamål. Andra tänkbara områden är enligt utredningen väderlekstjänsten som bedrivs av Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut (SMHI). Vid väderstationerna bedrivs året runt väderobservationer. Utbildning bör anordnas av SMHI i central regi. Viss praktisk tjänstgöring ute på väderstationer torde vara lämplig tjänstgöring för de vapenfria. Tjänstgöring inom sjöfartsverkets områden anser utredningen innehålla arbetsuppgifter som är väl lämpade för de vapenfria, exempelvis sjöräddning. Ytterligare arbetsuppgifter som enligt utredningens mening bör kunna vara lämpliga för de vapenfria är rensning av flottningsleder m. m.

De vapenfria som skall fullgöra *tjänst som inte leder till krigsplacering* kan enligt utredningen tjänstgöra inom ett flertal av de områden som har uppräknats, med undantag för de alternativ som har egen dokumenterad totalförsvarsuppgift. För dem är därför sådan utbildning och tjänstgöring såsom exempelvis sjukvårdstjänst utesluten. Utredningen pekar på att utbildningskapaciteten där är så ansträngd att det inte är försvarbart att utnyttja resurserna till något som inte kommer totalförsvaret tillgodo. De utbildnings- och tjänstgöringsområden som kan komma i fråga för dessa vapenfria blir då i huvudsak kulturminnesvård, naturvård samt expeditionstjänst.

För att undvika att den vapenfria av olika skäl ställs inför en sådan situation, att han finner att det endast återstår för honom att vägra fullgöra tjänsten, bör enligt utredningens mening så långt möjligt den vapenfries eget önskemål om tjänstgöringslag tillgodoses. Utredningen föreslår att, sedan

arbetsmarknadsstyrelsen på tillgängligt material har gjort uttagning till viss tjänstgöringsuppgift, den vapenfrie bereds tillfälle att före inkallelsen lämna synpunkter på sin uttagning.

Om den vapenfrie framför vägande skäl för en ändrad tjänstgöringsuppgift, bör enligt utredningen arbetsmarknadsstyrelsen tillgodose detta i den mån det är möjligt. Den vapenfrie bör ha rätt att få ett tjänstgöringsalternativ som inte leder till krigsplacering, om han uttrycker önskemål därom. Denna rätt bör dock endast gälla intill dess tjänstgöringen har påbörjats. Framställes därefter önskemål om omplacering till tjänst utan krigsplacering, bör omplacering vara möjlig men endast om arbetsmarknadsstyrelsen finner att det lämpligen kan ske.

Utredningen har övervägt huruvida den vapenfrie skulle ges möjlighet att tjänstgöra på den arbetsplats där han vid tiden för inkallelsen har sitt arbete. Utredningen anser att detta inte bör ske, främst av rättviseskäl. Däremot bör det inte föreligga hinder mot att placera den vapenfrie till tjänstgöring som ligger inom hans eget yrkesområde.

F. n. får den vapenfrie inte åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten, om han inte har förklarat sig villig till det. Utredningen finner inte skäl att föreslå någon ändring av nuvarande ordning.

Utredningen anser att förslaget om olika tjänstgöringsalternativ bör kunna ge ett totalt antal tjänstgöringsplatser om minst 3 000 per år. Huvuddelen eller minst 1 500 platser kan åstadkommas inom civilförsvarsutbildningen under förutsättning att civilförsvaret tillförs ökade resurser för vapenfriutbildning.

Enligt vad utredningen har erfarit föreligger f. n. vissa hinder för arbetsmarknadsstyrelsen att ordna de vapenfrias tjänstgöring rationellt. Dessa hinder har främst varit dels nuvarande ordning för fördelningen av kostnaderna för de vapenfrias utbildning och tjänstgöring, dels bristande utbildningsresurser, dels svårigheten att i vissa fall få de fackliga organisationerna att acceptera utbildning för vapenfria i den form som hittills har tillämpats.

Utredningen konstaterar att statliga och kommunala organ inte har skyldighet att ta emot vapenfria för utbildning och tjänstgöring och att arbetsmarknadsstyrelsen därför måste förhandla sig fram till placering av dem som skall fullgöra vapenfri tjänst. En sådan ordning är enligt utredningens uppfattning inte tillfredsställande. Utredningen föreslår att lämpliga utbildningsmyndigheter bör vara skyldiga att anordna utbildning och tjänstgöring för vapenfria. Detta bör gälla såväl statliga myndigheter (inkl. affärsdrivande verk) som kommunala och landstingskommunala myndigheter.

Utbildningen och tjänstgöringen bör vidare enligt utredningen vara så utformad att den upplevs som meningsfull av de vapenfria. Utredningen föreslår att ersättning utgår av statsmedel för utbildnings- och administrationskostnader.

För att utredningens förslag i hela dess vidd skall kunna genomföras är det enligt utredningens mening nödvändigt att de fackliga organisationerna medverkar till att vapenfria utbildas och tjänstgör inom de områden som utredningen har föreslagit. Utredningen utgår emellertid ifrån att detta kan ske. För att undvika konkurrens med den allmänna arbetsmarknaden bör de vapenfrias tjänstgöring förläggas utanför myndighetens ordinarie personalplan. Utredningen anser vidare att särskilda resurser bör ställas till förfogande för de vapenfrias utbildning så att denna inte inkräktar på de resurser som eljest står till förfogande inom de områden där vapenfria tjänstgör.

U-landstjänst m. m.

Utredningen konstaterar att det under åren i skilda sammanhang har gjorts en rad framställningar om att biståndsarbete i u-land borde kunna utgöra ett alternativ inom den vapenfria tjänsten. Utredningen har därför undersökt förhållandena i Danmark för att se om ett liknande system kan införas i vårt land. Utredningen pekar på att de motiv som har anförts för att u-landstjänst kan ersätta vapenfri tjänst också har åberopats som skäl för att värnpliktiga skall kunna byta ut sin tjänst mot arbete i u-land. Utredningen framhåller emellertid att den inte har haft i uppdrag att väga skälen för eller mot att värnpliktiga skall få en sådan möjlighet utan har begränsat sina överväganden till den vapenfria tjänsten.

Utredningen föreslår att den som har erhållit tillstånd till vapenfri tjänst skall kunna ansöka hos SIDA om att bli antagen till biståndsarbete utomlands. Prövningen hos SIDA förutsättes ske enligt de normer som f. n. tillämpas. De som här kan komma i fråga är t. ex. fredskårister och volontärer vid enskilda organisationer efter prövning av SIDA. Tjänstgöringstiden utomlands bör enligt utredningen uppgå till minst två år. I avvaktan på att SIDA beslutar om antagning till denna tjänst får den vapenfrie anstånd med fullgörande av den vapenfria tjänsten. Anståndet bör dock omfatta högst ett år. Antages vederbörande till tjänst utomlands, får inkallelse till vapenfri tjänst inte ske förrän u-landstjänsten har fullgjorts. U-landstjänsten bör dock slutföras inom tre år från det att SIDA har beslutat om antagning till tjänstgöring. Fullgöres tjänst utomlands i minst två år, skall arbetsmarknadsstyrelsen kunna besluta att den vapenfria tjänsten anses fullgjord. Avbrytes u-landstjänstgöringen innan två år har förflutit, beslutar arbetsmarknadsstyrelsen om och i sådant fall hur lång tid tjänstgöringen skall tillgodoräknas som vapenfri tjänst. Ekonomiska förmåner och andra förhållanden för u-landstjänsten bör enligt utredningen bestämmas av SIDA.

Genom att SIDA fattar beslut om antagning i varje enskilt fall enligt vanliga normer blir det enligt utredningen klarlagt att den vapenfrie behövs i biståndsarbetet. Kravet på två års tjänstgöring ökar vidare värdet av den vapenfries arbetsinsats. Utredningen vill också framhålla att åtskilliga vapenfria har en utbildning, praktik eller läggning som gör att de kan arbeta

effektivt också i u-land. Från totalförvarssynpunkt torde erfarenhet av u-landstjänst, som regelmässigt innebär improvisation och arbete under svåra yttre förhållanden, vara värdefull. Efter fullgjord u-landstjänstgöring bör enligt utredningen den vapenfria föras över till civilförsvaret.

Utredningen vill i detta sammanhang nämna att inom ramen för vad utredningen har föreslagit om expeditionstjänst möjlighet torde finnas att i något eller några fall anordna den vapenfria tjänsten såsom tjänstgöring vid SIDA:s biståndskontor i vissa utvecklingsländer.

Kostnadsfördelningsfrågan

Utredningen pekar till en början på att kostnadsfördelningsfrågan har varit föremål för ett flertal utredningar. Den ordning som f. n. gäller enligt regleringsbrev har visat sig svår att genomföra. I praktiken har arbetsmarknadsstyrelsen blivit tvingad att vid sina överenskommelser med andra myndigheter tillämpa en ordning som är baserad på ett kvittningsförfarande mellan utbildningskostnader och vederlag för de vapenfrias arbetsinsatser för att någon form av utbildning och tjänstgöring skall kunna genomföras. Svagheten med en sådan ordning har erfarenhetsmässigt visat sig vara svårigheten att hävda en kvalitativt och kvantitativt acceptabel utbildning. Arbetsmarknadsstyrelsen har enligt utredningen även märkt att myndigheternas intresse för att taga emot vapenfria har växlat allt efter rådande arbetsmarknadsläge.

Utredningen anser att det är nödvändigt att få en lösning av detta problem. Utgångspunkten bör vara att de vapenfria till övervägande del får en utbildning och tjänstgöring som syftar till placering inom något av totalförsvarets verksamhetsområden och i övriga fall utför andra väsentliga tjänster för samhället. Om denna målsättning är vägledande, är det enligt utredningens uppfattning rimligt att staten svarar för samtliga kostnader, som är föranledda av den lagstadgade tjänstgöringsskyldigheten och att samma principer tillämpas som gäller för värnpliktigas utbildning. Detta skulle innebära att statlig myndighet (inkl. affärsdrivande verk), som åläggs att anordna utbildning och tjänstgöring för vapenfria, har att begära medel för utbildnings- och administrationskostnader hos resp. fackdepartement. Kommunala myndigheter som åläggs att anordna utbildning bör enligt utredningen få ersättning för utbildnings- och administrationskostnader av medel, som ställs till förfogande av arbetsmarknadsstyrelsen. För de kostnader som de vapenfria orsakar landstingskommunerna i egenskap av huvudmän för sjukvården bör ersättning utges av medel, som socialstyrelsen får begära hos socialdepartementet.

Övriga utbildningsorgan, dvs. enskilda organisationer, bör i princip själva svara för kostnaderna. Om särskilda skäl föreligger, bör dock dessa organ efter särskild framställning till arbetsmarknadsstyrelsen kunna få viss ersättning.

Utredningen framhåller att enligt vad som nu har föreslagits kommer vederlag för de vapenfrias arbetsinsats inte att utkrävas i något sammanhang. Däremot bör det ställas krav på att myndigheter och andra organ, som erhåller medel för verksamheten av statsverket, anordnar en effektiv utbildning till merendels tämligen kvalificerade tjänstgöringsuppgifter under krigsförhållanden.

Genom ett system där vapenfritjänsten i huvudsak inriktas på totalförsvaret i allmän mening och där statsverket betalar utbildnings- och administrationskostnaderna tillskapas enligt utredningens mening ett instrument som gör det möjligt för utbildningsmyndigheterna att genomföra en effektiv och ändamålsenlig utbildning. Myndigheterna bör ges tillräckliga resurser för att genomföra en sådan utbildning. Arbetsmarknadsstyrelsen, som har hand om placeringen av de vapenfria, bör också ges sådana resurser att myndigheten i framtiden skall kunna finna nya tjänstgöringsområden och därvid avpassa volymen efter det aktuella tillflödet av vapenfria.

Utredningen har beräknat utbildningskostnaden över statsbudgeten till i genomsnitt 10 000 kr. per tjänstepliktig. Vid ett fullt utnyttjande av det antal platser, som de föreslagna tjänstgöringsalternativen skulle innebära, kan den totala kostnaden enligt utredningen beräknas till ca 30 milj. kr. per år. F. n. föreligger en kraftig eftersläpning hos arbetsmarknadsstyrelsen vad gäller placering av vapenfria i utbildning. Utredningen anser därför att det är angeläget att arbetsmarknadsstyrelsen snarast möjligt ges sådana resurser att de vapenfria som f. n. inte har placerats i utbildning kan påbörja sin utbildning.

Utredningen lägger här inte fram något förslag till organisatorisk förstärkning. Utredningen framhåller emellertid att det är angeläget att en arbetsgrupp snarast tillsätts för att överväga erforderliga förändringar.

3.4 Tjänstgöringstidens längd

I fråga om tjänstgöringstidens längd har utredningen gjort jämförelser med tjänstgöringstiden för vissa kategorier värnpliktiga vid armén. Vid den årliga fördelningen av värnpliktiga vid inskrivningsförrättningar tilldelas armén ca 39 000 värnpliktiga av totalt ca 53 000. Ca 20 000 uttas till menig kategori G och F, ca 8 000 uttas till gruppbefäl samt ca 4 000 till plutonsbefäl. Enligt värnpliktsutbildningsförordningen (1976:394) skall menig kategori G och F fullgöra grundutbildning om 227 dagar. Därjämte skall han fullgöra fem krigsförbandsövningar om vardera 18 dagar. Den totala tjänstgöringstiden utgör således 317 dagar. Värnpliktiga som har uttagits till gruppbefäl skall fullgöra grundutbildning om 297 dagar jämte i regel fem krigsförbandsövningar om vardera 25 dagar eller totalt 422 dagar. Värnpliktiga uttagna till plutonsbefäl skall i regel fullgöra 360 dagars grundutbildning. Därtill kommer fem krigsförbandsövningar om vardera 32 dagar samt i regel tre särskilda övningar om elva dagar. Totalt utgör tjänstgöringstiden för de flesta

plutonsbefälsuttagna 553 dagar. Vissa små avvikelser kan dock ske från nu angivna dagantal. En mindre del plutonsbefälsuttagna tjänstgör längre tid. Här kan också nämnas att bistånds- och katastrofutbildningen omfattar grundutbildning under 360 dagar samt repetitionsutbildning under minst 90 dagar och högst 160 dagar.

Utredningen finner inte skäl att frånga nuvarande principer för avpassningen av tjänstgöringstidens längd för de vapenfria. Tjänstgöringstiden bör anpassas så att man kan ge de vapenfria en meningsfull utbildning som leder till ett sådant utbildningsresultat att de väl skall kunna fullgöra en avsedd samhällsuppgift. Längden av tjänstgöringen bör vidare enligt utredningen inte vara sådan att den kan anses utgöra eller för de vapenfria framstå som ett straff för deras övertygelse. Tiden bör därför vara jämförbar med den tjänstgöringstid som vissa kategorier värnpliktiga fullgör. Tjänstgöringen bör å andra sidan ha en sådan längd att den inte inbjuder till s. k. simulation. Utredningen har vid sina överväganden funnit att den nuvarande tjänstgöringstiden är väl avvägd.

Med hänsyn till det anförda föreslår utredningen, att tjänstgöringstiden för de vapenfria tjänstepliktiga bestäms till 420 dagar. I 5 § vapenfrilagen föreskrivs f. n. att vapenfri tjänstepliktig är skyldig att tjänstgöra minst 395 och högst 420 dagar. Regeringen har i vapenfrikungörelsen bestämt tjänstgöringstiden till 420 dagar. Utredningen har som nämnts ansett den nuvarande tjänstgöringstiden vara väl avvägd. Enligt utredningens mening utgör emellertid 420 dagar den kortaste tid som kan godtas för att de angivna syftena skall uppnås. Regeringen bör enligt utredningen alltså inte ha möjlighet att bestämma en tjänstgöringstid som är kortare än f. n. Däremot bör regeringen om det befinner lämpligt ha möjlighet att förlänga tjänstgöringstiden. 5 § vapenfrilagen bör därför ändras på så sätt att vapenfri tjänstepliktig förklaras vara skyldig att för sin utbildning tjänstgöra minst 420 och högst 450 dagar. I vapenfrikungörelsen bör tiden som nu bestämmas till 420 dagar. Tjänstgöringen bör omfatta grundutbildning och repetitionsutbildning. För de vapenfria som erhåller en tjänstgöring som inte leder till någon krigsplacering bör tjänstgöringen fullgöras i en följd, dvs. utan uppdelning på grundutbildning och repetitionsutbildning.

3.5 Prövningsförfarandet

Utredningen konstaterar att den nu gällande ordningen för utrednings- och prövningsförfarandet med vissa ändringar har tillämpats i ca tio år. Under åren har på olika sätt framkommit viss kritik mot det nuvarande förfarandet. I riksdagsmotioner (bl. a. mot. 1969:346 och 393, 1971:95, 1971:688, 1971:692 och 1971:700), JO-anmälningar, enkla frågor i riksdagen, massmediadebatter etc. har kritiken gällt den långa handläggningstiden i fråga om ansökningar om vapenfri tjänst. Kritiken har enligt utredningen i vissa fall riktats mot att det nuvarande förfarandet inte har kunnat garantera att tillämpningen blivit

tillräckligt jämn och rättvis.

Utredningen finner att handläggningstiden för ansökningar om vapenfri tjänst, som tidigare kunde uppgå till ett år och mera, numera är ca fem månader. Tiden torde därmed ha nedbringats så långt som detta är möjligt med nuvarande utrednings- och prövningsförfarande.

Utredningen framhåller att utformningen av utrednings- och prövningsförfarandet givetvis påverkas av hur förutsättningarna för att erhålla vapenfri tjänst anges i 1 § vapenfrilagen. Utredningen föreslår – som nämnts tidigare – att 1 § får en ändrad lydelse. Enligt utredningen innebär den nu föreslagna lydelsen att förutsättningarna för bifall till ansökan om vapenfri tjänst vidgas. Enligt utredningens mening bör det bli möjligt att med hänsyn till vad som har anförts i motiveringen till ändringarna av 1 § begränsa penetreringen av en sökandes hela motivområde och därmed förenkla utredningsförfarandet.

Utredningens förslag till lydelse av 1 § innebär, liksom gällande rätt, att vissa särskilda förutsättningar skall vara uppfyllda för att ansökan om att få fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnplikt skall kunna bifallas. I förslaget har dessa förutsättningar angetts vara att övervägt bruk av vapen mot annan icke är förenligt med den värnpliktiges personliga allvarliga övertygelse.

Utredningen har i motiveringen till förslaget bl. a. utvecklat detta så att man visserligen bör ställa kravet, att vapenbruk principiellt är oförenligt med den sökandes personliga övertygelse och att grunden för övertygelsen är en pliktässig etik om människolivets helgd och människans rätt till fysisk integritet, men att det inte är den sökandes inställning till bruk av vapen i varje tänkbar situation som är avgörande utan hans inställning till ett övervägt bruk av vapen.

I uttrycket personlig allvarlig övertygelse får, såsom utredningen har framhållit tidigare bl. a. inläggas, att den sökande personligen själv omfattar övertygelsen och att den har sådan fasthet att den rimligen vidhålls även inför socialt tryck i en krissituation för samhället, alltså en övertygelse i detta ords egentliga mening.

Utredningen betonar att det svenska försvaret är uppbyggt på den allmänna värnpliktens idé och att detta innebär att män i viss ålder är pliktiga att fullgöra ålagd militärtjänst. Vapenfrilagstiftningen medger undantag från denna plikt under vissa förutsättningar. Värnpliktiga som inte uppfyller de angivna förutsättningarna skall inte befrias från värnplikt och ansökningar som inte är tillräckligt grundade skall alltså inte leda till befrielse. Det är enligt utredningens mening vanskligt att finna en lämplig ordning, varigenom endast sökande som uppfyller de i lagen noggrant angivna villkoren erhåller vapenfri tjänst. Som utredningen ser det är det inte möjligt att godta en ordning som innebär, att den sökande utan särskild prövning kan befria sig från värnplikten genom egen förklaring att han uppfyller villkoren. Enligt utredningens mening måste någon form av prövning alljämt förekomma.

Prövningsförfarandet bör emellertid enligt utredningens mening kunna

förenklas i förhållande till vad som nu sker. Av vad utredningen har anfört angående innebörden av förutsättningarna för vapenfri tjänst framgår att förfarandet främst bör inriktas på att utröna den sökandes inställning till övervägt bruk av vapen mot annan. I denna fråga får man enligt utredningen huvudsakligen bygga på den sökandes egen förklaring. Prövningen torde främst få inriktas på att utröna om det är fråga om en övertygelse av erforderlig fasthet. För att denna övertygelse skall kunna utrönas bör den sökande ha ett samtal med en utredningsman. Utredningsmannen föreslås få ha till uppgift att för den sökande klargöra innebörden av lagens förutsättningar och att låta den sökande pröva sin uppfattning mot denna bakgrund. Utredningsmannen skall sedan bedöma om den sökandes uttalade uppfattning är uttryck för en allvarlig övertygelse.

Förfarandet bör med dessa utgångspunkter enligt utredningens förslag anordnas på följande sätt. Vapenfrinämndens beslutsfunktion bör kvarstå. Ansökan om vapenfri tjänst bör ske enligt nuvarande principer. Den bör som f. n. vara skriftlig och innehålla de skäl den sökande vill åberopa samt önskemål om slag av tjänstgöring. Intyg och andra handlingar som den sökande önskar åberopa skall bifogas ansökningen. Sedan ansökningen kommit in till vapenfrinämnden, kallas den sökande till en utredning. Utredningen i ärendet bör göras av en särskild utredare.

Utredningen betonar emellertid att utredningsorganisationen därvid bör ändras så, att enbart heltidstjänstgörande utredare anlitas, eftersom de gångna årens erfarenhet ger vid handen att kapaciteten hos anlidade fritidsutredare varit växlande. Utredningen bedömer att ca 20 utredare kommer att krävas.

Utredningssamtalet bör enligt utredningen koncentreras kring frågan om övervägt bruk av vapen och arten av den sökandes övertygelse. Utredaren bör vidare – förutom själva utredningssamtalet – ha till uppgift att informera sökanden om förutsättningarna för den vapenfria tjänsten och dess innebörd. Genom utredningsförfarandet bör dessutom skapas visst underlag för bedömning av vilket slag av tjänstgöring den sökande kan vara lämpad för. Samtalet bör inte redovisas på det sätt som sker f. n. Utredningen framhåller att en viss standardisering av utredningsförfarandet bör kunna ske genom att ett formulär inriktat på de för prövningen mest relevanta avsnitten utnyttjas.

Formuläret bör innehålla utredarens anteckningar. Den sökandes skäl och motivering bör anges, liksom en kort redovisning av utredningssamtalet (korta data om uppväxttiden, den sökandes etik beträffande vapenbruk och inställning till försvar). Den sökandes önskemål om typ av vapenfri tjänst bör även anges. I formuläret bör notering göras av utredarens rekommendation (bifall, avslag m. m.) och motiveringen till denna.

Utredningen pekar på att vissa sökande kan känna sig osäkra inför samtalsintervjun. De kan känna svårigheter att göra sig själv rättvisa och klart ge uttryck för sin övertygelse. Enligt utredningens mening bör det därför

såsom f. n. kunna medges den enskilde att ta med en anhörig eller annan till samtalsintervjun, om inte något speciellt hinder för detta föreligger. Det måste dock vara helt klart att den sökande själv och inte genom ombud skall lägga fram sina motiv för ansökningen.

Sedan utredningen i vapenfriärendet har verkställts, skall vapenfri-nämnden avgöra ärendet. Utredningen betonar att det är angeläget att varje ärende blir föremål för ett noggrant övervägande med hänsyn till de allvarliga konsekvenser som nämndens beslut kan få för den enskilde. Utredningen anser att ökad möjlighet för sökande att bli muntligen hörd av nämnden bör skapas. Enligt utredningens mening bör med det föreslagna förfarandet nämnden i de flesta fall finna ärendet klart för avgörande genom den verkställda utredningen i ärendet. I några fall kan dock nämnden finna ärendet vara mer svårbedömt. För att den sökande – om han så önskar – skall kunna lägga fram sina motiv för nämnden bör han beredas den möjligheten. Om den sökande begär att bli muntligen hörd av nämnden, föreslås att tillfälle skall beredas honom därtill om inte nämnden finner att det är uppenbart obehövligt. I sådana fall där det av handlingarna exempelvis klart framgår att sökanden uppfyller kraven på vapenfri tjänst eller att ansökan är uppenbart ogrundad kan det enligt utredningen vara obehövligt att låta sökanden få företräde inför nämnden.

Utredningen vill i detta sammanhang beträffande vapenfri-nämndens sammansättning framhålla som sin mening att det skulle vara en fördel för nämnden om det i denna ingick någon person med förankring inom freds rörelsen.

Utredningen konstaterar att f. n. gäller olika regler för sökande som tidigare inte har ansökt om vapenfri tjänst och andra sökande. Förstagångssökande får inte övas i bruk av vapen eller åläggas att bära vapen eller ammunition. I regel får han inte åläggas att fullgöra värnpliktstjänstgöring och skall hemförlovas, om han redan är i tjänst. Enligt utredningens mening finns anledning att vidga tillämpningen av de bestämmelser som gäller för förstagångssökande. När lång tid har förflutit sedan en tidigare ansökan prövades och nya förhållanden därför ofta kan tänkas föreligga, kan det vara skäl att behandla en ny ansökan såsom en förstagångsansökan. Utredningen föreslår att så skall ske i fråga om sökande som inger ny ansökan om vapenfri tjänst, sedan han har fullgjort grundutbildning som värnpliktig.

Utredningen pekar på att sekretessfrågor i vapenfriärenden har tagits upp och behandlats av offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén (OSK) i betänkandet Lag om allmänna handlingar (SOU 1975:22 s. 126 och 127). OSK fann bl. a. visserligen att viktiga skäl kunde anföras för en sekretess i dessa ärenden men ansåg med hänsyn till det starka intresset av insyn i vapenfri-nämndens verksamhet att någon sekretess inte borde införas. OSK:s förslag är f. n. under behandling i justitiedepartementet. Enligt utredningens mening är de skäl som talar för sekretess när det gäller utredningarna i vapenfri-nämnden så starka att de bör väga över motstående intressen. Ett

förnyat övervägande av frågan är därför påkallat.

I fråga om prövningsförfarandet har en av utredningens ledamöter, Birger Möller, avgett reservation som i huvudsak innebär följande. Den som önskar vapenfri tjänst anmäler detta till vapenfrinämnden. Sökanden kallas sedan obligatoriskt till ett informationssamtal om lagens krav och om tjänstgöringsalternativen. Därefter får sökande, efter en viss betänketid t. ex. en månad, avge en skriftlig förklaring enligt fastställd lydelse. Till förklaringen skall fogas ett intyg som bekräftar att ansökan är avgiven i uppriktigt syfte. Ansökan skall formellt beviljas av vapenfrinämnden, som föreslås bestå av tre personer, exempelvis chefen för kansliet, en jurist samt en person från lämplig ideell sammanslutning. Om kontraindikationer finns, såsom massansökningar av uppenbart organiserat slag från viss ort e. d. och det personliga i övertygelsen kan sättas i fråga, företar nämnden en reell prövning med personlig inställelse för sökanden. Reservanten föreslår också en förlängning av tjänstgöringstiden till 450 dagar.

3.6 Sanktionsformer vid vägran

Utredningen tar inledningsvis upp frågan om vilka möjligheter som finns att ersätta de traditionella frihetsstraffen med andra påföljder. Utredningen hänvisar till två rapporter från brottsförebyggande rådet år 1974 (nr 1 och 3). Utredningen framhåller att enligt dessa rapporter synes strävanden finnas att begränsa det korta frihetsstraffets användning främst genom att ersätta det med bötesstraff eller annan icke frihetsberövande påföljd.

Böter, villkorlig dom eller skyddstillsyn kan enligt utredningen emellertid knappast vara lämpliga alternativ till korta frihetsstraff när det gäller vapenvägran. Man torde enligt utredningen vara hänvisad till att söka finna en ny påföljdsform.

Utredningen har därför kortfattat redovisat den i England och Nya Zeeland nyligen införda påföljdsformen "samhälstjänst".

Utredningen finner att det inte är lämpligt att som alternativ till fängelsestraff införa en påföljd av nämnt slag för vägran att fullgöra värnpliktsjänstgöring eller vapenfri tjänst. Syftet med denna påföljd är nämligen närmast att försöka återanpassa den dömda i samhället efter brott av annan karaktär än vapenvägran. Ett sådant behov kan enligt utredningens mening inte föreligga för totalvägran grundad på en principiell inställning.

I sina fortsatta överväganden gör utredningen först en indelning i olika vägrarkategorier enligt följande. 1. Jehovas vittnen, 2. värnpliktig som har beviljats tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst, 3. värnpliktig som har sökt men inte beviljats tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst, 4. värnpliktig som inte vill söka vapenfri tjänst.

Enligt utredningen är *kategori 1* lättast att skilja ut. Den utgörs av värnpliktiga anslutna till den starkt särpräglade religiösa sekten Jehovas vittnen. Enligt utredningen har Jehovas vittnen sedan sekten uppstod utgjort en källa till problem i vapenfrisanvändning.

Utredningen framhåller att från rättvisesynpunkt kan den väg som beträddes i 1966 års lagstiftning anses vara tvivelaktig. Utredningen finner emellertid – i likhet med 1964 års utredning – att det inte finns möjlighet att få medlemmarna av sekten Jehovas vittnen att acceptera någon som helst tjänst, hur den än utformas, om den avses träda i stället för värnpliktstjänstgöring.

Utredningen betonar att eftersom ett av utredningens mål har varit att så långt det kan anses möjligt begränsa antalet totalvägrare har utredningen – som inte funnit någon annan lösning på frågan om Jehovas vittnen – slutligen stannat för att föreslå att den nuvarande ordningen alltjämt behålls. Svårighet har inte förelegat att utreda anslutning till sekten. Det bör enligt utredningen som f. n. från fall till fall beslutas huruvida medlem av sekten Jehovas vittnen skall kallas in till tjänstgöring.

Utredningen pekar på att det kan ifrågasättas om inte vissa andra religiösa grupper kan ställa krav på att behandlas på liknande sätt. Enligt utredningens mening synes det f. n. inte finnas andra religiösa grupper i vårt land som kan jämföras med Jehovas vittnen.

Den nuvarande ordningen, som innebär att prövningen av dessa frågor ankommer på regeringen, bör enligt utredningen behållas.

Utredningen konstaterar då det gäller *kategori 2*, dvs. de värnpliktiga som har beviljats tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst men som vägrar att utföra anvisad tjänst, att antalet fall av sådan vägran har varierat under den tid då vapenfrilagen har varit i kraft. Under åren 1967–1969 redovisas siffror från 6 till 29 fall medan under åren 1970–1976 antalet varierar från 27 till 84. År 1976 redovisas 50 fall av sådan vägran. Det avgörande motivet för vägran för en stor del av denna grupp synes enligt utredningen vara att man inte har ansett sig kunna godta de tjänstgöringsalternativ som f. n. finns.

Det bästa sättet att reducera denna grupp av vägrare är enligt utredningens mening att skapa fler tjänstgöringsalternativ och vara mer flexibel vid tilldelningen av tjänstgöringsalternativ, varigenom enskilda önskemål kan tillgodoses i större utsträckning. För att möjliggöra detta bör enligt utredningen den vapenfrie före inkallelsen få ett förhandsmeddelande om sin uttagning. Önskemål om annan placering bör så långt möjligt kunna tillgodoses före inryckningen. Försök till omplacering bör också ske innan den vapenfrie ställs inför den situationen att det endast återstår för honom att vägra utföra tjänsten. Med hänsyn till vad utredningen föreslagit om utökade möjligheter till olika tjänstgöringsalternativ har utredningen ansett sig kunna utgå från att denna grupp av vägrare kan reduceras kraftigt.

Då det gäller *kategori 3*, dvs. de värnpliktiga som har sökt men inte beviljats tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst och då har vägrat vid inställelse till värnpliktstjänstgöring, finns enligt utredningens mening anledning uppmärksamma att flertalet av dem som har fått avslag på sin ansökan om vapenfri tjänst såvitt statistiken utvisar inte återkommer som vägrare. Medeltalsberäkningarna för åren 1968–1975 visar att av antalet sökande som

inte har fått bifall till sina vapenfriansökningar har ca 30 % sedermera vid inkallelse vägrat medan ca 70 % inte har återkommit som vägransfall. Utredningen framhåller att sistnämnda procenttal får ses mot bakgrund av att för denna kategori – liksom för övriga värnpliktiga – i viss utsträckning förekommer anstånd, uppskov, frikallelse etc. När det gäller det absoluta antalet vägrare inom denna kategori är tendensen stigande, och även denna grupps procentuella andel av samtliga fall av vägran stiger. År 1975 uppgick antalet vägrande med bakomliggande avslagen vapenfriansökan till 401.

Kategori 4 utgör enligt utredningen den övervägande delen av vägrarna. Medeltalsberäkningarna för åren 1968–1975 visar att ca 70 % av vägrarna vid försvarsmakten har vägrat utan att först söka vapenfri tjänst. År 1975 uppgick antalet till 568. Tendensen är emellertid sjunkande från över 70 % under åren 1968–1972 till ca 60 % under åren 1973–1975.

Att de som har anmälts för vägran inte har ingett ansökan om vapenfri tjänst kan enligt utredningen ha berott på bristande information om den vapenfria tjänsten eller på att vederbörande inte har ansett sig ha anledning att begära tillstånd till vapenfri tjänst, då han kanske haft den uppfattningen att han inte skulle få detta eller att han över huvud taget inte har ansett sig kunna acceptera något av de tjänstgöringsalternativ som f. n. finns för vapenfri tjänst.

Utredningen konstaterar att bland såväl vapenfria som värnpliktiga vägrare förekommer första-, andra- och tredjegangsvägrare. Sedan år 1970, då antalet fall av anmälda förstegangsvägrare var högst (697), har antalet förstegangsvägrare avtagit och var 508 år 1976, medan antalet andra- och tredjegangsvägrare samtidigt har ökat. Andragångsvägran har ökat från 67 fall år 1970 till 370 fall år 1976. Detta torde enligt utredningens mening förklaras av att det förhållandevis stora antalet förstegangsvägrare under åren efter 1970 successivt återkommer som andra- resp. tredjegangsvägrare under åren därefter i takt med inkallelserytmen.

För att kunna bedöma hur nuvarande ordning, som har tillämpats sedan år 1966, fungerar, har utredningen utnyttjat den statistik rörande de värnpliktiga totalvägrarna som förs i försvarsdepartementet.

Av denna statistik framgår bl. a. följande. Ca 35 % av dem som vägrar första gången återkommer som andragångsvägrare. Ca 38 % av andragångsvägrarna vägrar också en tredje gång. Detta innebär att ca 62 % av andragångsvägrarna inte har återkommit som tredjegangsvägrare. Ca 14 % av förstegangsvägrarna återkommer alltså som tredjegangsvägrare. Detta innebär att ca 86 % av dem som vägrade första gången inte har återkommit som tredjegangsvägrare. Vidare kan utläsas av statistiken att ca 90 % av vägrarna har inkallats inom tre år från vägranstillfället.

Utän att dra några bestämda slutsatser av nämnda statistiska underlag vill utredningen peka på att fängelsestraffet kan ha haft den effekten att en större del av förstegangsvägrarna efter avtjänat fängelsestraff inte har återkommit som vägrare.

I fråga om val av påföljd har i direktiven för utredningen sagts, att det inte kan komma i fråga att helt slopa påföljden för totalvägran eller att endast tillämpa lindriga påföljder som t. ex. bötesstraff. Enligt direktiven kunde det ifrågasättas om fängelsestraff utgjorde en lämplig påföljd. Utredningen konstaterar att f. n. finns, om bötesstraff eller fängelse inte skall tillämpas, endast möjlighet att ådöma en totalvägrare villkorlig dom eller skyddstillsyn. Mot att använda dessa påföljder talar enligt utredningens mening att mer ingripande påföljd får anses påkallad med hänsyn till allmän laglydnad. Inom påföljdssystemets ram återfinns också påföljderna ungdomsfängelse, internering, överlämnande till särskild vård och disciplinstraff för krigsmän. Det torde enligt utredningen inte komma i fråga att använda dessa påföljder vid totalvägran.

Utredningen framhåller att den nu gällande ordningen, som innebär att efter lagföring och avtjänande av straff värnpliktiga som har vägrat en eller två gånger ånyo inkallas, har utsatts för kritik framför allt från två utgångspunkter. Dels har framhållits att gärningen inte bör betraktas som ett lydnadsbrott, innebärande att vägran avser viss order, utan som en vägran att delta i det organiserade värnpliktsförsvaret, alltså en sorts tjänstepliktsvägran, vilket borde medföra att lagföring och eventuell påföljd endast verkställas en gång. Dels har, från främst kriminalpolitiska utgångspunkter, framhållits att upprepade fängelsestraff innebär en allvarlig nedbrytningsprocess för den individ vars gärning har allvarliga åsiktsmässiga (religiösa eller etiska) bevekelsegrunder.

Utredningens förslag till ny formulering av 1 § vapenfrilagen och de därmed ändrade förutsättningarna för att erhålla vapenfri tjänst, förenklat prövningsförfarande och utökade möjligheter till olika slag av tjänstgöring måste enligt utredningens mening få till följd att antalet vägransfall kommer att reduceras. Utredningen räknar nämligen med att den förändring av lagstiftningen som har föreslagits kommer att medföra en minskning av de ansökningar som avslås av vapenfrinämnden. Det kan också antas, att man reducerar den kategori av vägrare som f. n. vägrar utan att dessförinnan söka vapenfri tjänst. Om möjligheterna att få vapenfri tjänst ökar, kommer enligt utredningens mening sannolikt en del av denna kategori att ansöka om vapenfri tjänst. En del av dessa värnpliktiga kommer sannolikt också att få tillstånd till vapenfri tjänst.

Utredningen utgår emellertid från att det ändå kommer att finnas de som vägrar att fullgöra värnpliktsjänstgöring eller vapenfri tjänst. När det gäller att söka finna en lämplig sanktionsform för dessa har utredningen strävat efter att – i enlighet med utredningsdirektiven – begränsa fängelsestraffets användning. Utredningen lägger därför fram ett förslag till en särskild samhällstjänst i stället för fängelse.

Principerna för denna samhällstjänst bör enligt utredningen i huvudsak vara följande. Samhällstjänsten bör hållas skild från den vapenfria tjänsten men administreras av samma organ som sköter denna. Tjänsten bör fullgöras

utan repetitionsutbildning under tid som överstiger den totala tiden för vapenfri tjänst med en månad. Tjänsten bör vara meningsfull. Den bör kunna ske på liknande sätt som arbetsmarknadsstyrelsens beredskapsarbeten för specialanvisade. De arbetsobjekt som kan bli aktuella är exempelvis väg- och anläggningsarbeten, skogsvård, landskapsvård, naturvård, kulturminnesvård, fornminnesvård och vatten- och avloppsarbeten. Som regel har arbetsplatserna för de specialanvisade egna förläggningar samt arbetsledande personal och förläggningsföreståndare. Utredningen framhåller att det f. n. finns planer på att avveckla flertalet beredskapsarbeten av det nyss angivna slaget under den närmaste femårsperioden. Utredningen föreslår att de fasta anläggningar och resurser i övrigt som kommer att frigöras efter hand förs över och utnyttjas för samhällstjänst. Det bör emellertid också vara möjligt att anordna tjänstgöring inom liknande områden och under samma former som utredningen tidigare har föreslagit för de vapenfria vars tjänstgöring inte leder till krigsplacering. Återgång till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst bör vara möjlig. Efter fullgjord tjänst inkallas vederbörande inte längre. Någon form av krigsplacering bör enligt utredningen inte ske.

Utredningen framhåller att för de få fall där någon inte vill fullgöra denna tjänst och inte låter sig tillrättasföras genom disciplinära åtgärder bör fängelsestraff ådömas. Någon påföljd som är kännbar måste enligt utredningens mening ytterst finnas. Annars kan envar vägra att fullgöra någon uppgift och därmed undandra sig värnplikt och vapenfri tjänst. Utredningen betonar att detta inte kan godtas i ett land som bygger sitt försvar på allmän värnplikt, då grunden för denna i så fall skulle raderas. Det skall inte vara möjligt att någon av t. ex. rena bekvämlighetsskäl undandrar sig alternativa uppgifter. Förslaget beträffande samhällstjänst innebär enligt utredningens mening att ingen ådöms fängelse på grund av vapenvägran.

Enligt utredningens mening bör lagföring av den som vägrar fullgöra samhällstjänst ske endast en gång och påföljden bör bestämmas till fängelse. Vid straffmätningen bör hänsyn tas till återstående tjänstgöringstid. Efter avtjänat straff bör den värnpliktige eller den vapenfrie inte längre inkallas och någon krigsplacering bör inte heller ske. Villkorlig frigivning bör kunna ske – förutom den normala frigivningen – när som helst under strafftiden under förutsättning att den dömda återgår till någon form av tjänstgöring.

I enlighet med nu angivna principer föreslår utredningen en ordning som utformas på följande sätt.

Förordnande om samhällstjänst bör meddelas av domstol. Utredningen anför att man har övervägt ett förenklat förfarande, innebärande att vederbörande i administrativ ordning förs över till den särskilda samhällstjänsten. Rättsliga grunder och rättssäkerhetsskäl för den enskilde gör emellertid enligt utredningen ett domstolsförfarande nödvändigt. Talan bör inför domstolen föras av åklagare. Utredningen anser att samhällstjänsten inte är någon straffrättslig påföljd och anteckning i kriminalregistret bör därför inte ske.

En vägran aktualiseras regelmässigt först vid inställelsen vid vederbörande förband. Om den värnpliktige inte inställer sig till grundutbildning, hämtas han i de flesta fall till förbandet. Om hämtning inte kan ske, hemförlovas den värnpliktige, dvs. inkallelseordern hävs. I allmänhet åtalas den värnpliktige och döms till straff för rymning. Utredningen anser att hämtning bör kunna ske i större utsträckning än f. n. Skulle hämtning ändå inte kunna ske, bör den värnpliktige hemförlovas och anmälan göras till åklagare.

Utredningen föreslår att om åtal sker och den värnpliktige vid domstolsförhandlingen lämnar sådana uppgifter att det klart framgår att hans rymning grundar sig på hans avsikt att vägra fullgöra tjänsten, skall domstolen förordna att den värnpliktige skall överföras till den särskilda samhällstjänsten. Vad nu sagts bör enligt utredningen äga tillämpning också på den som inte infinner sig till vapenfri tjänstgöring.

Utredningen framhåller att den som inställer sig vid förbandet eller redan är i tjänst och förklarar att han inte ämnar fullgöra militärtjänsten bör först informeras om den vapenfria tjänsten, om han inte tidigare har sökt sådan tjänst, och beredas tillfälle att söka sådan tjänst. Han bör också informeras om konsekvenserna av sin vägran. Ansöker han om vapenfri tjänst, bör han som i nuvarande system hemförlovas. Förklarar den värnpliktige att han inte avser att ansöka om vapenfri tjänst, bör han åläggas att fullgöra tjänsten. Vägrar han fullgöra tjänsten bör han hemförlovas och anmälan bör göras till åklagare. Vidhåller den värnpliktige sin inställning vid domstolsförhandlingen, bör domstolen förordna att han skall överföras till den särskilda samhällstjänsten.

Har den värnpliktige tidigare sökt vapenfri tjänst och fått avslag samt vidhåller han alltjämt sin inställning att vägra fullgöra tjänsten vid förbandet, bör enligt utredningen anmälan ske till åklagare. Även i detta fall bör hemförlovning ske.

Förklarar den som har erhållit tillstånd till vapenfri tjänst vid sin inställelse till tjänstgöring att han ämnar vägra att fullgöra den vapenfria tjänsten, bör först försök till omplacering ske. Vägrar den vapenfrie att godta något av de tjänstgöringsalternativ som arbetsmarknadsstyrelsen kan erbjuda, bör anmälan ske till åklagare. Den vapenfrie bör hemförlovas i avvaktan på domstolsprövning.

Utredningen föreslår inte någon ändring av bestämmelserna i 21 kap. brottsbalken om brott av krigsmän eller straffbestämmelserna i vapenfrilagen. Befinnes vid utredning om vägran, rymning eller dylikt att de bakomliggande förhållandena inte är att hänföra till totalvägran, föreslås att lagföring och straff skall ske enligt gällande ordning. I första hand bör det ankomma på åklagaren att pröva detta.

Finner domstolen att någon skall överföras till samhällstjänsten, skall enligt utredningen straff inte ådömas för det lydnadsbrott, tjänstefel m. m. som vederbörandes beteende kan innefatta. Rätten bör kunna besluta att förordnande om samhällstjänst skall gå i verkställighet utan hinder av att

domen inte har vunnit laga kraft.

Den särskilda samhällstjänsten bör enligt utredningen vara skild från den vapenfria tjänsten men administreras av arbetsmarknadsstyrelsen. Styrelsen bör också bestämma vilket slag av tjänstgöring som skall fullgöras av den som har överförs till samhällstjänst. Tjänstgöringen bör påbörjas så snart detta kan ske med hänsyn till arbetsmarknadsstyrelsens möjligheter att placera vederbörande till lämplig tjänstgöring. Samhällstjänsten föreslås få en längd av 450 dagar, dvs. en månad längre tid än den vapenfria tjänsten. Har vederbörande fullgjort viss tids värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst, bör tiden för samhällstjänsten nedsättas i motsvarande mån. Det bör enligt utredningen ankomma på domstolen att i förordnandet om samhällstjänst ange antalet dagar som samhällstjänsten skall fullgöras.

Utredningen föreslår att det skall finnas möjlighet för den som fullgör samhällstjänst att återgå till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst, om han tidigare har fått tillstånd att fullgöra sådan tjänst. Förklarar någon att han vill återgå till sådan tjänst, bör samhällstjänsten villkorligt avbrytas senast trettio dagar efter det att förklaring har avgetts. Förordnandet om samhällstjänst bör därvid förfalla om vederbörande påbörjar annan tjänstgöring inom två år. Om så inte sker, bör samhällstjänsten återupptas. Om särskilda skäl föreligger, bör emellertid möjlighet finnas att inte återuppta samhällstjänsten.

Utredningen föreslår att den som återgår till värnpliktstjänstgöring bör få tillgodoräkna sig en viss tid av samhällstjänsten som fullgjord värnplikts-tjänstgöring. Detsamma bör gälla den som återgår till vapenfri tjänst. Med hänsyn till de speciella krav som ställs på värnpliktsutbildningen måste enligt utredningens mening en viss begränsning göras vid tillgodoräkning av tjänstgöringstid. Utredningen föreslår att högst nittio dagar bör få avräknas om den värnpliktige återgår till tjänstgöring i form av grundutbildning. Om det för den värnpliktige återstår repetitionsutbildning, bör högst trettio dagar få avräknas. Samma begränsning behöver inte göras om vederbörande återgår till vapenfri tjänst. Utredningen anser emellertid att för att utbildningen skall bli meningsfull behövs en viss tids tjänstgöring. Utredningen föreslår därför att vid återgång till vapenfri tjänst denna tjänstgöring inte bör vara kortare än sjuttiofem dagar. Den som har fullgjort samhällstjänsten bör inte utan eget medgivande inkallas till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Inte heller bör någon form av krigsplacering ske.

Utredningen anser att den som vägrar att fullgöra samhällstjänsten bör dömas till fängelse. Åtalsanmälan bör lämpligen ske genom arbetsmarknadsstyrelsen. Fråga om ådömande av fängelse bör dock inte väckas förrän försök har gjorts att komma till rätta med den vägrande genom omplacering där sådan är möjlig eller genom disciplinära åtgärder. Den vägrande bör inte hemförlövas i avvaktan på domstolsprövningen. Lagföring bör enligt utredningen ske endast en gång. Det föreslås ett straffmaximum av ett år. Fängelsestraffet bör bestämmas med beaktande av den tid som återstår att

fullgöra av samhällstjänsten. Om någon vägrar utan att ha fullgjort någon tjänstgöring, synes enligt utredningen normalt ett straff om 6–8 månaders fängelse vara lämpligt, vilket med hänsyn till villkorlig frigivning torde innebära i stort sett lika lång fängelsepåföljd som man enligt nuvarande principer totalt brukar ådöma en totalvägrare, dvs. högst 5–6 månader. Om endast kort tid återstår att tjänstgöra, exempelvis vid en vägran som har skett först vid den sista repetitionsövningen och vederbörande även vägrar att fullgöra ålagd samhällstjänst, bör straffet kunna bestämmas till böter.

Enligt utredningens mening bör i princip i fråga om verkställigheten av fängelsestraffet gälla vad som eljest är föreskrivet om fängelsestraff. Utredningen anser emellertid att möjlighet bör finnas för den dömda att kunna återgå till någon form av tjänstgöring innan straffet helt har avtjänats. Det föreslås därför att villkorlig frigivning skall kunna ske, förutom i enlighet med vad som eljest gäller, om den dömda förklarar att han önskar fullgöra värnpliktstjänstgöring eller samhällstjänst eller, om han har erhållit tillstånd därtill, vapenfri tjänst. Påbörjas nämnda tjänstgöring inom två år, bör resten av fängelsestraffet förfalla. I annat fall bör den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad. Om det emellertid föreligger särskilda skäl, bör möjlighet finnas att underlåta att förverka den villkorligt medgivna friheten. Om fängelsestraff verkställs samtidigt för annat brott, bör detta straff avtjänas innan den särskilda villkorliga frigivningen bör komma i fråga. Sådan villkorlig frigivning kan således inte ske förrän det andra straffet till fullo har verkställts eller tiden för normal villkorlig frigivning från detta har inträtt. Beslut i här nämnda frågor bör enligt utredningen meddelas av kriminalvårdsstyrelsen. Återgår någon som har avtjänat viss tids straff till tjänstgöring, bör tiden för tjänstgöringen nedsättas i motsvarande mån.

Utredningen framhåller att med hänsyn till vad som har anförts om fängelsestraff för vägran att fullgöra samhällstjänst brottsbalkens bestämmelser i 1 kap. 6 § om gemensam påföljd för flera brott inte bör tillämpas i fall då straff skall bestämmas för vägran. Utredningen föreslår att om fängelsestraff skall ådömas för vägransbrottet straffet ådömes särskilt vid sidan av påföljd för annat brott. För annan brottslighet bör, om lagföring sker samtidigt, påföljden också kunna bestämmas till fängelse. Utredningen konstaterar att detta visserligen innebär att vederbörande kan komma att avtjäna två särskilda fängelsestraff. Det bör emellertid inte möta några svårigheter vid tillämpningen.

Om någon har återgått till någon form av tjänstgöring antingen från samhällstjänsten eller fängelsestraffet och ånyo vägrar att fullgöra sin tjänstgöring, bör enligt utredningen fängelsestraff ådömas vederbörande. Någon ny möjlighet att erhålla samhällstjänst bör inte finnas, med hänsyn till risken för missbruk av det föreslagna systemet. Om brottet emellertid är att betrakta som ringa, bör påföljden kunna stanna vid ett bötesstraff.

Då straff som någon har ådömts för vägran att utföra samhällstjänsten till fullo verkställts, bör enligt utredningen förordnandet om samhällstjänst

förfalla. Då någon till fullo har undergått fängelsestraff som nämnts, bör han inte utan eget medgivande få inkallas till tjänstgöring. Inte heller bör någon form av krigsplacering ske.

Utredningen finner att vad som nu har föreslagits i fråga om samhällstjänst bör kunna tillämpas vid vägran som sker i samband med såväl grundutbildning som repetitionsutbildning. Tiden för samhällstjänsten bör nämligen, som tidigare nämnts, kunna nedsättas i förhållande till vad som har fullgjorts av värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

3.7 Övriga frågor

Utredningen tar inledningsvis upp frågan om *prövningsförfarande m. m. under beredskap och krig*. Utredningen utgår ifrån att möjligheten att ansöka om och erhålla tillstånd till vapenfri tjänst skall finnas kvar även under beredskaps- och krigsförhållanden.

Utredningen konstaterar att erfarenheterna från beredskapstiden åren 1939–1945 visar dels att antalet vapenfrisökande minskade, dels att ett stort antal vapenfria begärde att få återgå till vapentjänst. Det torde enligt utredningen inte vara självklart att man kan utgå från att samma förhållande skulle uppkomma vid en krissituation nu som under beredskapsåren. Hänsyn till en förändrad reaktion bör därför tas med i beräkningen vid planläggning för beredskaps- och krigsförhållanden.

F. n. finns inte någon krigsorganisation för vapenfrinämnden. Någon planläggning för vapenfrinämndens verksamhet under beredskap och krig har inte heller skett. Utredningen anser att den myndighet som handhar verksamheten i fred, dvs. vapenfrinämnden, också under beredskap och krig bör vara den myndighet som handlägger vapenfrifrågor. Detta är enligt utredningens mening en grundläggande princip inom totalförsvarsverksamheten. Besvärsmöjligheterna bör också kvarstå. Med utgångspunkt från den fredstida organisationen bör enligt utredningen vapenfrinämnden krigsorganiseras under beredskap och krig.

Utredningen har också närmare skisserat ett förfarings sätt vid ansökan om vapenfri tjänst m. m. under beredskaps- och krigsförhållanden.

Utredningen har vidare tagit upp *vissa organisationsfrågor*. Inledningsvis framhåller utredningen att i vart fall bör arbetsmarknadsstyrelsens resurser förstärkas för att styrelsen på ett tillfredsställande sätt skall kunna genomföra vad utredningen har föreslagit i det föregående.

Utredningen har diskuterat vissa utgångspunkter för ett organisationsförslag och anser att organisationen av vapenfriverksamheten bör vara sådan att den ger regeringen en god överblick över verksamheten. Organisationen bör vidare vara sådan att den ger möjligheter till en god kontakt i vapenfrifrågor med vapenfriorganet för såväl den enskilde som andra myndigheter. Möjligheter bör också kunna ges till en god sammanbindning av utredningsförfarandet, uttagning av vapenfria till viss tjänst och placering på utbild-

ningsmöjligheter. Allmänhet, massmedia, organisationer och föreningar m. fl. bör vidare kunna få goda möjligheter att få insyn i och information om vapenfriverksamheten.

Utredningen anser att de vapenfrias utbildning och tjänstgöring bör i huvudsak betraktas som en angelägenhet för totalförsvaret. Utredningen har därvid inte främst sett vapenfrutbildningen som en "arbetsmarknadsangelägenhet".

Den nu delade departementstillhörigheten för olika delar av vapenfriverksamheten framstår enligt utredningen som mindre lämplig. Utredningen vill särskilt peka på uppdelningen av budgetfrågor och de skilda vägarna för olika besvär och klagomål från värnpliktiga och vapenfria. Vapenfrinämnden och arbetsmarknadsstyrelsens vapenfrisektion har ofta kontakt med samma myndigheter, bland vilka kan nämnas värnpliktsnämnden, värnpliktsverket, civilförsvarsstyrelsen, försvarets civilförvaltning och rättsvårdsmyndigheter.

Kontakt med och upplysning till allmänheten, enskilda, massmedia, organisationer och föreningar är en omfattande verksamhet för både vapenfrinämnden och arbetsmarknadsstyrelsens vapenfrisektion, var och en inom sitt område.

Enligt utredningen bör en organisation för vapenfriverksamheten kunna skapas som undanröjer det dubbelarbete som nuvarande kontaktlinjer innebär.

För utredningen framstår det som väsentligt att hela verksamheten sköts direkt under ett departement – som härigenom blir ensam besvärsinstans för alla vapenfrifrågor – att sammankoppling av utredning, uttagning och utbildning av vapenfria åstadkommes samt att budget- och kostnadsfördelningsfrågorna löses slutligt.

Att av psykologiska skäl låta vapenfrifrågorna handläggas av annat departement än försvarsdepartementet finner utredningen inte bärande. Utredningen framhåller att från vapenfria och deras organisationer har också erfarits att det som är väsentligt för dem är hur sakfrågorna löses och att erforderlig samordning sker utan att äventyras av onödig organisatorisk uppdelning. Civilförsvarsstyrelsen beräknas utbilda huvudparten av de vapenfria och med det förslag utredningen nu lägger fram kommer också den övervägande delen av de vapenfria att placeras inom civilförsvaret. Utredningen anser för sin del att samtliga vapenfrifrågor bör läggas under försvarsdepartementet.

En ändrad organisation av vapenfriverksamheten enligt de riktlinjer som här har angetts kan åstadkommas på olika sätt. Utredningen anser sig inte böra lägga fram och förorda ett konkret förslag till ny organisation av vapenfriverksamheten. Utredningen anser dock att det finns sådana nackdelar med den nuvarande organisationen att andra lösningar bör övervägas. Detta bör lämpligen göras av en särskild arbetsgrupp med företrädare för de berörda myndigheterna och med tillgång till särskild organisatorisk expertis.

Enligt utredningens mening är det angeläget att dessa frågor tas upp till överväganden snarast efter det att utredningen har avlämnat sitt betänkande.

Utredningen tar slutligen upp vissa *medinflytandefrågor* och *informationsproblem*.

Enligt utredningens uppfattning är det viktigt att de vapenfria i likhet med de värnpliktiga och andra grupper i samhället har möjlighet att föra fram sina uppfattningar och synpunkter. De former för medinflytande som nu tillämpas försöksvis och som i avgörande delar också förordas av en särskild arbetsgrupp, som varit sammansatt av företrädare för både arbetsmarknadsstyrelsen och de vapenfria, synes vara en lämplig grund att bygga ett fortsatt medinflytande för de vapenfria på. Liksom hittills bör de vapenfria ha möjlighet att samverka med de värnpliktiga vid värnpliktskonferenserna. Utredningen vill peka på att särskilda medel kan behöva ställas till arbetsmarknadsstyrelsens förfogande för att medinflytandet skall kunna utvecklas på det sätt som är önskvärt. Formerna för medinflytandet behöver också regleras författningsmässigt. Det bör ankomma på arbetsmarknadsstyrelsen att utfärda bestämmelser i frågan i sina tillämpningsbestämmelser till vapenfrilagstiftningen.

Utredningen vill starkt understryka angelägenheten av att information ges om den kommande lagstiftningen och dess övergångsbestämmelser.

Utredningen pekar på att det kan ha berott på bristande information att vissa av dem som hittills har anmälts för vägran inte har ansökt om vapenfri tjänst. Behovet av information både om den nya lagstiftningen om vapenfri tjänst och om sanktionerna vid vägran – främst samhällstjänst – ökar vid genomförandet av de nya reglerna på dessa områden. Erforderliga resurser måste enligt utredningen ställas till förfogande för detta ändamål.

Målsättningen vid utformningen av informationen bör enligt utredningens mening vara att skapa sådan orientering om och sådana insikter i den nya lagstiftningen att sökande till vapenfri tjänst och värnpliktiga som inte vill göra tjänst inom totalförsvaret är medvetna om de nya reglerna för vapenfri tjänst och för sanktionerna vid vägran.

Kurser angående lagstiftningen torde enligt utredningen även behöva anordnas för personal vid värnpliktsverket, vapenfrinämnden, arbetsmarknadsstyrelsen och militära utbildningsmyndigheter.

4 Remissyttrandena

4.1 Allmänt

Vapenfriutredningens förslag har fått ett blandat mottagande under remissbehandlingen. Åtskilliga remissinstanser godtar förslagets huvudprinciper och tillstyrker eller lämnar det utan erinran. Flera remissinstanser ställer

sig emellertid avvisande till vissa delar av förslaget och avstyrker att det läggs till grund för lagstiftning. Vissa remissinstanser intar en mellanställning. Från en del håll framhålls att det är tveksamt om förslaget medför någon förbättring.

De flesta remissinstanser godtar utredningens förslag till vidgade möjligheter till vapenfri tjänst. I stort sett är det endast *ÖB, cheferna för armén, marinen och flygvapnet* samt *Sveriges domareförbund* och *Moderata ungdomsförbundet* som vill att de nuvarande principerna behålls.

De flesta remissinstanserna anser i likhet med utredningen, att tjänstgöringsmöjligheterna bör utvidgas kraftigt.

I fråga om prövningsförfarandet är remissopinionen delad. Även om flera av remissinstanserna vill avskaffa prövningsförfarandet, är det ändå en övervägande majoritet som vill behålla någon form av prövningsförfarande.

Utredningens förslag till sanktionsformer vid vägran har lämnats utan erinran av flertalet remissinstanser. Förslaget till införande av samhällstjänst som sanktionsform avstyrks av *riksåklagaren, överåklagaren i Stockholms åklagardistrikt, länsåklagarna i Östergötlands län, Jönköpings län samt i Västernorrlands län och Jämtlands län, Svea hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, brottsförebyggande rådet, statskontoret, JO, Svenska Freds- och skiljedomsföreningen, Sveriges domareförbund* samt *Föreningen Sveriges åklagare*. Flera av de remissinstanser som har tillstyrkt utredningens förslag har dock lämnat vissa erinringar.

4.2 Förutsättningar för vapenfri tjänst

Riksåklagaren anser utredningens förslag välmotiverade. Vilka skäl man skall godta för en särbehandling är en politisk fråga. Man bör enligt riksåklagaren emellertid alltjämt uppställa krav på samvetsnöd i traditionell mening. Vid denna bedömning framhåller riksåklagaren att han har utgått från dels att kravet på allmän värnplikt måste uppfyllas, dels att man inte kan godta någon rättsolikhet, grundad på att de som konfronteras med problemet värnplikt tillhör olika grupper i samhället. *Överåklagaren i Stockholms åklagardistrikt* finner att förslaget kan förväntas ge till resultat att antalet totalvägrare minskar. *Överåklagaren i Malmö åklagardistrikt* finner förslaget i denna del vara väl ägnat att ligga till grund för ny lagstiftning. *Länsåklagaren i Östergötlands län* finner att de ändringar som har föreslagits i vapenfrilagen är i stort sett välbetänkta. *Länsåklagaren* anser dock att uttrycket "övervägt bruk av vapen" borde kunna återges mera lättfattligt och föreslår i stället "om bruk av vapen mot annan i vilken situation och för vilket ändamål som helst". *Länsåklagaren i Jönköpings län* tillstyrker de av utredningen föreslagna vidgade möjligheterna till vapenfri tjänst, men finner uttrycket "övervägt bruk av vapen" vara språkligt mindre lyckat och till sin innebörd tveksamt och svårtolkat. *Länsåklagaren i Västernorrlands län och Jämtlands län*

framhåller att ur åklagarsynpunkt synes utredningens huvudtanke, nämligen förhoppningen att det genom vidgade möjligheter till vapenfri tjänst skall vara möjligt att avsevärt nedbringa antalet vägransfall, angelägen. Förslagen synes också så utformade att eventuellt återstående fall vid lagföring knappast ges utrymme att framstå som offer på allmänpreventionens altare.

Svea hovrätt finner att genom att utforma förutsättningarna på föreslaget sätt har utredningen väsentligt vidgat möjligheterna för den enskilde att erhålla vapenfri tjänst. Detta bör enligt hovrättens mening vara till fördel både när det gäller den principiella lösningen av vapenfriproblemet och när det gäller utformningen av hela rättssystemet på området. Hovrätten finner emellertid att valet av ordet "övervägt" inte närmare har diskuterats av utredningen. Enligt hovrättens mening kan det ifrågasättas om det täcker vad som åsyftas. Man kan diskutera om inte detta sker bättre genom att anknyta till själva värnpliktstjänstgöringen och som kriterium uppställa att "övning i bruk av vapen mot annan ej är förenligt med värnpliktigs allvarliga personliga övertygelse". I varje fall bör man enligt hovrätten söka finna en formulering som tydligare än den föreslagna klargör bestämmelsens innebörd. Enligt hovrättens mening leder ett genomförande av dessa delar av reformen uppenbarligen till dels att fler blir berättigade till vapenfri tjänst, dels att fler finner det möjligt och meningsfullt att söka dylik tjänst. Antalet presumtiva totalvägrare kommer redan genom dessa åtgärder att nedbringas.

Hovrätten för Västra Sverige anser att utredningen på ett förtjänstfullt sätt har omarbetat 1 § vapenfri lagen angående villkoren för befrielse från värnplikt men framhåller att den föreslagna lydelsen av lagrummet inte ger tillräcklig ledning vid prövningen om tillstånd till vapenfri tjänst skall beviljas. Enligt hovrättens mening kommer liksom f. n. en prövning enligt förslaget att innebära alltför mycket av tillfälligt och osäkert. Hovrätten kan godta utredningens förslag till 1 § vapenfri lagen om prövningsförfarandet slopas.

Rikspolisstyrelsen konstaterar med tillfredsställelse att utredningen har ersatt rekvisitet "djup samvetsnöd" i 1 § lagen om vapenfri tjänst med den mera tidsenliga och för rättstillämpningen sannolikt mera lättolkade formuleringen "övervägt bruk av vapen mot annan" ävensom att benämningen "vapenfri tjänstepliktig" bytts ut mot det mindre värdeladdade uttrycket "civiltjänstepliktig". *SJ* däremot förordar att benämningen vapenfri tjänstepliktig behålls.

Brottsförebyggande rådet ansluter sig till utredningens grundsyn, enligt vilken vapenvägran bör ses som en personlig konflikt som i första hand bör lösas genom vidgade möjligheter till vapenfri tjänst. Utredningens förslag visar dock att problemet med vapenvägran inte kan mötas på tillfredsställande sätt utan att principerna för erhållande av vapenfri tjänst omprövas. En sådan omprövning låg inte inom utredningens direktiv men har ändå blivit en yttersta konsekvens. Brottsförebyggande rådet anser från denna utgångs-

punkt att förslaget att införa en icke-straffrättslig sanktion (samhällstjänst), som skall tillgripas mot den som vägrar värnplikt och inte har erbjudits vapenfri tjänst, utgör en halvmesyr. I stället bör man spela med öppna kort och bredda förutsättningarna för vapenfri samhällstjänst så att den som förklarar sig av allvarlig övertygelse vägra värnplikt kan åläggas sådan tjänst. Härvid torde det danska systemet erbjuda en tänkbar lösning. Enligt rådet bör den vapenfria samhällstjänsten alltjämt framstå som ett undantag från regeln att värnplikt är en medborgerlig skyldighet. I den allmänna opinionen bör denna skyldighet understrykas och den värnpliktiges samhällsfunktion betonas. Man bör också med olika medel söka stimulera den värnpliktige att fullgöra värnpliktstjänst.

SIDA anser att utredningen genom sitt förslag till utformning av 1 § vapenfrilagen har skapat en förutsättning för att uppnå ett av utredningsuppdragets huvudsyften, nämligen likhet och rättvisa vid tillämpningen av lagen. *SIDA* ser det som positivt att föreslagen utformning av lagtexten vidgar möjligheterna till ett större hänsynstagande till den enskildes personliga övertygelse.

ÖB kan i princip dela utredningens resonemang i vad mån detta utmynnar i slutsatsen att "liksom f. n. bör de få vapenfri tjänst som på en tydlig etisk grund vunnit övertygelse att det är omöjligt för dem att medverka i våldshandlingar. Det centrala för dem är etiken kring människolivet, medan samhällsskick, sociala, politiska och ekonomiska ordningar, nationernas inbördes förhållanden och världssamfundets olika problem träder i bakgrunden". Enligt *ÖB:s* uppfattning vill emellertid utredningen vidga förutsättningarna för tillstånd till vapenfri tjänst till att omfatta även "dem som vunnit en på klart ideella skäl grundad övertygelse om krigets och våldets meningslöshet, orättvisa och inhumanitet som social företeelse, men hos vilken tanken på det enskilda människolivet och dess okränkbarhet framträder mindre starkt". *ÖB* menar att utredningens förslag i detta avseende skulle innebära att allmänt politiska värderingar skulle kunna godtas som grund för tillstånd till vapenfri tjänst. Med den nyss angivna definitionen borde de flesta normalt reflekterande människor kunna anse sig uppfylla kriterierna för vapenfri tjänst. Även om utredningen förutsätter att sökande med selektivt godtagande av deltagande i krig eller övervägt våld för egen del inte bör medges tillstånd till vapenfri tjänst, torde enligt *ÖB:s* mening gränsdragningen i det enskilda fallet mellan individuetiska och emotionella reaktioner samt socialetiska (allmänpolitiska) och intellektuella övertygelser framstå såsom synnerligen svårbedömd. *ÖB* vidhåller sin uppfattning att för tillstånd till vapenfri tjänst måste fordras synnerliga skäl. Med hänsyn härtill bör alltjämt endast starkt personligt förankrade individuetiska skäl kunna godtas som grund för tillstånd till vapenfri tjänst. *ÖB* motsätter sig därför utredningens förslag att utvidga rätten till vapenfri tjänst även på politiska eller socialetiska värderingar och till dem för vilka tanken på det enskilda människolivet och dess okränkbarhet framträder mindre starkt. *Chefen för*

flygvapnet delar ÖB:s uppfattning.

Chefen för armén motsätter sig utredningens förslag och föreslår att nuvarande förutsättningar för vapenfri tjänst i allt väsentligt behålls.

Chefen för marinen anser det inte vara riktigt att medge vapenfri tjänst för den som tar avstånd från användning av vapen endast då frågan är om "övervägt bruk av vapen", t. ex. för den som endast förklarar att han inte är beredd att som värnpliktig i krig döda en annan människa. En sådan sökande kan alltså inte tänka sig att i en för nationen och därmed i princip för alla invånare aldrig så akut hotsituation med vapen i hand övervägt medverka till skyddet av landsmän. Men vederbörande kan i en annan kanske mera civilt betonad hotsituation acceptera tanken att använda vapen för att döda i avsikt att t. ex. skydda sig själv eller sina närmaste. Enligt chefens för marinen uppfattning bör villkoret för att medge vapenfri tjänst vara att den personliga allvarliga övertygelsen att inte bruka vapen för att döda skall vara åtminstone teoretiskt allmängiltig. Ordet "övervägt" bör inte införas i lagtexten. Chefen för marinen finner heller inte skäl att ändra det vedertagna begreppet "vapenfri tjänstepliktig".

Värnpliktsverket avstyrker att "övervägt bruk av vapen" ges den av utredningen uttalade vidgade innebörden men biträder i övrigt vad utredningen har anfört för den precisering av förutsättningarna, som har kommit till uttryck i förslaget till ändring av 1 § vapenfrilagen. Förslaget om ändrad benämning till civiltjänstepliktig avstyrks av värnpliktsverket.

Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar finner att utredningens förslag innebär en viss liberalisering av vapenfrilagen. Nämnden är medveten om att en sådan förändring kan innebära att problem vid handläggningen ökar. Den föreslagna formuleringen torde emellertid bättre än den nu gällande svara mot en allmänt omfattad syn på denna fråga. En modifiering av formuleringen är motiverad inte minst av den principiella synpunkten att samhället i en demokrati som vår bör gå medborgare med en avvikande mening till mötes så långt det med hänsyn till omständigheterna är rimligt och möjligt. Nämnden tillstyrker därför förslaget till ändrad formulering.

Vapenfrinämnden är angelägen att framhålla att nämnden genom sitt remissvar inte tar ställning till frågan huruvida, med bibehållande av den allmänna värnplikten, undantag från denna plikt i form av tillstånd till vapenfri tjänst kan eller bör göras i större utsträckning än som sker enligt nu tillämpad praxis. Detta är en avvägningsfråga, i vilken vapenfrinämnden inte har anledning att uttala någon mening. Utredningens förslag innebär och syftar till en väsentlig utvidgning av möjligheterna för värnpliktiga att få tillstånd till vapenfri tjänst. Utredningens lagförslag ger i och för sig föga ledning för frågan vad som fordras för att en värnpliktig skall kunna få tillstånd till vapenfri tjänst. I detta hänseende måste man främst lita till de motivuttalanden, vari förutsättningarna närmare behandlas. Enligt vapenfrinämnden är det oklart vad utredningen egentligen åsyftar med distinktionen "övervägt" bruk av vapen. Nämnden vill beträffande uttrycket "övervägt"

framföra som sin uppfattning att ordet ur lagteknisk synpunkt synes föga vägledande och att det i lagtexten knappast kan ges annan innebörd än det har rent språkligt. Ett våld, som förutsättes stå i strid med den värnpliktiges personliga allvarliga övertygelse, kan svårligen syfta på annat våld än sådant som den värnpliktige har övervägt. Och ett icke övervägt våld syncs inte rimligen kunna betecknas som ett våld som står i strid med någon övertygelse. Utredningen uttalar vidare att vapenfri tjänst bör ges även sådana värnpliktiga, "som har vunnit en på klart ideella skäl grundad övertygelse om krigets och våldets meningslöshet, orättvisa och inhumanitet som social företeelse men hos vilka tanken på det enskilda människolivet och dess okränkbarhet framträder mindre starkt". Vapenfri tjänst bör i sådana fall dock erhållas endast under förutsättning att uppfattningen om eget deltagande i våld och krig inte har selektiv prägel. De förutsättningar för tillstånd till vapenfri tjänst, som utredningen sålunda har föreslagit, innebär enligt nämnden en förändring i förhållande till nu gällande bestämmelser. Enligt nämndens uppfattning låter sig utredningens förslag i detta hänseende inte förenas med principen om allmän värnplikt. Såsom nämnden har anfört tidigare följer av denna princip, att undantagsbestämmelserna skall vara så utformade att de kan väntas vara uppfyllda endast av ett fåtal av de värnpliktiga. Att hysa "en på klart ideella skäl grundad övertygelse om krigets och våldets meningslöshet, orättvisa och inhumanitet som social företeelse" torde inte vara ovanligt bland de värnpliktiga. Tvärtom förhåller det sig säkerligen så att de som hyser en annan inställning hör till undantagen. Nämnden vill här framhålla att värnpliktiga, som har den i betänkandet beskrivna övertygelsen om våldets meningslöshet etc., mycket ofta får sina ansökningar om vapenfri tjänst beviljade. Deras inställning till personligt våldsbruk och till människolivets okränkbarhet är nämligen ofta sådan att de kan anses uppfylla vapenfrilagens villkor för vapenfri tjänst. Frågan om tillstånd till vapenfri tjänst har i svensk lagstiftning hittills alltid varit avhängig av att bruk av vapen utgör en samvetsfråga för den värnpliktige. Även de i betänkandet redovisade utländska lagarna på området bygger med några få undantag på att bruk av vapen skall strida mot den värnpliktiges samvete. Genom användande av uttrycket samvete eller sammansättning med detta ord i lagtexten, framhåller nämnden, betonas onekligen lagstiftarens mening, att den inställning till bruk av vapen, som kan godtas som befrielseskäl, skall vara av djupt personlig art. Att vapenbruket anges utgöra en samvetsfråga för den värnpliktige synes, enligt nämnden, utesluta att andra värderingar än etiken kring det enskilda människolivet och dess okränkbarhet tillmätas avgörande betydelse. Till utredningens uppfattning att samvetet inte bör läggas till grund för språkbruk i en lagtext om denna skall kunna tillämpas konsekvent och rättvist, må enligt nämnden anmärkas att det ligger i sakens natur att vilken formulering man än vill välja för att beskriva den som bör kvalificeras till vapenfri tjänst, formuleringen måste vara så allmänt hållen att den ger föga utrymme för någon exakt bestämning

om en värnpliktig i det enskilda fallet uppfyller de angivna förutsättningarna. Vad nu sagts gäller således även den av utredningen föreslagna lagtexten. En utmönstring av samvetsbegreppet bland villkoren för vapenfri tjänst skulle enligt nämndens mening förmodligen komma att bland allmänheten uppfattas som en ändring av reellt innehåll. Med hänsyn till den sakliga innebörd, som enligt vad nämnden har anfört kan tillmätas ett sådant begrepp, vill nämnden för sin del förorda att anknytningen till samvetsbegreppet behålls i någon form. Enligt nämnden skulle 1 § vapenfrilagen förslagsvis kunna ges följande lydelse: "Om bruk av vapen mot annan på grund av värnpliktigs personliga allvarliga övertygelse strider mot hans samvete, äger han erhålla tillstånd att i stället för värnpliktstjänstgöring fullgöra vapenfri tjänst".

Socialstyrelsen, televerket, luftfartsverket, skolöverstyrelsen, länsstyrelserna i Skaraborgs och Västmanlands län, civilbefälhavaren i Östra civilområdet, LO, SACO/SR, Sveriges Frikyrkoråd, Riksförbundet kyrkans ungdom, Sveriges kristna ungdomsråd, Svenska missionsförbundets ungdom, Sveriges Förenade Studentkårer, Sveriges advokatsamfund och Föreningen Sveriges åklagare har inte något att erinra mot utredningens förslag i denna del.

Domkapitlet i Uppsala stift instämmer i utredningens förslag att låta begreppet djup samvetsnöd utgå ur lagtexten. Enligt domkapitlet är begreppet som objektivet kriterium opröccist och tillåter en alltför skiftande tolkning. Därtill kommer, att det som beskrivning av en persons inställning närmast svarar mot en religiös livshållning och inte tillräckligt tar hänsyn till de mycket skiftande motiveringar, som kan ligga bakom en ansökan om vapenfri tjänst. Även begreppet "värnpliktigs personliga allvarliga övertygelse" tillåter olika tolkningar, men kan anses brukbart, då det sannolikt bättre svarar mot flertalets sätt att uttrycka sin inställning. *Domkapitlet i Stockholms stift* anser att borttagande av begreppet "djup samvetsnöd" och införandet av ordet "övervägt" före bruk av vapen gör villkoren klarare för alla parter.

Domkapitlet i Härnösands stift finner det tillfredsställande att uttrycket djup samvetsnöd föreslås utgå. *Domkapitlet i Göteborgs stift* finner inte att utredningens förslag i denna del leder till någon avgörande förbättring i nuvarande system.

Universitets- och högskoleämbetet välkomnar att utredningen framlägger förslag till en ny formulering av 1 § vapenfrilagen och att förslaget bl. a. syftar till att utöka möjligheterna att få vapenfri tjänst.

Länsstyrelsen i Stockholms län finner uttrycket "övervägt bruk av vapen" vara en klar och önskvärd precisering av den övertygelse som bör gälla enligt lagen. Enligt länsstyrelsen får man bort tveksamheten inför spontana och behjärtade handlingar för att avvärja våld. Inställningen till handlandet i en sådan situation skall inte vara diskriminerande. Den är något helt annat än en djup personlig övertygelse mot att bruka vapen på det sätt som krigets villkor nödvändiggör. Länsstyrelsen finner det också riktigt att villkoret om "djup samvetsnöd" utgår. Begreppet samvete hör så intimt samman med det egna,

personliga jaget och är så nära villkorat av detta, att det varken kan beskrivas eller fastställas eller ännu mindre bedömas av en utomstående. Det är därför mer eller mindre omöjligt att värdera som ett något så när objektivt eller analyserbart kriterium. Det bör därför inte heller vara med bland villkoren som uppställs för att göra en avvägning i en känslig och för både samhället och vederbörande person viktig fråga.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län finner att utredningens förslag till formulering av 1 § vapenfrilagen är en påtaglig förbättring. Länsstyrelsen accepterar också att förslaget medför vidgade möjligheter till vapenfri tjänst.

Länsstyrelsen i Malmöhus län anser i likhet med utredningen att det är viktigt att kräva att sökande, som vill erhålla vapenfri tjänst, i alla avseenden klart tar avstånd från bruk av vapen mot människor för vilket ändamål som helst. Länsstyrelsen delar även utredningens uppfattning att vapenfri tjänst skall vara möjlig att få för den, som har en på klart ideella skäl grundad övertygelse om krigets meningslöshet.

JO hälsar med stor tillfredsställelse att uttrycket "djup samvetsnöd" försvinner ur lagtexten med tanke på de tolknings- och tillämpningssvårigheter begreppet har vållat. Förslaget att införa bestämningen "övervägt" bruk av vapen mot annan är på ett sätt väl funnet. Det kan emellertid invändas, att uttrycket är språkligt tungt trots dess korthet och inte alldeles lättförståeligt. Enligt utredningen syftar uttrycket till att klargöra att avgörandet av frågan om vapenfri tjänst skall grundas på sökandens principiella inställning till våld. Härigenom upplöser man enligt *JO* den begränsning som hittills legat däri att sökanden måst redovisa sin inställning till användande av våld i personliga, akuta nöd- eller hotsituationer. *JO* delar utredningens förslag i detta hänseende. *JO* framhåller emellertid att det vill synas som om utredningen vill gå ytterligare ett steg mot utvidgning av förutsättningarna för vapenfri tjänst och tänker då närmast på det resonemang utredningen för i betänkandet rörande den förskjutning som på många håll har ägt rum från en individuetisk till en socialetisk inställning till våldet. *JO* finner det synnerligen värdefullt vad utredningen har anfört i denna fråga. Utredningens uppfattning bör emellertid avspeglade sig i lagtexten. Utredningens formulering synes alltför bunden till de individuetiska skälen för att också ge uttryck åt att även socialetiska bevekelsegrunder skall beaktas. Om man å andra sidan i lagtexten vill täcka dessa två skilda etiska motiv för vapenfri tjänst och samtidigt få en kort och lättbegriplig formulering synes det enligt *JO* knappast återstå annat än att på något sätt föra in ordet värnplikt. *JO* skulle därför vilja föreslå att 1 § formuleras, "är det oförenligt med värnpliktiges personliga allvarliga övertygelse att fullgöra värnplikt, äger han erhålla tillstånd till civiltjänst". I förarbetena får närmare klarläggas vilka motiv som godtas m. m. *JO* delar utredningens uppfattning att sökande med selektivt godtagande av deltagande i krig eller övervägt våld för egen del liksom hittills inte bör erhålla vapenfri tjänst.

TCO anser att förslaget i denna del fordrar ytterligare preciseringar och förtydliganden.

Broderskapsrörelsen godtar i huvudsak utredningens förslag till utformningen av en ny 1 § i vapenfrilagen men vill understryka behovet av ett klarläggande vad gäller paragrafens tillämpning i ett centralt hänseende, nämligen den vapenfrisökandens syn på befrielseerörelser. Enligt broderskapsrörelsen framstår det inte som särskilt märkligt om en sökande som skäl för sin ansökan anger ett avståndstagande från våld samtidigt som han säger sig inte veta hur han skulle ställa sig till deltagande i en befrielseerörelse om han befinner sig i den situationen. Broderskapsrörelsen har tidigare krävt att denna kategori skall beviljas vapenfri tjänst. Enligt broderskapsrörelsens uppfattning är det nödvändigt att man vid en bibehållen prövning för undan frågor om befrielseerörelser i tredje världen och liknande hypotetiska situationer från bedömningen av den sökandes inställning. Detta bör skrivas in i riktlinjerna för prövningsverksamheten om den behålls. Denna synpunkt delas av *Svenska Ekumeniska nämnden*.

Svenska Freds- och skiljedomsföreningen har i och för sig noterat vissa detaljförändringar till det bättre i utredningens förslag. Någon grundläggande förbättring har inte skett då prövningsförfarandet alltjämt kvarstår. Utredningens förslag till ny formulering av 1 § vapenfrilagen kommer inte att få någon praktisk betydelse i dess tillämpning, då det fortfarande är en nämnd som skall avgöra den personliga allvarliga övertygelsen. *Vapenfriföreningen* noterar med tillfredsställelse att utredningen föreslår att begreppet "djup samvetsnöd" avskaffas. Föreningen underkänner däremot "bruk av vapen mot annan" som kvalifikationsgrund för att erhålla vapenfri tjänst. Vad som enligt föreningens mening borde vara en relevant definition av "övervägt bruk av vapen" är värnpliktstjänstgöringen som sådan och det är detta som villkoret borde gälla.

Moderata ungdomsförbundet anser att utredningen inte har preciserat utan urholkat den nuvarande lagens formulering. Förbundet delar utredningens uppfattning att ordet "övervägt" bör införas i lagtexten. Däremot är formuleringen personlig allvarlig övertygelse otillräcklig som kriterium för vapenfri tjänst. Förbundet motsätter sig att begreppet "djup samvetsnöd" tas bort ur lagen men menar därmed inte att begreppet "djup samvetsnöd" är det mest adekvata. Ett tilläggskrav av denna innebörd måste dock finnas. Slopas tilläggskravet innebär detta enligt förbundet en klar förändring av hela vapenfrilagens innebörd och en olycklig urholkning av den allmänna värnplikten.

Centerns ungdomsförbund anser att den nuvarande värnplikten skall ersättas med en allmän samhällsplikt. Som en reform inom det nuvarande systemet menar dock förbundet att utredningens förslag i huvudsak kan ligga till grund för lagstiftning. Utredningens förslag att det avgörande för bedömningen av vapenfriansökningar skall vara att den sökande tar avstånd från "överlagt" bruk av vapen är en väsentlig förbättring av lagstiftningen.

Utredningens förslag om att "djup samvetsnöd" utgår ur lagtexten tillstyrks av förbundet.

Folkpartiets ungdomsförbund biträder utredningens förslag att begreppet "djup samvetsnöd" försvinner ur lagtexten men ställer sig tveksamt till om det i praktiken kommer att bli någon förändring om enbart nämnda begrepp försvinner. Ett bibehållande av prövningsförfarandet i en vapenfrinämnd kommer ofelbart att leda till orättvisor och godtycke.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund hälsar utredningens förslag om avskaffande av samvetsnödsbegreppet med tillfredsställelse. Som grund för vapenfri tjänst måste kunna godtas att bruk av vapen mot annan strider mot den allvarliga personliga övertygelsen. Ett prövningsförfarande bör dock finnas kvar. Förbundet anser dock att, i förhållande till nuläget, en generösare bedömning måste ske av ansökningarna.

Sveriges domareförbund anser att utredningen har överdrivit svårigheterna att tolka vad som kan inläggas i begreppet "samvetsnöd". Att man med nu gällande regel tvingas göra en bedömning av en människas framtida upplevelse ligger ju i sakens natur och det är svårt att se att man inte skulle bli tvungen att göra samma sorts förhandsbedömning med utredningens skrivning av förutsättningen för vapenfri tjänst. Mot utredningens formulering kan dessutom anföras att den är så vid att den förmodligen stämmer in på uppfattningen hos nästan alla människor i detta land. Förbundet ifrågasätter om det verkligen är lämpligt att tunna ut kraven på att det skall föreligga en verklig konfliktsituation för den enskilde för att han skall äga utbyta värnpliktstjänstgöringen mot vapenfri tjänst. Utredningen utgår från att den nya lydelsen kommer att reducera antalet vägransfall. Enligt förbundets mening är resonemanget hållbart endast under förutsättning att inte nya grupper sökande anmäler sig. Förbundet anser det finns anledning anta motsatsen. Därest lagrummet ges en vidare ram torde dessutom tolknings-svårigheterna öka. Förbundet vill förorda att det av lagtexten alltjämt skall framgå att det för tillstånd till vapenfri tjänst kräves att bruk av vapen mot annan för sökanden skulle medföra samvetsnöd. Ordet "djup" bör däremot utgå.

Sveriges Fredsråd hänvisar i första hand till den alternativutredning som utförts av Fredsrörelsen med titeln "Att vägra värnplikt . . . en mänsklig rättighet". Fredsrådet ställer sig i övrigt klart avvisande till utredningens formulering "övervägt bruk av vapen mot annan" och föreslår i stället "mot värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning".

Svenska Världsfredsmissionen anser det enda sättet att från statens sida lösa frågan om vapenfri tjänst är att överlåta åt vederbörande att avgöra vilken ställning han vill ta inför militär värnplikt. Liknande synpunkter framförs av *de vapenfrias fackliga organisation*.

Värnpliktiga arbetsgruppen anser att man som grund för vapenfri tjänst måste kunna godta, att bruk av vapen mot annan person strider mot individens allvarliga personliga övertygelse. Övertygelsen kan vara av etisk, politisk eller religiös karaktär.

4.3 Tjänstgöringsalternativ m. m.

Allmänt

Utredningens förslag om att bredda utbudet av tjänstgöringsalternativ tillstyrks i allt väsentligt av flertalet remissinstanser. *Civilförvarsstyrelsen* anser dock att det finns behov av hårdare styrning till olika tjänstgöringsalternativ för att få stadga i utbildningsplaneringen. Bl. a. *försvarets rationaliseringsinstitut* betonar att utbildnings- och tjänstgöringsalternativen bör utformas på sådant sätt att de inte ter sig påtagligt attraktiva i förhållande till värnpliktstjänstgöringen. Institutet framhåller vidare att effektiv planmässighet i verksamheten bör eftersträvas. I en årligen rullande flerårsplan bör behovet av utbildnings- och tjänstgöringsplatser fastställas och fördelas så att rationella lösningar av utbildning och förläggning kan åstadkommas. Detta torde innebära ett vid varje tidpunkt begränsat urval av möjliga alternativ vad avser såväl utbildnings- och tjänstgöringsmyndigheter som stationeringsorter. *Civilbefälhavaren i Östra civilområdet* pekar på att breddning av verksamhetsområdena medför ökad risk för kollision med fackliga intressen. Det är därför av stor vikt att planeringsfrågorna ägnas fortlöpande uppmärksamhet. *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund* anser det vara självklart att berörda fackliga organisationer skall kunna påverka huruvida vapenfria skall placeras på en viss arbetsplats.

Vad gäller förslaget att huvudalternativet för vapenfria skall vara *utbildning och tjänstgöring i civilförsvaret* instämmer flertalet remissinstanser i vad utredningen anfört. *Civilförvarsstyrelsen* vill därutöver anföra att – om förslaget genomförs – det innebär ett stort kvalitativt och kvantitativt tillskott i civilförsvarets krigsorganisation. En förutsättning för genomförandet av förslaget är dock att antalet vapenfria i civilförvarsutbildning med någorlunda säkerhet kan anges i förväg. För att utbildningsresurserna skall kunna utnyttjas effektivt och rationellt måste samma krav på femårsplaner gälla vid rekryteringen av vapenfria som vid rekryteringen av civilförvarspliktiga. Styrelsen framhåller vidare att utredningens förslag kräver införande av ett särskilt utbildningssystem vid sidan av civilförsvarets nuvarande system. Arbete pågår f. n. inom styrelsen med att ta fram förslag till utformning av ett sådant utbildningssystem, vilket enligt styrelsens mening i stort bör ha följande huvuddrag. Alla vapenfria genomgår i detta system sex veckors grundläggande civilförvarsutbildning, som möjliggör krigsplacering i civilförsvaret. Motivet till detta är enligt styrelsens mening att de vapenfria i allmänhet saknar yrkeserfarenhet och förutsättningar i övrigt att fullgöra civilförvarsuppdrag. Efter genomförd grundutbildning krigsplaceras de i olika civilförvarsenheter och genomför övningar tillsammans med resp. enhet. Vapenfria som avses placeras i befattningar som kräver längre utbildningstid än sex veckor, t. ex. sjukvårdare, rökdykare, alarm- och teletekniker och stabspersonal, fortsätter sin utbildning inom resp. område.

Utbildningen bör kunna varvas med praktiktjänstgöring utanför civilförsvarets anläggningar under uppskattningsvis hälften av utbildningstiden. Övriga vapenfria genomför – efter sex veckors grundutbildning – resterande tjänstgöring inom något av de föreslagna övriga områden. Enligt civilförsvarsstyrelsens uppfattning krävs att styrelsen ges ökade resurser om förslaget skall kunna genomföras. Styrelsen framhåller även behovet av nya anläggningar för att klara utbildning och förläggning av vapenfria och pekar i det sammanhanget på möjligheten att utnyttja befintliga utbildningsanläggningar, som frigörs i samband med avveckling av militära fredsförband. Det fordras emellertid ytterligare utredning för att klarlägga de ekonomiska och organisatoriska konsekvenserna av utredningens förslag. Styrelsen är därför beredd att inom relativt kort tid och vid nuvarande utbildnings- och förrådsanläggningar genomföra erforderlig försöksverksamhet. Styrelsen föreslår även att möjligheten prövas att använda vapenfria vid fredstida katastrofer.

Vapenfriföreningen avstyrker däremot utredningens förslag att huvudalternativet för vapenfria bör vara civilförsvartjänst. De starka militära associationer som f. n. präglar civilförsvaret har enligt föreningen upplevts negativt av de vapenfria och i vissa fall medfört totalvägran. *Moderata ungdomsförbundet* anser att vapenfria först i andra hand skall fullgöra sin tjänsteplikt inom civilförsvaret och i första hand i icke stridande befattningar inom försvarsmakten, t. ex. i expeditjons- eller sjukvårdstjänst.

När det gäller utredningens förslag till *reparationstjänst* vid statens järnvägar, statens vattenfallsverk och televerket har några remissinstanser framfört särskilda synpunkter. *SJ* delar utredningens uppfattning att det från beredskapssynpunkt är angeläget att utbildning av vapenfria vid *SJ* återupptas. Dessförinnan krävs emellertid omfattande förberedelser såsom frigörande av lärarkrafter, aktualisering av utbildningsplaner samt renovering och komplettering av utbildningsmaterial och förläggningsutrymmen. Erforderliga medel måste ställas till *SJ*:s förfogande utanför nuvarande ramar för försvarsberedskapen. Vidare måste de fackliga organisationernas medverkan till verksamheten säkerställas. *SJ* framhåller vidare att utbildningen av de vapenfria vid *SJ* uteslutande är ett led i företagets försvarsförberedelser och att de vapenfria inte ersätter annan arbetskraft i fred. Såsom fallet är med övriga försvarsåtgärder bör därför samtliga de med vapenfrias utbildning förenade kostnaderna kompenseras i enlighet med de av riksdagen fastställda riktlinjerna för statlig trafikpolitik.

Statens vattenfallsverk framhåller att om verket i ökat omfattning skall bedriva utbildning för vapenfria i reparationstjänst krävs avsevärda investeringar för förläggning och utbildning. Utbildningen sker under medverkan från kraftindustrin för att säkerställa behovet av ledningsreparatörer i kraftföretagets krigsorganisation, och redan vid en måttlig ökning förutses problem med placering av vapenfria hos kraftföretagen. Företagens möjlighet att ta emot vapenfria begränsas av brist på lämpliga arbetsuppgifter, av

arbetsmarknadsskäl och av fackliga intressen. Verket framhåller vidare att – med hänsyn till den begränsade kapaciteten vid utbildningsfältet i Åsbro – utbildningen endast kan omfatta de vapenfria som erfordras från beredskaps-synpunkt och som är villiga att acceptera krigsplacering. Om utredningens uttalande om ökad utbildning i reparationstjänst dikteras av en önskan att öka möjligheterna till teknisk utbildning för vapenfria, bör det enligt verkets mening vara lämpligt att inrätta en utbildningslinje med maskinist/montörtjänst för bemanning av kraft- och transformatorstationer. Verket förutsätter därvid att utbildningskostnaderna bestrids på samma sätt som utredningen föreslår för övriga utbildningsgrenar.

Beträffande *sjukvårdstjänsten* är *Landstingsförbundet* positiv till en utökning av utbildningen inom olika vårdområden men understryker att detta är beroende av att utbildningsresurser finns tillgängliga och att överenskommelse kan träffas med berörda fackliga organisationer. *Socialstyrelsen*, som f. n. ansvarar för utbildning av vapenfria inom hälso- och sjukvården samt socialvården inom landstingskommuner, anser det vara olyckligt att den inte kan ansvara för hela den sociala sektorn, dvs. även för socialvården inom kommuner. Styrelsen är beredd att överta denna uppgift från AMS, om den tillförs betydande administrativa resurser. Bl. a. har hänsyn till fackliga intressen varit hämmande för möjligheten att ge vapenfria vårdutbildning. Denna fråga är – enligt styrelsen – av så stor betydelse att den bör lösas genom överenskommelse mellan departement och centrala fackliga organisationer. *Socialstyrelsen* är f. n. inte beredd att ange utbildningskostnadernas storlek men anmäler att medel måste tillskjutas utanför i prop. 1976/77:74 angivna planeringsram, om ersättning ska utges till sjukvårdshuvudmännen. *Centerns ungdomsförbund* och *Vapenfriöreningen* anser sjukvårdsutbildning vara en av de viktigaste sektorerna för vapenfri tjänst.

Vad angår *jordbruksstjänsten* anför *lantbruksstyrelsen* att det inte är lämpligt att styrelsen utses till ansvarig myndighet för vapenfrias utbildning. Styrelsen saknar numera både personalresurser och särskild kompetens för att kunna verka som sådan utbildningsmyndighet. Styrelsen är dessutom tveksam till om genomförande av utredningens förslag kan få någon nämnvärd betydelse för att avhjälpa blockorganisationens brist på personal inom djurskötselns område eller brist på kvalificerade avbytare inom jordbruket. Enligt styrelsens mening erfordras nämligen tidigare erfarenhet av jordbruksarbete och regelbunden fortbildning på området. *Statens jordbruksnämnd* framhåller att avsedd utbildning i jordbruksstjänst bör leda till krigsplacering inom blockorganisationen. Enligt nämndens mening kan man knappast räkna med att genom utbildning av vapenfria tillgodose blockorganisationens personalbehov. Innan beslut fattas, bör dock utredning ske angående såväl kostnader för som organisation av sådan utbildning. *LRF* anser att vapenfria bör tjänstgöra inom avbytarverksamheten och inom blockorganisationen endast i undantagsfall, om det inte är fråga om personer som redan är verksamma inom lantbruket på orten eller som avbytare. Förbundets inställning motiveras av

de stora krav som måste ställas på dem som i krigstid ska ta över samordning och skötsel av lantbruket. Ett mycket begränsat antal vapenfria torde uppfylla kraven på god lokalkännedom och god lantbruks- och husdjursutbildning och på att kunna följa utvecklingen i lantbruket och härigenom upprätthålla sina kunskaper.

Lufifartsverket pekar på att utredningen inte har angett *brandstjänsten* som huvudalternativ. Om utredningen härmed har önskat ändra inriktningen av vapenfritjänstgöringen, kan det få vittgående konsekvenser, då verkets utbildning och materielanskaffning baseras på tillgången av vapenfria. Verket önskar därför att regeringen i blivande proposition anger att brand- och räddningstjänst ska utgöra huvudalternativet. Vad gäller bemanningen av flygplatsbrandkårer i krigstid har verket hittills löst frågan så att ineliggande omgång vapenfria kvarstår i tjänst vid flygplatsen. Verket förordar att detta system formellt godkänns. Den lösning som utredningen föreslår kan emellertid också accepteras förutsatt att den vapenfrie krigsplaceras högst i sex år och att han under den tiden fullgör en repetitionsutbildning. Detta innebär att den vapenfrie sex år efter grundutbildning överförs till civilförsvarstjänst för krigsplacering.

När det gäller tjänstgöring vid kommuner och vissa organisationer inom *socialvården*, *fritidssektorn* och *skolans område* har *skolöverstyrelsen* inget att invända mot att praxis lagfästs. Förslaget om ökade insatser av vapenfria på det kommunala området biträds av *AMS*, som pekar på att den skolsociala verksamheten förutsätter medverkan av ideella organisationer. *Centerns ungdomsförbund* anser det väsentligt att definitionen av lämpliga organisationer inte görs alltför snäv. Förbundet skulle t. ex. kunna tänka sig att ta emot ett antal vapenfria för utbildning. Om utredningens förslag genomförs, är det enligt *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund* angeläget att det uttalas klart att även politiska organisationer skall ges möjlighet att tjänstgöra som utbildningsorgan.

Beträffande *expeditionstjänsten* anmäler *riksantikvarieämbetet* att det är förenat med vissa svårigheter att förlägga vapenfrias tjänstgöring utanför myndighetens personplan. *SACO/SR* anser att vapenfria hos riksantikvarieämbetet utgör en konkurrens på arbetsmarknaden. Deras tjänstgöring innebär nämligen en meritering för museimän, en praktikmöjlighet de skulle haft svårt att få, om de inte hade varit vapenfria. Risk föreligger också för att vapenfriverksamheten fördröjer inrättande av fasta tjänster hos kulturminnesvårdande myndigheter och organ. Bl. a. *Sveriges Frikyrkoråd* uttalar tillfredsställelse med utredningens förslag att vissa organisationer ska beredas tillfälle att anordna utbildning av vapenfria. Rådet önskar att urvalet inte görs alltför snävt och föreslår vissa av utredningen ej nämnda organisationer, såsom fredsorganisationer, FN-förbundet, Rädda Barnen, Lutherhjälpen, Frikyrkan hjälper och Pingströrelsens u-landshjälp. *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund* ställer sig tveksamt till en utvidgning av antalet organisationer. Om utredningens förslag genomförs, är det dock angeläget att

det även i det här sammanhanget uttalas klart att politiska organisationer skall ges möjlighet att tjänstgöra som utbildningsorgan.

Beträffande *ekonomi- och underhållstjänsten* anför *överstyrelsen för ekonomiskt försvar* att skyddade oljelagringsanläggningar har utbyggts för att tillgodose behovet av drivmedel och bränsle under beredskap och krig. Vissa anläggningar är inte föremål för kommersiell drift och är därför inte bemannade i fred. Det finns emellertid behov av viss tillsyn och för detta ändamål bör vapenfria kunna tas i anspråk. Utbildning bör kunna anordnas vid såväl styrelsens egna som oljebranschens skyddade oljelagringsanläggningar, och utbildnings- och administrationskostnader bör i sin helhet bestridas av styrelsen i egenskap av utbildningsmyndighet.

Domänverket tillstyrker att antalet vapenfria i *naturvårdsarbete* inom verket utökas, givetvis under förutsättning att möjligheter finns att skaffa fram objekt och ledning för verksamheten och att full kostnadstäckning utgår. Enligt *statens naturvårdsverks* mening bör en tjänstgöring med praktiska, landskapsvårdande insatser kunna komma i fråga. Den vapenfria bör placeras vid den regionala eller lokala organisation som på fältet har att svara för arbetets genomförande, t. ex. domänverkets revirförvaltning, länsstyrelse, skogsvårdsstyrelse, lantbruksnämnd eller kommunalt organ. *Länsstyrelsen i Stockholms län* anmärker att – för att undvika missförstånd – begreppet ”naturvårdstjänst” bör bytas ut mot begreppet ”skogsvårds- och landskapsvårdande åtgärder”, vilket omfattar det praktiska arbetet vid naturvårdsverket och domänverket. *Länsstyrelsen i Skaraborgs län* framhåller att naturvårdsarbete hör till de områden som i första hand nedläggs i krig. Placering av vapenfria inom områden som inte kommer att upprätthållas i krig, bör ske endast om behovet av personal för ”krigsnyttiga” uppgifter är tillgodosett. *SACO/SR* påpekar att personalsituationen på länsstyrelsernas naturvårdsenheter är otillfredsställande. Vissa löpande arbetsuppgifter utförs av tillfälligt anställd personal, huvudsakligen akademiker med naturvetenskaplig examen, och projektanställningar förekommer. Så länge det ordinarie personalbehovet inte är tillgodosett, avstyrker *SACO/SR* bestämt att vapenfria bereds tjänstgöring med handläggande uppgifter och utredningsarbeten inom naturvårdssektorn. *Moderata ungdomsförbundet* avvisar bestämt naturvårdsarbete, eftersom varje tjänst för vapenfria enligt förbundet skall ha dokumenterad totalförsvarsuppgift. *LRF* ser naturvårdsarbete som en form av beredskapsarbete, som bör förbehållas den lokalt bundna arbetskraften och i övrigt personer som anvisas beredskapsarbete av arbetsmarknadsskäl. Detsamma gäller upprepningar av flottningsleder och liknande exempel som utredningen föreslår. *Skogsstyrelsen* informerar om att förberedelse pågår vid skogsvårdsstyrelserna i Örebro samt i Göteborgs- och Bohus län för att anordna vapenfria tjänster inom skogsvårdsorganisationens ram. Bortsett från att sådan utbildning inte kan leda till krigsplacering inom skogsvårdsorganisationen, som inte kommer att vara verksam i krig, ställer sig skogsstyrelsen positiv till denna utbildning.

Postverket påpekar att verket tillhör det ekonomiska försvaret inom totalförsvaret och att utbildning av vapenfria inom postverket måste syfta till krigsplacering i verket. Verket bedömer det emellertid som omöjligt att utanför den ordinarie personalplanen organisera en utbildning som fyller den vapenfries hela tjänstgöringstid och samtidigt upplevs som meningsfylld av denne. Om postverket kommer att åläggas skyldighet att ta emot vapenfria, föreslår verket ett tjänstgöringsalternativ med civilförsvartjänst under 24 veckor och därefter praktiktjänstgöring inom postbehandlingsområdet med tilläggsuppgift som verkskyddsbefäl.

Sjöfartsverket accepterar inte utredningens förslag att myndighet skall åläggas att anordna utbildning av vapenfria. Verket måste förbehålla sig rätten att – på grund av sin specifika verksamhet – få uppställa krav på vilka vapenfria som skall kunna komma i fråga för tjänstgöring. Tjänstgöring inom sjöräddningen bör också om möjligt ske efter frivilligt åtagande. Sjöfartsverket upplyser att verket önskar starta försöksverksamhet med vapenfria inom sjöräddningsområdet. Behovet är säsongsmässigt och innebär att tjänstgöringen måste delas upp i två perioder under två på varandra följande sommarhalvår. Verket påpekar dock att placering bör ske inom civilförsvarets ram och att tjänsten bör vara av sådan art att krigsplacering sker inom civilförsvaret.

SMHI ställer sig i princip positivt till vapenfri utbildning och tjänstgöring som väderobservatör men pekar på svårigheten att lösa bostadsfrågan. Väderstationerna är nämligen i stor utsträckning belägna på små orter och inrymda i observatörens privatbostad. Några av de fyrplatser som sjöfartsverket avser att avbemanna är så värdefulla från observationssynpunkt att SMHI kan tänkas återbemanna dem med vapenfria observatörer. Vidare är SMHI berett att anordna expeditionstjänst för vapenfria.

Utredningens förslag att möjlighet bör skapas att fullgöra tjänst som inte leder till någon form av krigsplacering välkomnas av bl. a. universitets- och högskoleämbetet, länsstyrelsen i Stockholms län, JO, Svenska Freds- och skiljedomsföreningen, Centerns ungdomsförbund, Sveriges Förenade Studentkårer, Sveriges Fredsråd och Värnpliktiga arbetsgruppen. Sveriges kristna ungdomsråd och Svenska missionsförbundets ungdom är positiva till förslaget men understryker vikten av att den sökande informeras om att han vid krigstillstånd kan nås av andra pliktlagar. Svea hovrätt anser det vara alltför kategoriskt att ge den vapenfrie en ovillkorlig rätt att erhålla en tjänstgöring som inte leder till krigsplacering. Det bör vara tillfyllest att uttagningsskyldigheten i möjlig mån tillgodoser den vapenfries önskemål på den punkten. Enligt civilförsvarsstyrelsens uppfattning bör möjligheten att välja tjänst som inte leder till krigsplacering inom totalförsvaret begränsas och beviljas endast då synnerliga skäl föreligger. Överstyrelsen för ekonomiskt försvar ställer sig tveksam till utredningens förslag och anför att det synes rimligt att utbildningen inriktas mot en viss funktion i det för verksamheten under krig organiserade samhället.

Utredningens nämnda förslag avstyrks av ett flertal remissinstanser bl. a. *ÖB*, *chefen för armén*, *chefen för marinen*, *värnpliktsverket*, *skogsstyrelsen*, *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *SAF*, *Moderata ungdomsförbundet* och *Svenska Röda Korset*. *ÖB* framhåller att det såväl inom det allmänna civilförsvaret som inom den kommunala beredskapen finns uppgifter av så utpräglad humanitär karaktär att fullgörandet av dem inte rimligen bör kunna strida mot vare sig gängse etiska moralbegrepp eller allmän medmänsklighet. Liknande synpunkter förs fram av *Röda Korset*. *Skogsstyrelsen* betonar att den vapenfrie bör fullgöra en tjänst som är betydelsefull för samhället i krig. *AMS* föreslår att civiltjänstpliktiga inkallas till repetitionsutbildning inom det tjänstgöringsområde där de har erhållit grundutbildning. De kan därefter vid behov inkallas i de funktioner där de har fullgjort sin tjänstgöring.

Utredningens förslag att *den vapenfries eget önskemål* om tjänstgöringslag så långt möjligt bör tillgodoses kommenteras särskilt av flera remissinstanser. Förslaget får uttryckligt stöd av *riksrevisionsverket*, *Svenska Freds- och skiljedomsföreningen*, *Centerns ungdomsförbund*, *Folkpartiets ungdomsförbund* och *Sveriges Fredsråd*. *JO* uttalar att ökad flexibilitet och större hänsynstagande till egna önskemål borde kunna eliminera den grupp som vägrar vapenfri tjänst. *AMS* anser att egna önskemål bör kunna tillgodoses i större utsträckning än vad som sker i dag.

Flera remissinstanser bl. a. *brottsförebyggande rådet*, *skogsstyrelsen*, *länsstyrelsen i Skaraborgs län* och *civilbefälhavaren i Östra civilområdet* är av den uppfattningen att verksamheten bör utövas under samma tvång som militärtjänstgöringen och att den vapenfrie inte bör ges ett fritt val bland en mängd tjänstgöringsalternativ. Han skulle därigenom kunna skaffa sig ett gynnsammare utgångsläge för sin framtida yrkesverksamhet än den som fullgör vapentjänst. *Civilförsvarsstyrelsen* pekar även på svårigheten att planera utbildningsverksamheten om den vapenfrie ges stor frihet i val av tjänstgöringslag.

U-landstjänst m. m.

Utredningens förslag att en tvåårig tjänstgöring inom SIDA:s fältverksamhet skall anses som fullgjord vapenfri tjänst avstyrks bl. a. av *ÖB* och *Moderata ungdomsförbundet*. *Värnpliktsverket* pekar på att om förslaget genomförs, bör möjligheten inte vara öppen exklusivt för vapenfria. *SIDA* tillstyrker utredningens förslag och anför att den vapenfrie som i konkurrens med andra sökande erhåller anställning som fredskårist får i alla avseenden bedömas som med övriga fredskårister likvärdig arbetskraft. *SIDA* ställer sig däremot mycket tveksam till förslaget att vapenfrie, som har uttagits till expeditionstjänst hos SIDA, skall kunna få sin tjänstgöring förlagd till något av SIDA:s biståndskontor. De kunskaper som krävs för en sådan tjänstgöring medför att utbildningstiden före utresa inte kommer att stå i rimlig proportion till tjänstgöringstidens längd. *Svenska Röda Korset* uttrycker tveksamhet till

förslaget om u-landstjänst och anser att – om förslaget genomförs – tjänsten bör kombineras med annan utbildning för att medge krigsplacering i Sverige. Röda Korset är f. n. av flera skäl inte berett att ansvara för sådan tjänst utomlands. Förslaget får ett positivt mottagande bl. a. av *domkapitlet i Uppsala stift*, *Broderskapsrörelsen*, *Vapenfriföreningen*, *Sveriges kristna ungdomsråd*, *Svenska missionsförbundets ungdom* och *Centerns ungdomsförbund*. *Svenska Världsfredsmissionen* och *Sveriges Frikyrkoråd*, vilka också är beredda att stödja förslaget, förutsätter att u-landstjänstgöring inom trossamfundet och andra ideella organisationer skall kunna accepteras utan att tjänstgöringen är direkt underställd SIDA. *Sveriges kristna ungdomsråd* och *Svenska missionsförbundets ungdom* framför liknande synpunkter.

Kostnadsfördelningsfrågan

Utredningens förslag vad gäller kostnadsfördelningen får i allmänhet ett mycket positivt mottagande. Förslaget har i sin helhet godtagits av bl. a. *Svea hovrätt*, *SIDA*, *socialstyrelsen*, *postverket*, *luftfartsverket*, *statskontoret* och *skolöverstyrelsen*. Flertalet instanser betonar vikten av att myndigheter skall kunna åläggas att ta emot vapenfria för utbildning. *Centerns ungdomsförbund* och *Landstingsförbundet* anser däremot att skyldighet inte skall åläggas kommunal myndighet, då det skulle äventyra den kommunala självstyrelsen. Hithörande frågor bör i stället lösas genom överläggningar mellan berörda parter.

Flera remissinstanser finner det anmärkningsvärt att enskilda organisationer – enligt utredningens förslag – skulle själva stå för uppkomna utbildnings- och administrationskostnader. Ersättning bör utgå även till enskilda företag och ideella organisationer, vilka har godkänts som utbildningsmyndigheter, anser bl. a. *riksrevisionsverket*, *AMS*, *statens vattenfallsverk*, *Sveriges kristna ungdomsråd*, *Svenska Röda Korset*, *LO* och *Broderskapsrörelsen*. Vissa instanser, bl. a. *LO*, understryker vikten av att särskilda resurser ställs till myndighetens förfogande för de vapenfrias utbildning, så att de vapenfria inte konkurrerar med den ordinarie personalen. *LO* föreslår att det i den lag som skall reglera statens och kommuns åligganden medtas att godkännande måste inhämtas från de fackliga organisationerna. *Landstingsförbundet* m. fl. framför liknande synpunkter.

De flesta remissinstanserna anser att full kostnadstäckning bör utgå för utbildningen av vapenfria och administrationen av verksamheten. Föreslagna finansieringsvägar möter dock vissa invändningar. *Försvarets rationaliseringsinstitut* föreslår att kostnadsregleringen sköts av det organ som utplacerar de vapenfria. Placeringsmyndigheten blir också budgetansvarig, vilket underlättar den långsiktiga planeringen samtidigt som möjligheten att uppnå flerårsavtal avseende utbildnings- och tjänstgöringsplatser ökar. *SJ* och *domänverket* delar denna uppfattning. *Försvarets rationaliseringsinstitut* framhåller vidare att utredningen endast ofullständigt har penetrerat de eko-

nomiska konsekvenserna vid genomförandet av förslaget. Genomarbetade kalkyler måste tas fram innan beslut fattas. Enligt institutets mening borde utredningen ha redovisat i vad mån förslagen medför ökade kostnader för statsverket och diskuterat huruvida eventuella merkostnader är motiverade. *Riksrevisionsverket* finner det angeläget att översyn sker av AMS:s organisation och att utredningens principförslag konkretiseras innan de nya principerna träder i kraft.

4.4 Tjänstgöringstidens längd

Utredningens förslag om tjänstgöringstidens längd tillstyrks eller lämnas utan erinran av flera remissinstanser, däribland *brottsförebyggande rådet*, *SIDA*, *ÖB*, *chefen för armén*, *värnpliktsverket*, *socialstyrelsen*, *överstyrelsen för ekonomiskt försvar*, *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län*, *LO* och *Moderata ungdomsförbundet*.

Brottsförebyggande rådet framhåller att vapenfri samhällstjänst kan locka vissa ungdomar som hoppas på en bekvämare och mindre obehaglig tjänstgöring utan att de i grunden motsätter sig värnpliktstjänst. Om den vapenfria samhällstjänsten sätts längre än värnpliktstiden kan man motverka en sådan tendens. *Domkapitlet i Göteborgs stift* anser att vapentjänst bör prioriteras genom kortare tjänstgöringstid med hänsyn till vikten av att behålla ett effektivt totalförsvar. *AMS* har inget att invända mot utredningens förslag att den nuvarande tjänstgöringstidens längd behålls. Styrelsen föreslår dock att civiltjänstpliktig som är avsevärt äldre än övriga i grundutbildningen och som har starka sociala skäl, bör kunna medges kortare tjänstgöringstid. *Vapenfri föreningen* kräver att de vapenfrias tjänstgöringstid jämföras med värnpliktigas av lägsta manskapsgrad. Föreningen kan dock tänka sig en differentiering av tjänstgöringstidens längd beroende på tjänstens art. Även *Broderskapsrörelsen*, *Svenska Ekumeniska nämnden* och *Riksförbundet kyrkans ungdom* förordar flexibilitet vad gäller tjänstgöringstiden. *Svenska Freds- och skiljedomsföreningen* ser ingen anledning att som utredningen föreslår höja den maximala tjänstgöringstiden till 450 dagar utan rekommenderar att nuvarande högsta tid 420 dagar kvarstår.

Flera remissinstanser anser att tjänstgöringstiden bör förlängas. I samtliga fall sker därvid en koppling till krav på att prövningsförfarandet slopas. *Hovrätten för Västra Sverige* anser att den vapenfria tjänsten bör fullgöras under så lång tid att den framstår som mindre eftertraktad. Hovrätten föreslår att tiden görs en och en halv gång så lång som värnpliktstjänstgöringen, dock minst 450 dagar. För de vapenvägrare, som vill underkasta sig krigsplacering, bör – enligt hovrätten – tjänstgöringen uppdelas på grundutbildning och repetitionsövningar. För dem, som motsätter sig krigsplacering, bör tjänstgöringen fullgöras i ett sammanhang, och denna förmån bör uppvägas genom en förlängning av tjänstgöringstiden till minst 480 dagar. *Svea hovrätt* framhåller att redan en måttlig förlängning av tjänstgöringstiden torde ha en

simulationshämmande effekt. Mot bakgrund av nuvarande tid för värnpliktstjänstgöring synes en tjänstgöringstid för vapenfria om upp till 500 dagar kunna övervägas. *Broderskapsrörelsen* och *Svenska Ekumeniska nämnden* ifrågasätter om reservantens förslag till förlängning av tiden med 30 dagar är tillräckligt för att ha den åsyftade verkan. I utbyte mot avskaffande av prövningsförfarandet kan en omfattande förlängning av tiden godtas. I relation till tiden för värnpliktstjänstgöring bör tiden för vapenfri tjänst kunna förlängas med tre månader utöver nuvarande 420 dagar.

Några remissinstanser har berört utredningens förslag om möjlighet att få tillgodoräkna sig viss tid av påbörjad tjänstgöring vid övergång mellan de olika systemen. *Hovrätten för Västra Sverige* anför att det med hänsyn till att värnpliktstjänstgöringen innebär en utbildning förefaller tveklaktigt att någon skulle kunna få tillgodoräkna sig viss tid av den vapenfria tjänsten som fullgjord värnpliktstjänstgöring. I likhet med utredningen anser *brottsförebyggande rådet* att den som har påbörjat vapenfri samhällstjänst när som helst bör kunna övergå i värnpliktstjänst och få tillgodoräkna sig tiden för samhällstjänst. De praktiska problem detta kan medföra från militär synpunkt kan rådet inte bedöma. Rådet understryker dock vikten av att systemet inte missbrukas så att den som har fullgjort 317 dagar samhällstjänst och övergår i värnpliktstjänst omedelbart blir fri. Han bör alltså räkna med minst 420 dagars tjänstgöring. *Biståndsutbildningsnämnden* kan inte tillstyrka utredningens förslag att den som har avbrutit samhällstjänst skall få tillgodoräkna sig viss tid, om han antas till biståndsutbildning. Sådana elever skulle därigenom erhålla en utbildning av sämre kvalitet än övriga elever. *Värnpliktsverket* bedömer tiden för tillgodoräkning av samhällstjänst som alltför lång med hänsyn till kravet på att värnpliktsutbildningen skall vara meningsfull och leda till krigsplacering. Vid grundutbildning bör högst 45 dagar få tillgodoräknas och vid repetitionsövning högst två krigsförbandsövningar.

4.5 Prövningsförfarandet

I fråga om prövningsförfarandet råder delade meningar. Majoriteten av remissinstanserna ställer sig emellertid bakom någon form av prövning. Utredningens förslag om att behålla ett prövningsförfarande enligt nuvarande ordning men i något förenklad form tillstyrks eller lämnas utan erinran av många remissinstanser, däribland *riksåklagaren*, *kriminalvårdsstyrelsen*, *ÖB*, *chefen för armén*, *värnpliktsverket*, *beredskapsnämnden för psykologiskt försvar*, *socialstyrelsen*, *domkapitlet i Uppsala stift*, *universitets- och högskoleämbetet*, *länsstyrelsen i Stockholms län*, *civilbefälhavaren i Östra civilområdet*, *JO*, *LO*, *Moderata ungdomsförbundet*, *Centerns ungdomsförbund* och *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund*.

Brottsförebyggande rådet anför att, om möjligheter skall erbjudas alla att få vapenfri samhällstjänst, kan det ifrågasättas om någon formell prövning blir

erforderlig. En förklaring bör dock ges under vissa former för att markera allvaret i ställningstagandet. Att utan vidare godta en ansökan om vapenfri tjänst utan att motiven därför klarläggs och penetreras vore att gå för långt. *Domkapitlet i Uppsala stift* anser att ett prövningsförfarande är värdefullt, inte enbart av det skälet att det erbjuder samhället möjlighet att skydda sig mot missbruk av rätten till vapenfri tjänst, utan också därför att det ger sökanden själv anledning att noga tänka igenom sin inställning. Liknande synpunkter förs fram av *universitets- och högskoleämbetet*, som anser att en prövning framtvingar verbalisering av övertygelsen och underlättar förståelsen för den. *Länstyrelsen i Stockholms län* framhåller att det skulle te sig stötande för flertalet medborgare, om en sökande skulle kunna befria sig från värnplikten endast genom en egen förklaring att han uppfyller villkoren. Frestelse till och i vart fall misstankar om missbruk skulle inte kunna uteslutas. *Civilbefälhavaren i Östra civilområdet* anser att rättvisekravet gentemot dem, som i vanlig ordning fullgör värnplikt, gör en noggrann prövning nödvändig. Även *LO* betonar kravet på en noggrann prövning, men vill inte motsätta sig att försök görs med viss förenkling av prövningsförfarandet. Om det skulle äventyra principerna bakom den allmänna värnplikten, får man återgå till en ordning som inte stör tankarna bakom ett folkförsvar. *Centerns ungdomsförbund* framhåller betydelsen av att vapenfrinämnden gör en frikostig bedömning och att därmed normalfallet leder till bifall, men instämmer i att en prövning av ansökningarnas "fasthet" är nödvändig. *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund* påpekar att värnpliktslagen är generell och omfattar all manlig befolkning i vissa åldrar. Varje person som vill undantas från denna lag bör således få sina skäl prövade av ett särskilt samhällsorgan. Förbundet understryker dock vikten av tolerans vid bedömningen av vapenfrinämningarna.

Sveriges domareförbund ställer sig tveksamt till huruvida det utredningsförfarande som de sakkunniga skisserar kan vara tillräckligt för att klarlägga den viktiga rättvisefrågan, om sökanden skall få inta en undantagsställning i förhållande till andra unga män. *Vapenfrinämnden* delar inte utredningens uppfattning att en förenkling av prövningsförfarandet och en standardisering av utredningsredovisningen bör ske. Hur utredningssamtal skall utformas måste anpassas efter sökandens person, och det bör ankomma på utredningsmannens eget omdöme att avgöra hur samtalen skall läggas upp i detalj. Nämnden uttalar vidare att det vid penetreringen av sökandens övertygelse är ofrånkomligt att sätta in sökanden i olika tänkta situationer där våld för den sökande kan framstå som en möjlig lösning. Om det inte blir möjligt att på detta sätt s. a. s. gå sökanden in på livet, får utredaren nöja sig med mer eller mindre allmänna deklamationer från sökanden, och sådana kan i allmänhet inte ge ledning för hur allvarlig och personlig den uppgivna övertygelsen är. Enligt nämndens mening kan det av utredningen föreslagna utredningssamtalen inte anses innefatta ett godtagbart underlag för utredarens bedömning, och därmed blir nämndens möjlighet att göra en verklig sakprövning i ärendet

i lika mån begränsad. Härtill kommer att – enligt förslaget – utredarens rapport skall vara kortfattad och därmed minskar ytterligare nämndens möjligheter att göra en självständig prövning. TCO framhåller att utredningens förslag till prövningsförfarande inte uppfyller kravet på en rimlig redovisning av de individuella särdrag i motivkretsen som kan ge rätt till vapenfri tjänst.

Vad gäller utredningens förslag till formulär att användas i vapenfri-ärenden pekar JO på att vid utformningen av formuläret särskilt bör beaktas stadgandet i 2 kap. 2 § regeringsformen enligt vilket varje medborgare gentemot det allmänna är skyddad mot tvång att ge tillkänna sin åskådning i politiskt, religiöst, kulturellt eller annat sådant hänseende.

Utredningens förslag om *heltidsanställda utredare* vinner gillande av flera remissinstanser. Rikspolisstyrelsen betonar att undersökningsuppgifterna kräver utredningsrutin, med såväl tillfredsställande kunskaper om gällande lagstiftning som förståelse för människor med avvikande syn på samhällets funktioner och även andra moraliska värderingar än de vanligast förekommande. Systemet torde även medföra kortare handläggningstid och ett bättre beslutsunderlag. SIDA pekar på att åtgärden bör främja likformighet och rättvisa vid prövning.

Försvarets *rationaliseringsinstitut* anser däremot att nuvarande ordning med både fast anställda utredare och fritidsutredare bör gälla. *Vapenfrinämnden* delar den uppfattningen men förordar en ökning av antalet heltidsutredare. En organisation med enbart fast anställda utredare är olämplig med hänsyn till sökandenas bosättningsorter och svår att anpassa efter skilda förhållanden. Nämnden erinrar vidare om att fast anställda vanligen rekryteras från kretsen av fritidsutredare och anser det vara beklagligt om den möjligheten inte skulle stå öppen i fortsättningen. TCO välkomnar förslaget och anser att heltidsutredare i huvudsak bör anlitas. Det förefaller emellertid vara olämpligt att avhända nämnden möjligheten att vid tillfälliga toppar i ansökningsvolymen få anlita kvalificerade fritidsutredare.

Broderskapsrörelsen och *Svenska Ekumeniska nämnden* pekar på värdet av utredarnas folkrörelseförankring och orientering om de olika kulturella och andliga miljöer varifrån olika vägrargrupper kommer. Erfarenhet är att föredra framför utbildning i religionskunskap och etik. Det finns även risk för att utredare hårdnar i sin attityd gentemot sökande och uppdragen bör därför tidsbegränsas för att därigenom uppnå en viss omsättning. Broderskapsrörelsen förordar även viss koncentration av utredningsuppdragen, men inte längre än till halvtidsanställning. *Sveriges kristna ungdomsråd* och *Svenska missionsförbundets ungdom* påpekar att rekryteringen av utredare och annan personal från försvarets personalvårdsbyrå till vapenfrinämnden bör avbrytas.

Utredningens förslag om rätt för sökanden att få bli *muntligen hörd inför nämnden* tillstyrks av JO, *Broderskapsrörelsen*, *Svenska Ekumeniska nämnden*, *Sveriges kristna ungdomsråd*, *Svenska missionsförbundets ungdom* och

Sveriges domareförbund. Förbundet framhåller dock att nämndens sammanträdestid kommer att belastas och att resurser måste ställas till förfogande för att möta denna väsentliga ändring i nämndens rutiner. *Försvarets rationaliseringsinstitut* pekar på ökade risker för fördröjd handläggning och ökade kostnader utan motsvarande vinster i fråga om rättssäkerheten. Det bör – enligt institutets mening – vara tillfyllest att sökanden får tillfälle att bli personligen hörd om han begär det och om nämnden finner det lämpligt. Liknande synpunkter framförs av *vapenfrinämnden* och *TCO*.

Utredningens förslag att sökande som känner sig osäkra inför samtalet med utredaren skall ha möjlighet att *ta med en anhörig* eller annan, om inte speciellt hinder mot det föreligger, hälsas med tillfredsställelse av *Broderskapsrörelsen* och *Svenska Ekumeniska nämnden*. *Vapenfrinämnden* anser däremot att förslaget inte ändrar något i sak. Eftersom den anhörige inte får yttra sig, förstärks det naturliga i situationen och inverkar i stället negativt på den sökande.

Om prövningsförfarandet skall vara kvar, föreslår bl. a. *Broderskapsrörelsen* och *Svenska Ekumeniska nämnden* att handlingarna sänds ut till ledamöterna i vapenfrinämnden före sammanträdet i samtliga ärenden där föredraganden eller ordföranden förordar avslag. Vidare föreslås att ny utredning regelmässigt sker i samband med besvär över avslagsbeslut. Vid avslag bör nämnden så långt det är möjligt ange på vilka grunder den har kommit fram till uppfattningen att sökanden inte uppfyller villkoren för vapenfri tjänst. *JO* anser att sökandens egna uppgifter i förening med uppgifter lämnade av sökandens referenser i allmänhet bör ha sådan tyngd att de bör grunda rätt till vapenfri tjänst, om särskild omständighet inte ger anledning till annat bedömande. Därav följer enligt *JO* att vapenfrinämnden vid avslag bör motivera beslutet med angivande av dessa omständigheter.

Utredningens förslag om *vapenfrinämndens sammansättning* biträds av *Svenska kommunförbundet*, *Broderskapsrörelsen*, *Svenska Ekumeniska nämnden* och *Centerns ungdomsförbundet*. Förslaget avstyrks däremot bl. a. av *ÖB, chefen för marinen*, *värnpliktsverket*, *vapenfrinämnden*, *domkapitlet i Uppsala stift*, *Moderata ungdomsförbundet*, *Sveriges domareförbund* och *Sveriges advokatsamfund*. *Samfundet* menar att det finns större fog för att sökanden – om man vill stärka hans rättsställning – tillförsäkras rätt till sakkunnigt, juridiskt bistånd i förfarandet inför nämnden. *ÖB, chefen för marinen* och *värnpliktsverket* anser att företrädare för det militära försvaret bör ingå i nämnden, om utredningens förslag genomförs. *Vapenfrinämnden* framhåller att nämnden är ett organ med domstolsliknande funktioner. Nämnden har att strikt hålla sig till gällande lagstiftning och dess intentioner. Varje ledamot bör sträva efter att nå fram till ett objektvt riktigt avgörande i varje enskilt ärende. Om ledamot i nämnden skulle företråda viss åsiktsinriktning och därmed ha en förhandsinställning i ärendena, skulle karaktären av ett objektvt och opartiskt bedömande organ gå förlorad.

Utredningens förslag i fråga om *sekretess* för utredningar i vapenfri-

nämnden biträds av *vapenfrinämnden* och *Sveriges domareförbund* (majoriteten). *Two skiljaktiga ledamöter i förbundet* ansluter sig till offentlighets- och sekretesslagstiftningskommitténs uppfattning att någon (generell) sekretess inte bör införas i nämndens verksamhet. Vapenfrinämnden såsom enda organ i sitt slag i landet har att bedöma framställningar från människor, som ofta kan tänkas driva ståndpunkter av en sådan natur, att de bara delas av minoriteter. Det måste därför vara mycket betydelsefullt att all möjlig insyn ges för att undvika obefogad kritik och vantolkning av nämndens ställningstaganden. *Svenska Ekumeniska nämnden* förordar att nuvarande ordning får bestå. En sekretessbeläggning skulle med rätt eller orätt uppfattas som ett försök till mörkläggning av vapenfrilagens tillämpning. Den redan existerande misstron mot myndigheterna skulle ytterligare fördjupas. *Broderskapsrörelsen* förordar, om prövningsförfarandet behålls, att nuvarande ordning får bestå.

Många remissinstanser föreslår att prövningsförfarandet slopas och flera instanser ansluter sig i allt väsentligt till reservantens i utredningen förslag, däribland *domkapitlen i Göteborgs, Härnösands och Stockholms stift, länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, Svenska Freds- och skiljedomsföreningen, Broderskapsrörelsen, Svenska Ekumeniska nämnden, Riksförbundet kyrkans ungdom, Sveriges kristna ungdomsråd, Svenska missionsförbundets ungdom, Folkpartiets ungdomsförbund* och *Sveriges Förenade Studentkårer*.

Hovrätten för Västra Sverige anser att alla som avger en försäkran på heder och samvete bör anvisas vapenfri tjänst. Det är enligt hovrätten meningslöst att motvilliga och till försvaret negativa personer blir föremål för en dyrbar militärutbildning. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* understryker reservantens konstaterande att den verbalt tränade har ett automatiskt försprång vid ett ingående utredningsförfarande. Det kan ifrågasättas om vapenfrinämnden inte ställs inför en omöjlig uppgift om prövningen behålls i nuvarande omfattning. Vid ett prövningsförfarande måste vidare åtskilligt förekomma som kan uppfattas som kränkande av sökandens personliga integritet. Länsstyrelsen betonar även fördelen med att resurser frigörs från utredningsverksamheten och att dessa kan användas i syfte att komma fram till ett både från den enskildes och från samhällets synpunkt riktigt tjänstgöringsalternativ. Liknande synpunkter framförs av *statskontoret*.

Broderskapsrörelsen hävdar att prövningsförfarandet bör avskaffas på grund av dels svårigheten att entydigt definiera de kriterier som skall gälla för tillstånd till vapenfri tjänst, dels svårigheten att objektivt konstatera om kriterierna är uppfyllda eller inte, dels svårigheten att förebygga att lagtillämpningen skiftar med politiska eller andra konjunkturen. Rörelsen vill dock starkt ifrågasätta reservantens tanke på en slags sistahandsspärr mot missbruk genom en tremannanämnd, som skulle kunna ingripa i undantagsfall. Liknande synpunkter framförs av *Sveriges Fredsråd*, som hänvisar till den alternativutredning om svensk vapenfrilagstiftning som har utförts av Fredsrörelsen. Enligt förslaget skall en försäkran på heder och samvete vara

tillfyllest för att beviljas vapenfri tjänst. Om misstanke föreligger att vederbörande har farit med osanning, bör hans fall göras till föremål för prövning i domstolsliknande form, varvid det efter gällande processrättsliga regler åligger åklagarmyndighet att framlägga bevis och domstolen att företa bevisprövning. Formerna för en sådan juridisk prövning i stället för ett administrativt prövningsförfarande bör enligt Fredsrådets mening göras till föremål för en expertutredning. *Vapenfriöreningen* föreslår att prövningsförfarandet i sin nuvarande form avskaffas och att nämnden endast får en registrerande funktion för att avgöra om ansökan har skett i vederbörlig ordning och om sökanden har haft ett obligatoriskt informationssamtal för att tjänstgöringsplaceringen skall bli den bästa tänkbara.

Svea hovrätt instämmer i den mening som reservanten i utredningen har gett uttryck för, nämligen att prövningsförfarandet i dess nuvarande form bör avskaffas. Hovrätten anser emellertid inte att den sökandes egna uppgifter utan vidare skall godtas utan föreslår att ett mer "objektivt" prövningsinstitut inrättas. Förslaget innebär i huvudsak följande. Prövningen bör bestå i en objektiv granskning av allvaret i sökandens önskan att befrias från vapentjänst. Ansökan bör göras på fastställt formulär där sökanden får motivera sin önskan samt avge en förklaring på heder och samvete angående sina motiv. Sökanden bör vidare få avge en förklaring att han är villig att fullgöra vapenfri tjänst. Rimligen bör också någon eller några personer med kännedom om den sökandes inställning få avge någon form av intyg beträffande denna. Obligatoriskt bör också vara ett samtal med särskild utredare som har att informera den sökande om den militära resp. den vapenfria tjänsten samt om konsekvenserna av hans eget ställningstagande. Några övertalningsförsök att avstå bör inte förekomma. Sedan sökanden har mottagit informationen bör han ha viss obligatorisk betänketid. Efter utgången av denna får han ta ställning till om han står fast vid sin ursprungliga ansökan eller inte. Gör han det, bör han skriftligen få bekräfta sin önskan om vapenfri tjänst. En sökande som på angivet sätt bekräftar sin önskan bör beviljas vapenfri tjänst om inte särskilda skäl talar emot. Ett sådant prövningsförfarande kan enligt hovrätten i första hand anförtros åt utredare inom sökandens hemkommuner eller län. Härav följer dock inte att vapenfri nämnden blir onödig. Den bör enligt hovrättens mening behållas men i första hand få uppgift som ett samordnande organ för utredarna med uppgift att centralt leda verksamheten, utfärda anvisningar m. m. samt utöva kontroll. Vidare bör nämnden ta ställning till de – rimligen fåtaliga – vapenfriansökningar, där utredaren inte har funnit den sökande ha gett godtagbara motiv för sin önskan.

4.6 Sanktionsformer vid vägran

Riksåklagaren kan inte biträda utredningens förslag om samhällstjänst. Systemet synes enligt riksåklagaren alltför svårbemästrat från administrativ synpunkt, inte minst när det gäller åklagarna.

Överåklagaren i Stockholms åklagardistrikt anser att, eftersom man torde kunna räkna med att de som vägrar fullgöra värnplikt och vapenfri tjänst utgörs av totalvägrare som inte heller kommer att fullgöra någon alternativ tjänstgöring, det inte kan finnas något behov av att för sådana fall inrätta ett nytt institut, samhällstjänst. Införandet härav skulle inte medföra några påtagliga förbättringar utan endast utgöra en belastning på både de administrativa och judiciella myndigheterna och försena utdömandet av ett oundvikligt fängelsestraff. Utredningens förslag om särskild villkorlig frigivning torde kunna införas som ett tillägg i brottsbalken. Skulle utredningens förslag om samhällstjänst införas, bör domstolarna beredas möjlighet att välja någon saktionsform i stället för att förordna om samhällstjänst. Framkommer vid domstolsförfarandet att vederbörande inte kommer att fullgöra sådan tjänst, synes obligatoriskt förordnande om samhällstjänst vara helt meningslöst.

Överåklagaren i Göteborgs åklagardistrikt ifrågasätter om inte förordnande om samhällstjänst, som inte är en brottspåföljd, bör beslutas av länsrätt. Åklagarinträde bör i regel ske först då fråga uppkommer att inleda förundersökning och yrka ansvar för brott enligt gängse principer. Sanktions-systemet verkar enligt överåklagaren tungrott. En blankettprocess fram till vägran att göra samhällstjänst och först därefter ett muntligt förfarande med brottmålsprocessens regler är kanske smidigare.

Länsåklagaren i Östergötlands län finner utredningens förslag om samhällstjänst inte vara helt lyckat. Sannolikt kommer åtskilliga att vägra utföra tjänsten, eftersom det är klarlagt att personer i aktuellt hänseende inte vill underkasta sig någon form av tvång. Länsåklagaren anser vidare att bestämmelserna om särskild villkorlig frigivning bör utgå.

Länsåklagaren i Jönköpings län anser att frågan om införande av påföljdsreformen samhällstjänst bör prövas i ett större sammanhang än detta. Med det förslag utredningen i övrigt har framlagt torde antalet vägransfall minska väsentligt. För de fall som likväl vägra synes åläggande av samhällstjänst föga meningsfullt. Samhällstjänsten är till sin karaktär lik den tjänstgöring som vederbörande har vägrat utföra om han har erhållit vapenfri tjänst. Bland dem som inte har erhållit vapenfri tjänst torde finnas de som skulle acceptera samhällstjänsten. Det kan då enligt länsåklagaren ifrågasättas om inte det vore mera logiskt att vidga möjligheterna till vapenfri tjänst.

Länsåklagaren i Västernorrlands län och Jämtlands län avstyrker utredningens förslag om samhällstjänst.

Svea hovrätt vill starkt instämma i önskemålet att antalet fängelsestraff nedbringas. Enligt hovrättens mening kan det emellertid ifrågasättas om man uppnår detta med det föreslagna systemet. I den mån samhällstjänst åläggs den som vägrar vapenfri tjänst kan man utgå från att vägran fortsätter och omedelbart leder vidare till fängelsestraff. Om samhällstjänst åläggs den som har vägrat värnplikt efter avslagen ansökan om vapenfri tjänst, måste man enligt hovrätten med skäl fråga sig varför vederbörande då inte i stället kunde

ha fått den önskade vapenfria tjänsten. Därest slutligen samhällstjänst åläggs den som vägrar värnplikt utan att först ha sökt vapenfri tjänst har man att räkna med två skilda situationer. Antingen rör det sig om en person som medvetet vill avstå från att söka vapenfri tjänst därför han avser att totalvägra. För det fallet gäller vad som sagts om den som vägrar fullgöra vapenfri tjänst. Eller också gäller det en person som av okunnighet, tröghet, misströstan eller annat skäl inte har kommit sig för att söka vapenfri tjänst. Beträffande en sådan värnpliktig ter det sig enligt hovrättens mening rimligare att behandla honom som en presumtiv vapenfrisökande än som totalvägrare. Hovrätten ifrågasätter också om en samhällstjänst av föreslagen typ är väl förenlig med Europarådskonventionen angående de mänskliga rättigheterna. Den är ju inte utformad som ett substitut för värnpliktstjänsten och omfattas därför knappast av undantaget i konventionens artikel 4. Hovrätten avstyrker förslaget om samhällstjänst. Enligt hovrättens mening bör, som nämnts tidigare, möjligheterna till vapenfri tjänst vidgas och en ny typ av prövning införas. Genom detta bortfaller huvuddelen av den vägrarkategori som har sökt men förvägrats vapenfri tjänst. För övrigt delar hovrätten utredningens grundsyn att man bör undvika att döma till fängelse direkt för vapenvägran. Beträffande den kategori som vägrar den vapenfria tjänsten förutsätts att arbetsmarknadsstyrelsen vid sin uttagning liksom hittills handlar smidigt och i möjlig mån tar hänsyn till de vapenfrias önskemål. Redan härigenom kan antalet vägrare nedbringas. Men eftersom inte alla vapenfria – lika litet som de värnpliktiga – kan få sina önskemål tillgodosedda, kan vägrarsituationer förutses. Utbildningsmyndigheten bör då i första hand efter att ha klarlagt att en vägrarsituation föreligger – utan att genom ordergivning ställa vägran på sin spets – hänskjuta frågan till arbetsmarknadsstyrelsen som har att pröva om ändrad uttagning kan ifrågakomma. Vägrar den vapenfria även efter en ny uttagning att fullgöra sin vapenfria tjänst bör straffsanktioner kunna följa. I fråga om den som vägrar värnplikt utan att ha sökt vapenfri tjänst kan någon prövning av frågan huruvida han skulle komma att underkasta sig sådan inte förekomma. Då en vägrare som har fått avslag på sin ansökan om vapenfri tjänst genom sin vägran ytterligare manifesterar sin önskan om befrielse från vapentjänst, tillkommer ett nytt moment till den ansökan som redan har prövats och lett till avslag. För båda fallen finns anledning att uppta frågan om vapenfri tjänst till prövning resp. förnyad prövning. Hovrätten föreslår, att den militära myndigheten i dessa situationer utan att framtvinga en ordervägran överlämnar saken till vapenfrinämnden, som har att föranstalta om prövning. Blir det i dessa fall bifall kommer vederbörande därefter att behandlas som dem som på normalt sätt har fått vapenfri tjänst. Vägrar vederbörande att medverka eller får han avslag och fortsätter att vägra vapentjänst får straffrättsliga sanktioner inträda. För de vägrarfall som kan bli aktuella anser hovrätten det uppenbart att man bör undvika den nuvarande ordningen med upprepade, alltmer skärpta fängelsestraff. Utredningen föreslår för motsvarande situation ett slutligt fängelsestraff av en längd som motsvarar de enligt

nuvarande praxis utdömda tre straffen tillsammans. Mot bakgrund av de vidsträckta möjligheter, som ges till en acceptabel vapenfri tjänst, bör man inte vara främmande för att vid totalvägran på sätt utredningen föreslår en gång för alla sätta punkt för förfarandet medelst ett kännbart frihetsstraff. Det bör emellertid också övervägas, om man möjligen skall göra ytterligare ett "försök" t. ex. genom att första gången utdöma en villkorlig dom med relativt stränga böter och först vid en andra vägran döma ut fängelsestraff. Under alla omständigheter bör enligt hovrätten dock inte mer än två lagföringar få komma i fråga. Det bör i sammanhanget uppmärksammas att en del vapenfria och värnpliktiga väljer att tillkännage sin vägran genom att utebli från tjänstgöringen. Svårigheter torde inte föreligga att i samband med förundersökningen klarlägga om uteblivandet är föranlett av vägran att tjänstgöra. Det förut föreslagna överlämnandet av saken till arbetsmarknadsstyrelsen resp. vapenfrinämnden torde i dessa fall få ankomma på åklagarmyndigheten. Hovrätten vill slutligen framhålla att hovrätten bygger sitt förslag på förutsättningen att merparten av de värnpliktiga har uppfattningen, att vårt land bör ha ett militärt försvar byggt på allmän värnplikt eller i varje fall godtar i laga ordning fattade beslut därom samt är beredda att underkasta sig den tjänst detta försvar kräver av dem. Redan ett genomförande av utredningens förslag torde komma att leda till en ökning av antalet vapenfria.

Hovrätten för Västra Sverige anser att det inte finns något att vinna genom att införa en ordning med samhällstjänst medan praktiska olägenheter otvivelaktigt uppstår. Hovrätten har, som tidigare nämnts, föreslagit att prövningsförfarandet avskaffas. Med den generösa behandling kommer antalet totalvägrare att reduceras till ett ringa fåtal. För dem bör enligt hovrättens mening annan påföljd än fängelsestraff inte komma i fråga. Straffet bör inte sättas så lågt som utredningen antyder. Det kan inte vara riktigt att vägraren skall villkorligt frigivas redan efter fyra-fem månader. Vad angår verkställigheten av fängelsestraffet kan vad utredningen anger i 16 § i förslaget till lag om samhällstjänst i huvudsak godtas. Enligt hovrättens mening är särbehandlingen av Jehovas vittnen oacceptabel från rättvisesynpunkt.

Rikspolisstyrelsen tillstyrker utredningens förslag till sanktionsformer mot värnpliktsvägrare. Detta innebär att ansvaret för förundersökningen skall åvila polisen. Rikspolisstyrelsen vill framhålla att styrelsen i andra sammanhang har framhållit betydelsen av att polisväsendets utredningsresurser inriktas på bekämpning av den mera allvarliga brottsligheten i samhället. I och för sig kan det förundersökningsförfarande som måste föregå domstols förordnande om överförande till samhällstjänst knappast anses ha den angelägenhetsgraden att polisväsendets utredningsresurser bör tas i anspråk för dessa ändamål. Rikspolisstyrelsen är emellertid medveten om att formella hinder möter mot en annan ordning. Därtill kommer enligt rikspolisstyrelsens mening att samhället f. n. knappast har tillgång till någon annan lämplig utredningsorganisation för ändamålet.

Kriminalvårdsstyrelsen ställer sig positiv till att fängelsestraffets användning begränsas när det gäller sanktionerna mot den som vägrar fullgöra värnplikt eller vapenfri tjänst och tillstyrker utredningens förslag.

Brottsförebyggande rådet anser att förslaget att införa samhällstjänst utgör en halvmesyra. I stället bör man bredda förutsättningarna för vapenfri samhällstjänst så att den som förklarar sig av allvarlig övertygelse vägra värnplikt kan åläggas sådan tjänst. Rådet har härvid funnit det danska systemet erbjuda en tänkbar lösning. Brottsförebyggande rådet tillstyrker att straffet för den som vägrar såväl värnplikt som vapenfri samhällstjänst sätts till fängelse i högst ett år. Normalstraffet bör bestämmas till fängelse i fyra–sex månader. Rådet har inte heller någon erinran mot att medlemmar av sekten Jehovas vittnen särregleras på samma sätt som nu sker.

SIDA, biståndsutbildningsnämnden, ÖB, chefen för armén, chefen för flygvapnet, domkapiteln i Uppsala och Härnösands stift, länsstyrelserna i Stockholms och Malmöhus län, civilbefälhavaren i Östra civilområdet, Svenska kommunförbundet, LO, SACO/SR, Sveriges kristna ungdomsråd, Riksförbundet kyrkans ungdom, Svenska missionsförbundets ungdom, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund och Sveriges advokatsamfund tillstyrker utredningens förslag till sanktionsformer vid vägran.

Chefen för marinen, som tillstyrker utredningens förslag om inskränkning i användning av fängelsestraffet, anser det ur rättvisesynpunkt felaktigt om medlemmar ur sekten Jehovas vittnen undantas från den föreslagna samhällstjänsten.

Värnpliktsverket ansluter sig till utredningens uttalande att ingen skall behöva dömas till fängelse enbart av skälet att han vägrar bära vapen. Lösningen bör enligt värnpliktsverket i första hand sökas i en utökning av tjänstgöringsalternativ och behandling av ansökningar enligt den föreslagna nya lydelsen av 1 § vapenfrilagen. Verket ställer sig tveksamt till utredningens förslag att samhällstjänsten skall åläggas av domstol. Det skulle kunna övervägas att skyldigheten att fullgöra samhällstjänst inträdde, utan domstolsförfarande, i och med konstaterad vägran och att ärendet därefter överlämnades till arbetsmarknadsstyrelsen för handläggning i övrigt enligt förslaget. De som på detta sätt fullgör samhällstjänst förutsätts få tjänstgöringens resultat – användbarheten – noterad hos arbetsmarknadsstyrelsen i likhet med vapenfria tjänstepliktiga. De bör med ledning härav i en krigssituation kunna bli ianspråktaga enligt samma grunder som övriga medborgare, dvs. med stöd av lagen om allmän tjänsteplikt. Om förslaget om samhällstjänst genomförs vore det mer ändamålsenligt att domstolen i de fall, där hemförlovning och anmälan skett på sakligt riktig grund, direkt beslutade om överförande till samhällstjänst, men med hänsyn till vad den värnpliktige har anfört om sin ändrade inställning till värnpliktstjänstgöring (tjänstgöring som vapenfri tjänstepliktig) medgav uppskov med verkställigheten vad avser samhällstjänst. Den värnpliktige skulle därefter, om han trots ändrad avsikt ånyo vägrade, jämföras med sådana värnpliktiga som avses i 18 § i förslaget

till lag om samhällstjänst. Värnpliktsverket finner vidare att den i 12 § i förslaget till lag om samhällstjänst angivna tiden för tillgodoräkning av samhällstjänst vid återgång till värnpliktstjänstgöring är för lång.

Vapenfrinämnden framhåller att den nödgas konstatera att om reglerna för samhällstjänsten utformas på sätt utredningen har föreslagit, den prövning av vapenfriansökningar, som förutsätts skola göras av nämnden och – efter besvär – av regeringen kommer att sakna reell mening. *Socialstyrelsen* är positiv till att straffrättsliga påföljder i största möjliga utsträckning begränsas. *Statskontoret* ifrågasätter vad det gäller den föreslagna samhällstjänsten om det är rimligt att under fred driva en administrativ apparat av den föreslagna utformningen och storleksordningen. *Riksantikvarieämbetet* framhåller att ämbetets möjligheter att ta hand om dem som ådöms samhällstjänst f. n. är begränsade. *Skolöverstyrelsen* finner att utredningens förslag vad gäller lagen om samhällstjänst underlättar en utveckling i riktning mot ökad jämställdhet mellan könen.

AMS tillstyrker förslaget att samhällstjänsten bör vara åtskild från civiltjänsten. Styrelsen är dock inte beredd att åta sig det administrativa ansvaret för samhällstjänsten. Styrelsen anser att denna tjänst avsevärt skiljer sig från arbetsmarknadsverkets övriga uppgifter och innebär konsekvenser som är helt främmande för arbetsförmedling och andra delar av arbetsmarknadspolitiken.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län har i princip inte något att erinra mot utredningens förslag om samhällstjänst men ställer sig tveksam till lämpligheten av att sammanföra den som åläggs denna tjänst med de ofta svårt socialmedicinskt handikappade personer som vistas på arbetsplatser för specialanvisade. Länsstyrelsen förutsätter att fängelsestraff som yttersta sanktion kommer att tillgripas bara i rena undantagsfall och att möjligheten till nåd kommer att användas generöst.

Länsstyrelsen i Skaraborgs län framhåller att om förslaget om samhällstjänst genomförs verkar förfarandet med anmälan till åklagare och domstolsförfarande knappast erforderligt. Behandling i administrativ ordning borde vara tillräcklig.

Länsstyrelsen i Västmanlands län, som inte har något att erinra mot förslaget om samhällstjänst, föreslår att 13 § i förslaget till lag om samhällstjänst ändras så att inte heller civilförsvartjänst kan åläggas den som har fullgjort samhällstjänst om han inte själv medger det samt att det inom tiden för samhällstjänsten skapas möjlighet till utbildning inom totalförsvarets civila del för sådana som vägrar värnplikt trots att deras ansökan om vapenfri tjänst har avslagits.

JO framhåller att förslaget till sanktionssystem som utredningen har lagt fram är ägnat att inge stora betänkligheter av både principiellt och praktiskt slag. Ur principiell synpunkt kan man peka på att den föreslagna samhällstjänsten är en form av påföljd för brott som påtagligt avviker från de gängse påföljderna inom svensk strafflagstiftning. Det har tidigare funnits sociala

sanktionsformer av denna typ. En sådan sanktionsform lever i någon liten mån kvar i lagen om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet – en lag som dock sällan eller aldrig tillämpas och för övrigt torde stå inför sitt avskaffande. Det ter sig alldeles främmande att på nytt införa i svensk lagstiftning en sanktionsform av det slag utredningen tänkt sig. De praktiska svårigheter som är förenade med förslaget är iögonfallande. Sanktionssystemet är komplicerat och svåröverskådligt. Den värnpliktige eller vapenfrie tvingas först till inställelse till sådan tjänstgöring, varefter – om han vägrar – han så småningom skall tvingas inställa sig till samhällstjänst. Först därefter kan han ådömas fängelse om han vägrar fullgöra tjänsten. För den som redan från början vägrar delta i någon form av samhällstjänst innebär förfarandet enligt JO en onödig omgång. I vart fall borde den som inför domstol uppger att han vägrar fullgöra samhällstjänst inte tvingas till sådan tjänst. Systemet torde också kunna missbrukas. Med de möjligheter som enligt förslaget skall finnas till avbrytande av samhällstjänst och fängelsestraff för alternativ tjänstgöring finns det risk för att verkställigheten förhalas. JO vill därför avstyrka utredningens förslag i denna del. Enligt JO:s mening bör den kategori vägrare som har sökt men inte fått vapenfri tjänst, reduceras betydligt om förutsättningarna i vapenfrilagen anges på det sätt JO har föreslagit och prövningen av ansökningarna sker enligt de normer som förut har angetts. Av de få som får avslag torde man kunna räkna med att flertalet fullgör sin värnplikt eller blir hemförlovade av olika skäl. Denna kategori bör kunna reduceras nästan till noll. Den vägrarkategori som har beviljats vapenfri tjänst men inte har gillat något av de nuvarande tjänstgöringsalternativen, bör även den kunna försvinna om utredningens förslag till utökade tjänstgöringsmöjligheter godtas. Den kategorien slutligen, bestående av sådana som vägrar att göra värnplikt och som inte heller har ansökt om vapenfri tjänst, bör även den minska om tjänstgöringsalternativen i civiltjänst utökas och informationen förbättras. Här måste man emellertid räkna med en grupp som trots allt är helt negativt inställd. Gruppen måste antagas bli liten och av olika skäl vara av föga betydelse för försvaret. Denna grupp bör kunna åläggas att fullgöra civiltjänst gärna med någon månads förlängning av tjänstgöringstiden för att markera att det är fråga om en sanktion. Tjänstgöringsalternativet bör få väljas av vägraren. Underlåter han det bestämmes arten av tjänstgöringen av myndigheten med iakttagande av att det inte får vara sådan tjänstgöring som leder till krigsplacering. Åläggandet bör beslutas av administrativ myndighet, möjligen vapenfrinämnden, därvid dock måhända åklagare och polismyndighet måste anlitas av utredningsmässiga skäl. Först vid vägran att fullgöra ett sådant åläggande inträder fängelsestraffet som sanktionsform. Brottet blir vägran att fullgöra civiltjänst. Fängelsestraff bör enligt JO utdömas endast en gång. Straffet bör inte vara längre än de sex till åtta månader utredningen har föreslagit.

Broderskapsrörelsen framhåller att den föreslagna samhällstjänsten kan fungera i praktiken endast om vapenfriprövningen blir generös. Med

förhållandevis hög avslagsfrekvens kommer tillströmningen till samhällstjänsten snart att nå en sådan nivå att systemet i praktiken bryter samman. Liknande synpunkter framförs av *Svenska Ekumeniska nämnden*.

Svenska Freds- och skiljedomsföreningen framhåller att många efter avslag hos vapenfrinämnden kommer att vägra även samhällstjänsten. Föreningen finner det anmärkningsvärt att utredningen i fråga om fängelsestraffet har föreslagit en straffskärpning.

Vapenfriföreningen ställer sig positiv till utredningens förslag att behålla behandlingen av Jehovas vittnen, men anser att liknande behandling bör kunna ske av andra grupper vägrare. Vapenfriföreningen anser att det positiva med förslaget om samhällstjänst är att det slentrianmässiga fängelsestraffet tas bort. Föreningen kan dock inte godta att man som yttersta sanktion skall kunna ådömas fängelsestraff.

Sveriges Frikyrkoråd framhåller att rådet inte vill ifrågasätta utredningens generositet mot Jehovas vittnen, men frågar sig om inte övriga grupper skall få åtnjuta den mänskliga rättigheten att utan krångel med utredningsmän och hot om fängelse få sin rätt till annat samhällsarbete respekterad. Liknande synpunkter framförs av *Svenska Världsfredsmissionen*.

Moderata ungdomsförbundet tillstyrker utredningens förslag till sanktionsformer vid totalvägran. Förbundet avstyrker däremot att specialbehandling sker av vissa grupper av medborgare och menar att medlemmar av sekten Jehovas vittnen skall undergå samma behandling som andra medborgare. Nuvarande system är enligt förbundet stötande för rättskänslan.

Centerns ungdomsförbund, som accepterar förslaget om samhällstjänst, anser att domstolsförfarandet är onödigt. Det torde i stället kunna räcka med ett "strafföreläggande" som ges till de vägrande för erkännande. Erkännandet kan sedan översändas till arbetsmarknadsstyrelsen.

Folkpartiets ungdomsförbund anser att påföljd vid totalvägran är nödvändig, men att tanken på frihetsberövande är frånstötande. Fängelsestraffet kan ersättas med frivård i olika former. Det nuvarande systemet med upprepade och gradvis skärpta fängelsestraff för totalvägrare måste ersättas med en kort tidsbestämd påföljd. Denna påföljd bör kunna innebära samhällstjänst.

Sveriges Förenade Studentkårer påpekar att samhällstjänsten är en straffrättslig påföljd av väsentligen samma karaktär som t. ex. böter och fängelse. För att inte samhällstjänsten alltför mycket skall påminna om straffarbete – eller åtminstone om vistelse vid någon av kriminalvårdens öppna anstalter – måste utredningens förslag till uppläggning av samhällstjänsten kraftigt modifieras.

Sveriges domareförbund anser att samhällstjänsten framstår som en onödig konstruktion. Även om den principiellt utredningen valt framstår som konstlad, vill förbundet inte ställa sig avvisande. Tiden för samhällstjänsten bör emellertid vara längre. Förbundet anser vidare att det är svårt att inse varför förordnandet om samhällstjänst skall behöva ges av domstol. Konsta- terande av vägran att fullgöra värnplikt eller civiltjänst bör kunna ske på

enklare sätt än att saken avhandlas inför rätta. Förbundet avstyrker det avsteg från utformningen av brottspåföljden fängelse som förslaget innebär. Det saknas anledning att som anges i 16 § förslaget till lag om samhällstjänst meddela villkorlig frigivning, när den dömde förklarar sig önska fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Även 15 § i samma förslag avstyrks.

Föreningen Sveriges åklagare anser att endast en mindre del av kvarstående totalvägrare skulle komma att fullgöra samhällstjänsten. Övervägande skäl talar för att huvuddelen av dem som vägrar även skulle vägra samhällstjänst. Föreningen är därför tveksam till lämpligheten av att införa en helt ny tjänstgöringsform. Föreningen finner vidare att förslaget till lag om samhällstjänst inte är invändningsfritt. En viss löslighet i fråga om processföremålet kan bli följderna om förslaget genomförs. Vidare har föreningen erinran mot den straffskala i form av enbart böter som i 14 § lagförslaget har stadgats för det fall att vägran att fullgöra samhällstjänst avser kort återstående tjänstgöringstid. Blev det känt att man kunde klara sig undan med böter för vägran att fullgöra samhällstjänst som har samband med vägran att fullgöra repetitionsövning föreligger enligt föreningens mening risk för ökat antal vägransfall. Föreningen anser vidare att de i 16 § lagförslaget upptagna reglerna om villkorlig frigivning kan komma att medföra tillämpningssvårigheter. Föreningen ifrågasätter slutligen om inte det lämpligaste vore att genomföra utredningens förslag till vidgade möjligheter att erhålla vapenfri tjänst samt till utökade möjligheter att anordna sådan tjänst och att direkt tillämpa sanktionsformen fängelse på kvarstående fall av totalvägran, således utan omvägen över vägran att utföra samhällstjänst. Även vid ett sådant förfarings sätt bör fängelsestraffet ådömas endast en gång och medföra att den dömde inte därefter inkallas ånyo.

Sveriges Fredsråd ansluter sig till utredningens ambitioner att utforma lagstiftningen på ett sådant sätt, att fängelsestraff inte längre får förekomma som påföljd för vapenvägran, men avstyrker bestämt utredningens förslag om samhällstjänst.

4.7 Övriga frågor

Några av remissinstanserna berör vad utredningen i övrigt har föreslagit.

ÖB och *chefen för armén* tillstyrker utredningens förslag till prövningsförfarande i krig. *Svenska Världsfredsmissionen* och *Sveriges Frikyrkoråd* framhåller att vapenfri tjänst skall beviljas under lika förutsättningar i krig som i fred. *Vapenfri föreningen* menar dessutom att ansökningsproceduren i fredstid och under beredskaps- eller krigstillstånd skall vara identiskt lika för att inte riskera rättsövergrepp.

Värnpliktsverket tar upp utredningens förslag att vissa beslut som har samband med sökandens resor för samtal med utredare skall fattas av

truppregistreringsmyndighet. Värnpliktsverket föreslår att sådana beslut fattas av vapenfrinämnden.

Civilförsvarsstyrelsen delar utredningens uppfattning att det är angeläget att en arbetsgrupp snarast tillsätts för att ta fram förslag till organisationsförändringar som är anpassade till utredningsförslaget. Liknande synpunkter framförs av *statskontoret*, *riksrevisionsverket*, *LO*, *TCO* och *Broderskapsrörelsen*.

Försvarets rationaliseringsinstitut delar utredningens uppfattning att en enhetlig organisation för vapenfriverksamheten bör tillskapas. Institutet anser att det i första hand bör eftersträvas att sammanföra vapenfrisektionen vid arbetsmarknadsstyrelsen med vapenfrinämnden under försvarsdepartementet. Utöver rent administrativa fördelar med bl. a. gemensam kansliorganisation bör nuvarande handläggningsrutiner kunna förenklas och av utredningen påtalat dubbelarbete kunna elimineras. Den personalförstärkning, som eljest skulle erfordras för såväl vapenfrinämnden som vapenfrisektionen, bör genom en sådan åtgärd kunna åstadkommas inom ramen för en i stort totalt oförändrad personalstyrka.

Vapenfrinämnden framhåller att det har varit av stort psykologiskt värde under den tid som har gått sedan vapenfrinämnden inrättades att nämnden haft denna fristående och oberoende ställning. Det skulle vara olyckligt med en organisationsförändring, som skulle medföra att denna ställning för nämnden skulle gå till spillo. Vilka vinster som skulle erhållas genom en närmare samordning mellan eller rent av sammanslagning av vapenfrinämnden och vapenfrisektionen inom arbetsmarknadsstyrelsen har nämnden för sin del svårt att inse. Nämnden kan för sin del inte se att några rationaliseringsvinster att tala om står att vinna genom en sammanslagning, och i vart fall är de av ytterst marginell betydelse i jämförelse med vad som skulle gå förlorat genom en sammanslagning. Nämnden avstyrker en sådan sammanslagning.

Socialstyrelsen finner utredningens motiv för att hänföra vapenfriverksamheten till en organisation under försvarsdepartementet vara berättigade. Liknande synpunkter framförs av *statens vattenfallsverk* och *Sveriges Förenade Studentkårer*.

SJ anser det fördelaktigt att samtliga vapenfrifrågor läggs under ett departement men ifrågasätter lämpligheten av att överföra de ärenden som nu åvilar arbetsmarknadsstyrelsen till en av utbildningsmyndigheterna.

AMS ansluter sig till utredningens uppfattning att vapenfriverksamheten inte främst är en arbetsmarknadsangelägenhet. En sammanslagning av styrelsens vapenfrisektion och vapenfrinämnden till en myndighet bör kunna medföra klara fördelar. Exempel härpå är det omfattande handhavande av personakter och personregister som f. n. sker vid båda myndigheterna. Vid ett samgående skulle vapenfrinämndens utredare kunna ge ett utförligare underlag för en adekvat tjänstplacering. *AMS* föreslår att vapenfriverksamheten vid styrelsen sammanslås med annan myndighet, lämpligen vapenfrinämnden. En överflyttning av verksamheten blir särskilt angelägen om

utredningens förslag om samhällstjänst genomförs. Styrelsen vill betona vikten av att den nya organisationen är fastställd vid civil- och samhällstjänstrelagarnas ikraftträdande. De förutsätts därför att den av utredningen föreslagna organisationen snarast tillsätts och kan framlägga förslag i sådan tid att det kan beaktas i propositionsskrivningen om civiltjänst.

Vapenfriföreningen menar att vapenfrifrågorna bör handhas av ett departement, dock inte försvarsdepartementet.

Sveriges Frikyrkoråd anser att kommande civiltjänstepliktiga inte skall lyda under försvarsdepartementet utan under arbetsmarknadsstyrelsen. Liknande synpunkter framförs av *Svenska Världsfredsmissionen*.

5 Föredraganden

5.1 Allmänt

Det svenska militära försvaret bygger på allmän värnplikt. Enligt värnpliktslagen (1941:967, omtryckt 1969:378, ändrad senast 1976:308) är svensk man värnpliktig från och med det år under vilket han fyller 18 år till och med det år under vilket han fyller 47 år.

Skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring enligt värnpliktslagen är emellertid inte undantagslös. Sedan länge har Sverige en lagstiftning som medger att den som har samvetsbetänkligheter mot att tjänstgöra med vapen i stället får fullgöra vapenfri tjänst.

Den nu gällande lagen (1966:413) om vapenfri tjänst (ändrad senast 1976:604) trädde i kraft den 1 oktober 1966. Enligt lagen kan värnpliktig få tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring om bruk av vapen mot annan inte är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom. Den som har fått sådant tillstånd benämns vapenfri tjänstepliktig.

Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst som är betydelsefull för samhället, såsom brandtjänst, reparationstjänst, hälso- och sjukvårdstjänst samt ekonomi- eller expeditionstjänst.

Vapenfri tjänstepliktig får inte åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten, om han inte har förklarat sig villig till detta. Han får inte heller övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition. Ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst prövas av vapenfrinämnden efter utredning i varje särskilt fall. Beslut av nämnden får överklagas hos regeringen. Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer vilket slag av tjänstgöring som den vapenfria tjänstepliktige skall fullgöra. Styrelsen har också tillsyn över vapenfria tjänstepliktigas utbildning och tjänstgöring. De vapenfria tjänstepliktigas tjänstgöring kan fördelas i omgångar över hela värnpliktstiden. De vapenfria tjänstepliktigas tjänstgöringstid enligt kungörelsen (1966:414) med bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga (ändrad senast 1977:285) är bestämd till 420 dagar, dvs. ungefär lika lång tjänstgöring som gruppbefälsuttagna

värnpliktiga inom armén f. n. fullgör i form av grund- och repetitionsutbildning.

Värnpliktig är krigsman när han i egenskap av värnpliktig är tjänstgörings-skyldig vid försvarsmakten. Krigsman som vägrar eller underlåter att lyda förmans befallning döms enligt brottsbalken för lydnadsbrott till disciplinstraff eller fängelse i högst ett år, om det inte är uppenbart att befallningen inte angår tjänsten. Om någon befallning inte har getts men krigsmannen inför förman förklarar att han vägrar fullgöra värnpliktstjänstgöring eller bära vapen eller utrustning, kan han bli fälld till ansvar för grovt tjänstefel. För sådant brott föreskrivs fängelse i högst ett år.

Straffbestämmelserna i brottsbalken rörande brott av krigsmän är inte tillämpliga på vapenfria tjänstepliktiga, eftersom dessa inte är krigsmän. Ansvarsbestämmelser för de vapenfria har i stället tagits in i lagen om vapenfri tjänst. Lagen innehåller i 16 § en föreskrift om ansvar för tjänstefel. Normalstraffet är böter. Är brottet grovt, kan dömas till fängelse i högst ett år. I praxis har vägran att fullgöra vapenfri tjänst bedömts som grovt tjänstefel.

Vid val av påföljd i mål om vägran att fullgöra värnplikt eller vapenfri tjänst görs i praxis ingen skillnad mellan krigsmän och vapenfria tjänstepliktiga. I regel bestäms påföljden till fängelse. Villkorlig dom eller skyddstillsyn används endast i undantagsfall. När någon har blivit dömd tre gånger till påföljd för vägran, brukar regeringen förordna att han tills vidare inte skall kallas in till tjänstgöring. För medlemmar tillhörande sekten Jehovas vittnen gäller sedan år 1967 försöksvis den ordningen att regeringen från fall till fall beslutar huruvida vederbörande skall kallas in till tjänstgöring eller inte.

Genom beslut den 13 september 1973 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för försvarsdepartementet att tillkalla sex sakkunniga (Fö 1973:01) med uppdrag att se över lagen om vapenfri tjänst och sanktionerna vid vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Utredningen har i mars 1977 avlämnat betänkandet (SOU 1977:7) Rätten till vapenfri tjänst.

Utredningen lämnar i betänkandet inledningsvis en översikt över den historiska utvecklingen av vapenfrilagstiftningen i Sverige. Vidare redovisas kortfattat gällande lagstiftning på detta område i Danmark, Finland, Norge, Belgien, Frankrike, Nederländerna, Schweiz, Förbundsrepubliken Tyskland och Österrike.

Utredningen konstaterar att vapenfrilagstiftningen i den form den har fått i vårt land inte strider mot europarådskonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Inte heller strider lagstiftningen mot några bestämmelser i gällande grundlag.

Tillstånd till vapenfri tjänst kan som tidigare har redovisats f. n. ges om bruk av vapen mot annan inte är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom.

Utredningen anser att anknytningen till bruk av vapen är så väsentlig i nuvarande lag att man inte kan överge denna anknytning utan att grunderna

för lagstiftningen ändras. Vad bestämmelsen tar sikte på är enligt utredningen inte den sökandes inställning till bruk av vapen i varje tänkbar situation utan hans inställning till övervägt bruk av vapen. Därvid skall krävas att sökanden tar avstånd från ett övervägt eget bruk av vapen för vilket ändamål som helst. Med uttrycket allvarlig övertygelse förstås enligt utredningen att övertygelsen har en sådan fasthet att den rimligen vidhålls även inför socialt tryck i en krissituation för samhället.

Utredningen framhåller att uttrycket "djup samvetsnöd" vållar tvekan och kan tydas på flera sätt. Utredningen pekar även på att svårigheter föreligger att utreda frågan om framtida bruk av vapen skulle medföra djup samvetsnöd för den sökande. Utredningen föreslår därför, att uttrycket "skulle medföra djup samvetsnöd för honom" utgår ur lagtexten.

I förhållande till vad som nu gäller anser utredningen att möjlighet att fullgöra vapenfri tjänst bör finnas även för den som har vunnit en på klart ideella skäl grundad övertygelse om krigets och våldets meningslöshet, orättvisa och inhumanitet som social företeelse men hos vilka tanken på det enskilda människolivet och dess okränkbarhet framträder mindre starkt. En förutsättning måste dock vara att uppfattningen om eget deltagande i våld inte har en selektiv prägel, dvs. att våldshandlingar företagna för vissa politiska syften är godtagbara men andra inte.

Förutsättningen för tillstånd för vapenfri tjänst bör enligt utredningens förslag uttryckas så att *övervägt bruk av vapen mot annan icke är förenligt med värnpliktigs personliga allvarliga övertygelse*. Detta förslag medför enligt utredningens mening vidgade möjligheter till vapenfri tjänst.

Utredningen föreslår vidare att den som har erhållit tillstånd till vapenfri tjänst benämns civiltjänstepliktig.

I fråga om *tjänstgöringsområden m. m.* anser utredningen att huvudalternativet bör vara utbildning och tjänstgöring vid civilförsvaret. Utbildningen här bör ges en utformning som medför utbildning och tjänst inom civilförsvaret under hela grundutbildningstiden. I övrigt bör de nuvarande tjänstgöringsalternativen behållas och utökas. Vissa ytterligare tjänstgöringsmöjligheter föreslås.

Utredningen föreslår att vapenfria i viss utsträckning skall kunna fullgöra tjänst som inte leder till krigsplacering i totalförsvaret. Denna tjänstgöring bör fullgöras i en följd. Utredningen anser att den nuvarande tjänstgöringstidens längd är väl avvägd. För vissa utbildningsmyndigheter bör införas skyldighet att anordna utbildning och tjänstgöring. Ersättning bör då utgå av statsmedel för utbildnings- och administrationskostnader.

Utredningen föreslår att någon form av u-landstjänstgöring skall få ersätta den vapenfria tjänsten, om den vapenfrie av SIDA har antagits till biståndsarbete utomlands och fullgör u-landstjänst under två år.

I fråga om *prövningsförfarandet* utgår utredningen från att den nuvarande ordningen i sina huvuddrag behålls. Utredningen anser det inte möjligt att godta en ordning som innebär, att den sökande utan särskild prövning kan

befria sig från värnplikten genom en förklaring att han uppfyller villkoren. Detta skulle enligt utredningen strida mot principerna för den allmänna värnplikten. En av utredningens ledamöter har i denna fråga uttalat en annan mening.

Förfarandet bör dock enligt utredningens mening förenklas. En sökandes alla motiv bör inte behöva utforskas. I huvudsak bör prövningen kunna grundas på den sökandes egen förklaring och främst inriktas på att utröna om det är en övertygelse av erforderlig fasthet. Utredningen föreslår en viss standardisering av utredningsförfarandet genom ett formulär som är inriktat på de för prövningen mest väsentliga avsnitten.

Vad gäller *sanktionerna mot vägran* anser utredningen att dess förslag beträffande förutsättningarna för vapenfri tjänst och tjänstgöringsalternativen bör leda till att fall av vägran väsentligt minskar. I fall av vägran föreslår utredningen att domstol skall kunna förordna om samhällstjänst. Därigenom skulle ingen dömas till fängelse på grund av vapenvägran. Samhällstjänsten skall enligt utredningen fullgöras under 450 dagar och anordnas av arbetsmarknadsstyrelsen. Om viss tids värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst har fullgjorts, skall samhällstjänsten minskas i motsvarande mån. Arbetet bör vara betydelsefullt för samhället, som beredskapsarbete för specialanvisade eller uppgifter som utförs inom områden som avses för vapenfria som inte krigsplaceras. Återgång till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst bör kunna ske.

Som yttersta medel föreslås att den som vägrar att fullgöra samhällstjänsten skall kunna dömas till fängelse i högst ett år. Tiden skall bestämmas med beaktande av den tid som återstår att fullgöra av samhällstjänsten. I normalfallet bör enligt utredningen fängelsestraffet inte bli längre än vad som f. n. sammanlagt brukar ådömas dem som vägrar upprepade gånger, dvs. högst fem-sex månader. Frigivning skall kunna ske om den dömde förklarar att han önskar fullgöra värnpliktstjänstgöring eller samhällstjänst eller, om han fått tillstånd därtill, vapenfri tjänst. En viss tid bör därvid kunna avräknas. Den som har fullgjort samhällstjänst eller avtjänat straff får enligt förslaget inte utan eget medgivande inkallas till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

Utredningen har också lagt fram förslag, som avser att reglera förhållandena under beredskap och krig, vissa organisationsfrågor och medinflytan- defrågor för de vapenfria, samt förslag till övergångs- och ikraftträdandebe- stämmelser.

Utredningens förslag har fått ett blandat mottagande hos remissinstan- serna.

I fråga om förslaget till formulering av förutsättningarna att få vapenfri tjänst tillstyrker de flesta remissinstanser att uttrycket "djup samvetsnöd" utgår. Flera remissinstanser anser dock att någon form av anknytning till ordet samvete bör finnas kvar. Åtskilliga instanser välkomnar att vidgade möjligheter ges att erhålla vapenfri tjänst. De militära remissinstanserna

anser dock i stort sett genomgående att nuvarande principer bör behållas. Särskilt vänder man sig här mot att en mer socialtiskt inriktad övertygelse bör kunna ge rätt till vapenfri tjänst.

Det föreslagna uttrycket "övervägt bruk av vapen" orsakar delade meningar bland remissinstanserna. Några instanser finner att ordet "övervägt" är svårförståeligt eller tveksamt medan andra anser att det är godtagbart eller väl funnet för det som det avser att täcka.

Några remissinstanser, bl. a. Svea hovrätt, JO och brottsförebyggande rådet, vill ha en anknytning till ordet värnpliktstjänstgöring för att bredare täcka in vad övertygelsen vänder sig emot.

De flesta remissinstanser godtar eller välkomnar utredningens förslag till vidgade tjänstgöringsalternativ.

Förslaget om samhällstjänst vid vägran avstyrks av flertalet av de hörda juristinstanserna. Några instanser kan dock godta förslaget men har erinringar mot olika detaljer.

Innan jag övergår till att närmare redogöra för det förslag till förändringar i vapenfrilagstiftningen som enligt min mening bör genomföras vill jag här kortfattat beröra vissa beslut som regeringen har fattat under år 1977 i avvaktan på statsmakternas beslut om ändringar i denna lagstiftning.

Regeringen har utgått från att, oavsett hur en ny lagstiftning på området utformas i detalj, möjligheterna till vapenfri tjänst kommer att utökas och att användningen av frihetsstraff för vägransbrott starkt inskränks.

Förordningen (1977:79) med vissa bestämmelser om värnpliktiga och vapenfria tjänstepliktiga, som gäller fr. o. m. den 1 april 1977 tills vidare, dock längst intill utgången av juni 1978 (SFS 1977:1012), innebär i princip att den som på grund av sin övertygelse förklarar sig inte vilja fullgöra vapentjänst eller vapenfri tjänst omedelbart hemförlovas. De fall där detta inträffar skall enligt förordningen anmälas till regeringen i vanlig ordning. Avsikten är att den fortsatta prövningen skall kunna ske efter de nya lagreglerna.

Vidare har inom regeringskansliet tillfälligt gjorts ett avbrott i handläggningen av anmälningar till regeringen enligt vapenfrikungörelsen och av besvär över beslut av vapenfrinämnden att inte bifalla ansökningar om vapenfri tjänst.

Genom särskilda beslut har regeringen, när särskilda skäl har förelegat i det enskilda fallet, av nåd medgett befrielse från återstoden av straffet för den som har påbörjat fängelsestraff för vägran att fullgöra värnplikt eller vapenfri tjänst. När det gällt personer som har dömts till fängelse men ännu inte har börjat avtjäna straffet, har regeringen i det enskilda fallet, om den individuella prövningen inte har talat däremot, av nåd meddelat villkorlig dom. Frågan om påföljd vid eventuell förnyad vägran har förutsatts bli prövad enligt nya principer.

Jag övergår nu till att närmare redogöra för den helhetssyn på vapenfrifrågan och de förslag i lagstiftningsärendet som jag slutligen har stannat för.

Jag vill i detta sammanhang till en början erinra om att utredningen har funnit att den svenska värnplikts- och vapenfrilagstiftningen inte står i strid med europarådskonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, såsom konventionen hittills har tillämpats. Utredningen har vidare kommit fram till att regeringsformen inte utgör något rättsligt hinder för att vapenfrifrågorna regleras enligt de grunder som hittills har tillämpats. Jag finner utredningens analys värdefull. De slutsatser som utredningen redovisar finner jag vara välgrundade.

I prop. 1976/77:74 om inriktningen av säkerhetspolitiken och totalförsvarets fortsatta utveckling, som godtogs av riksdagen (FöU 1976/77:13, rskr 1976/77:311), uttalade jag (bil. 1 s. 47 och 120 f.) bl. a. att totalförsvaret bör vara så uppbyggt att det är en hela folkets angelägenhet samt att en grundläggande förutsättning för detta är att varje medborgare allt efter sin förmåga bereds tillfälle att bidra till landets försvar. Jag anslöt mig vidare till bedömningen att detta bäst tillgodoses om vårt totalförsvar även i fortsättningen bygger på den allmänna värnplikten, civilförsvarsplikten och andra former av tjänstgöringsskyldighet. Jag anförde vidare att det militära försvaret liksom hittills bör grundas på allmän värnplikt. Endast därigenom kan krigsorganisationen ges en bredd som svarar mot de uppgifter vi ställer upp för vårt försvar. Den allmänna värnplikten har också en avgörande betydelse för försvarets förankring i samhället och för att försvaret skall vara hela folkets angelägenhet.

Enligt min mening innebär det förhållandet att värnplikten är en tung personlig börda för den manliga befolkningen i fred och – framför allt – under krigstid, att kraven på likformighet och rättvisa i fördelningen av de personliga försvarsbördorna måste inta en framskjutande plats när vapenfrifrågan behandlas. Den särskilda lagstiftningen till förmån för de vapenfria är ett undantag från principen om den allmänna värnplikten. Detta undantag är betingat av samhällets respekt för individens åsiktsfrihet.

Det är knappast möjligt att i vapenfrifrågan finna en slutgiltig och för alla tider gällande lösning. Till detta kommer att de olika uppfattningar som finns om hur vapenfriproblemen skall lösas självfallet ofta präglas av starka personliga engagemang. Vapenfrifrågan inrymmer enligt min mening svåra avvägningsproblem, som hänger samman med å ena sidan vår säkerhets- och försvarspolitik med dess krav på uppoffringar från medborgarna och å andra sidan det svenska samhällets syn på värdet av att slå vakt om skyddet av den enskildes integritet och åsiktsfrihet. Den lösning som väljs måste ge en rimlig balans mellan nämnda krav.

5.2 Förutsättningar för vapenfri tjänst

Mot bakgrund av vad jag har anført inledningsvis blir en av de viktigaste uppgifterna för vapenfrilagstiftningen att på ett för både samhället och den enskilde medborgaren tillräckligt tydligt sätt uttrycka de villkor, som måste

uppfyllas för att tillstånd till vapenfri tjänst skall kunna ges. Jag vill dock framhålla att det är förenat med stora svårigheter att logiskt och exakt formulera villkoren inom ett så personligt område som en människas inställning till bruk av vapen mot annan och till vapentjänstgöring.

Respekten för människolivet är central i vårt samhälle och dess syn på människan. En sådan inställning torde i allmänhet omfattas av de flesta medborgare. När det gäller så speciella sammanhang som undantag från den medborgerliga skyldigheten att med vapen fullgöra den allmänna värnplikten och försvara vårt samhälle måste man därför ställa krav på att respekten för människolivet är så villkorlös att den inte kan förenas med denna skyldighet. Med denna utgångspunkt och med hänvisning till vad utredningen har anfört i detta ämne anser jag, att villkoren för tillstånd till vapenfri tjänst alltjämt skall anknyta till det i vapenfrilagen använda uttrycket bruk av vapen mot annan.

Den som skall få vapenfri tjänst bör ta avstånd från att själv bruka vapen mot annan, oavsett ändamålet. Om tillstånd till vapenfri tjänst görs beroende av ändamålet med vapenbruket, skulle detta enligt min mening kunna medföra att behandlingen av tillståndsfrågan domineras av en diskussion om den av statsmakterna fastlagda försvarspolitiken. I dessa hänseenden bör den värnpliktige, liksom alla andra medborgare, verka för sin uppfattning i politisk ordning.

Enligt utredningen är det emellertid väsentligt att upprätthålla skillnaden mellan, å ena sidan, vad man kallar reflexmässigt eller instinktivt försvar eller våld i en akut hotsituation och, å andra sidan, deltagande i försvar eller våld som sker efter övervägande om man bör använda våld och delta i försvaret. Enligt utredningens mening torde de flesta människor reflexmässigt eller instinktivt försvara sig i vissa akuta hotsituationer. Detta reflexmässiga, instinktiva, oöverlagda försvar bör enligt utredningen inte föras in som ett moment vid bedömningen av frågan om tillstånd skall ges till vapenfri tjänst. Utredningen har försökt att språkligt precisera detta genom att föra in ordet "övervägt" i lagtexten som en precisering av det bruk av vapen som avses.

Jag ansluter mig i princip till utredningens överväganden i denna del. Min ståndpunkt innebär att en sökande, som av övertygelse inte anser sig kunna fullgöra värnpliktstjänstgöring med vapen men inte helt kan utesluta att han i en nödvärnssituation skulle kunna bruka vapen för att rädda en värnlös från en våldsverkares angrepp, inte enbart av detta skäl bör vägras vapenfri tjänst. Jag anser emellertid i likhet med några remissinstanser, att ordet "övervägt" kan leda till missuppfattningar om vad som avses. Ordet övervägt bör därför inte ingå i lagtexten.

Enligt utredningen skall den sökandes allvarliga övertygelse vara personlig. Med uttrycket allvarlig övertygelse skall enligt utredningen förstås att den har en sådan fasthet att den rimligen består även inför socialt tryck i en krissituation för samhället. Utredningen anser att det är frågan om en

övertygelse i detta ords egentliga mening, varvid de två orden "allvarlig övertygelse" skall uppfattas som ett begrepp. Denna tanke kommer enligt utredningen till klarare uttryck om ordet "personlig" placeras före ordet "allvarlig" i lagtexten. I princip delar jag utredningens uppfattning om innebörden i uttrycket "allvarlig personlig övertygelse". Jag anser dock att den föreslagna omkastningen av orden allvarlig och personlig inte klarare uttrycker nyssnämnda uppfattning. Enligt min mening finns det därför inte anledning att ändra lagtexten i denna del.

Utredningen föreslår att uttrycket "och skulle medföra djup samvetsnöd för honom" utgår ur lagtexten. Utredningen har ingående analyserat vad som avses med detta uttryck och hur det har tillämpats. Utredningen framhåller att uttrycket vållar tvekan och kan tydas på flera sätt. Utredningen pekar även på att svårigheter föreligger att utreda frågan huruvida framtida bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd för den sökande.

Åtskilliga remissinstanser, bl. a. flertalet kyrkliga instanser, välkomnar att uttrycket utgår. Några myndigheter, bl. a. de militära, vapenfrinämnden och några organisationer, vill dock i någon form ha kvar ordet samvete i lagtexten.

Jag delar i allt väsentligt utredningens uppfattning på denna punkt och förordar därför att begreppet utgår ur lagtexten. Detta innebär självfallet inte att bruk av vapen mot annan inte kan eller får upplevas som en samvetsfråga. Men det synes mig omöjligt att i detta sammanhang finna ett språkligt uttryck för detta. Enligt min mening har den villkorsformulering som jag förordar i det följande tillräcklig tyngd för att uttrycka de krav som bör ställas på den som söker vapenfri tjänst.

Utredningen anför att också de som har vunnit en på klart ideella skäl grundad övertygelse om krigets och våldets meningslöshet, orättvisa och inhumanitet som social företeelse men hos vilka tanken på det enskilda människolivet och dess okränkbarhet framträder mindre starkt bör ha möjlighet att få vapenfri tjänst. En ytterligare förutsättning skall enligt utredningen vara att uppfattningen om eget deltagande i våld och krig inte har en selektiv prägel, dvs. att stridshandlingar eller våldshandlingar företagna för vissa politiska syften är godtagbara men andra inte.

Också i denna fråga har remissinstanserna olika uppfattningar. Några remissinstanser har uppfattat utredningens uttalande som en mycket långtgående uppmjukning av villkoren för vapenfri tjänst och har därför motsatt sig en sådan i motiven uttalad uppfattning om lagens tillämpning. Andra remissinstanser har välkomnat att också mer socialtiskt präglade övertygelser kan ligga till grund för bifall till en ansökan om vapenfri tjänst.

För egen del vill jag till en början hänvisa till vad utredningen i detta sammanhang har anfört om förändringen av huvudmotiven för ansökningar om vapenfri tjänst. Sålunda har från år 1968 och framåt en förskjutning skett från sökande med huvudsakligen religiös motivering till sökande med huvudsakligen icke-religiös motivering.

Det är naturligt att flertalet av dem som ansöker om vapenfri tjänst alltjämt har den etiska regeln om människolivets okränkbarhet som ett helt dominerande motiv. Om vederbörandes inställning till bruk av vapen mot annan väsentligen grundas på hans övertygelse om krigets och våldets absoluta meningslöshet och orättfärdighet, anser jag i likhet med utredningen att en sådan övertygelse också skall kunna ge honom möjlighet att få vapenfri tjänst. Förutsättningen bör dock självfallet vara att inställningen inte har en selektiv prägel. En värnpliktig skall sålunda inte kunna få vapenfri tjänst, om han anser att vissa krig eller vissa slag av våld – eller krig och våld för vissa ändamål – är godtagbara för honom och att han därför skulle kunna delta i kriget eller utöva våldet.

Som jag förut har sagt måste man ställa kravet att den som skall få vapenfri tjänst har en så stark övertygelse mot att bruka vapen mot annan att den inte kan förenas med skyldigheten att fullgöra den allmänna värnplikten. Det är inte alla de med värnpliktstjänstgöringen förbundna uppgifterna som gör det omöjligt att fullgöra den utan det med tjänstgöringen i krig nödvändigt förbundna bruket av vapen mot annan.

Sammanfattningsvis förordar jag, att de grundläggande förutsättningarna för tillstånd till vapenfri tjänst formuleras så att värnpliktig äger erhålla tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring, om det kan antas att bruk av vapen mot annan är så oförenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse att han inte kommer att fullgöra värnplikts-tjänstgöring.

I förhållande till vad som nu gäller bör detta medföra att möjligheterna att erhålla tillstånd till vapenfri tjänst blir större.

Utredningen har i detta sammanhang också föreslagit att benämningen vapenfri tjänstepliktig ersätts med uttrycket civiltjänstepliktig.

Denna fråga är enligt min uppfattning av mindre betydelse. I likhet med några remissinstanser finner jag emellertid att den nuvarande benämningen bättre än den föreslagna svarar mot vad som är det faktiska förhållandet, nämligen undantaget från vapentjänsten. Vidare bör man undvika en sammanblandning med benämningen civilförsvarspliktig. Jag ser därför inget skäl att ändra den nuvarande benämningen.

5.3 Tjänstgöringsalternativ m. m.

Jag övergår nu till att behandla frågan om tjänstgöringsalternativen för dem som har beviljats tillstånd till vapenfri tjänst.

I prop. 1976/77:74 om inriktningen av säkerhetspolitiken och totalförsvarets fortsatta utveckling uttalade statsministern (s. 7 och 8) bl. a. att vårt

totalförsvaret har en väsentlig roll redan i fred och att dess fredsbevarande förmåga alltjämt främst vilar i styrkan hos det militära försvaret. Samhällsutvecklingen i alla industrialiserade länder gör emellertid att känsligheten för andra slags hot och påtryckningar ökar. Härtill kommer att framtida krig och kriser kan i ökad utsträckning och på annat sätt drabba hela samhället och hela befolkningen. Därav följer, anförde statsministern, att totalförsvaret skall ses som en del av samhället och att samhällsutvecklingen även fortsättningsvis skall ske så att rimlig hänsyn tas till totalförsvarets behov. Vårt totalförsvaret är ett uttryck för vår vilja att slå vakt om nationens säkerhet och oberoende. Totalförsvaret är därför, uttalade statsministern, en hela folkets angelägenhet och bygger på att varje medborgare efter förmåga bidrar till landets försvar. Detta tillgodoses bl. a. genom den allmänna värnplikten, civilförsvarets plikten och andra former av tjänstgöringsskyldighet. De frivilliga försvarsorganisationerna och våra folkrörelser har också stor betydelse för totalförsvarets förankring i samhället. Med en sådan syn på totalförsvaret blir det naturligt att i största möjliga utsträckning samordna militära och civila funktioner. Ett led i denna strävan är att civila myndigheter som har ett ansvar i fred behåller detta i kris- eller krigslägen. Genom en sådan samordning förankras totalförsvaret ytterligare i samhället.

Den redovisade synen på totalförsvaret och medborgarnas deltagande i detta måste enligt min mening vara grundläggande också för synen på de vapenfria tjänstepliktigas utbildning och tjänstgöring.

Med ett sådant synsätt är det inte möjligt att dra skarpa gränser mellan totalförsvarets verksamhet och annan verksamhet eller ens mellan militära och civila funktioner på ett sådant sätt att varje vapenfri tjänstepliktig får en utbildning och tjänstgöring som stämmer överens med vederbörandes uppfattning om vad han anser sig kunna medverka i. Också för de vapenfria måste därför finnas någon form av krigs- eller beredskapsplacering i vid bemärkelse. För den vapenfrie själv torde det enligt min mening dessutom vara väsentligt att han känner till de uppgifter som han skall fullgöra under beredskap och krig. Han riskerar annars, vilket också har framhållits av några remissinstanser, att nås av andra pliktlagar som kräver att han då kan vara tvungen fullgöra tjänst som han inte är beredd på eller har räknat med.

För vapenfri tjänstgöring inom totalförsvaret i allmän mening har utredningen anført att det inte är nödvändigt att det föreligger ett dokumenterat beredskapsinnehåll men att tjänstgöringen skall anses som angelägen ur samhällets synpunkt. Utredningen har också föreslagit att möjligheter öppnas för tjänstgöringsalternativ som inte leder till krigsplacering. Enligt min mening kan de vapenfria inte undandra sig deltagande i krigssamhällets verksamhet. Det finns dessutom ett klart behov av de vapenfrias deltagande i totalförsvaret i allmän mening. Utredningens förslag – att den som beviljas vapenfri tjänst skall göra en tjänst som är betydelsefull för samhället – bör därför enligt min mening preciseras till att den vapenfrie skall fullgöra tjänst i verksamhet som är betydelsefull för samhället under beredskap och krig.

Denna grundläggande principiella syn på den vapenfria tjänsten som sådan kan enligt min mening väl förenas med en angelägen utökning och breddning av tjänstgöringsalternativen i förhållande till nuvarande ordning.

Enligt min mening bör huvudalternativet för den vapenfria tjänsten alltjämt vara utbildning och tjänstgöring inom civilförsvaret. Nya placeringsalternativ bör dock skapas inom olika vårdsektorer m. m. i samband med kommunal och landstingskommunal beredskapsplanläggning. Placering i tjänst under beredskap och krig bör om möjligt ske inom det område där utbildning och tjänstgöring har skett i fred.

Med anledning av vad flera remissinstanser har anfört vill jag uttala att all utbildning och tjänstgöring för vapenfria bör läggas upp så att det klart framgår att den syftar till att skapa en personalresurs för beredskaps- och krigssituationer och inte till att ge en myndighet eller organisation ett personaltillskott i fredstid. Det är därvid oundvikligt att de vapenfria inom vissa områden får en utbildning och erfarenhet som de i jämförelse med värnpliktsutbildning kan ha större nytta av i sin civila verksamhet. Jag kan emellertid inte se hur detta skall undvikas om strävan är att utöka de vapenfrias tjänstgöringsområden.

Den nu angivna inriktningen och utformningen av den vapenfria tjänsten kan enligt min mening förenas med de synpunkter som har framförts i denna fråga från fackligt håll.

I syfte att undvika fall av vägran har utredningen föreslagit att den vapenfries eget önskemål om tjänstgöringsslag så långt det är möjligt bör tillgodoses. Remissopinionen har i denna fråga varit delad. Enligt min mening bör uttagning av vapenfria till olika tjänstgöringsslag i princip ske enligt samma grunder som gäller för värnpliktiga. I 6 § värnpliktslagen föreskrivs att värnpliktig så vitt möjligt skall uttas för den utbildning för vilken han kan anses bäst lämpad samt att i den mån det kan ske hänsyn skall tas till den värnpliktiges önskemål. Jag förordar därför att samma grunder skall gälla för de vapenfria, men vill betona att liksom hittills största möjliga hänsyn bör tas vid uttagningen för att undvika fall av vägran.

För att åstadkomma rättvisa mellan och lika behandling av värnpliktiga och vapenfria i detta hänseende bör möjlighet skapas för de vapenfria att i likhet med de värnpliktiga anföra besvär över uttagningen hos värnpliktsnämnden, som sedan många år i sista instans avgör besvär från värnpliktiga över beslut om uttagning.

Jag anser vidare i likhet med utredningen att det är principiellt fel att låta den vapenfrie fullgöra den vapenfria tjänsten på sin civila arbetsplats. Det bör dock inte föreligga hinder mot en uttagning för tjänstgöring som ligger inom den vapenfries eget civila yrkesområde.

I likhet med utredningen anser jag inte heller att någon ändring bör göras i nuvarande bestämmelse att den vapenfrie inte får åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten om han inte har förklarat sig villig till det.

Vad gäller utredningens förslag om att olika myndigheter skall åläggas att

anordna utbildning och tjänstgöring för vapenfria anser jag till en början att detta inte bör gälla det kommunala och landstingskommunala området. Jag har därvid uppmärksammat vad Landstingsförbundet och socialstyrelsen har yttrat om vårdtjänst och vårdutbildning för vapenfria och finner att ett åläggande skulle kunna medföra negativa konsekvenser vad gäller administrationskostnader och fackliga intressen.

Enligt min mening är det svårt att nå kontinuitet och planmässighet för den vapenfria tjänsten om inte arbetsmarknadsstyrelsen kan utgå från att utbildning och tjänstgöring för de vapenfria kan anordnas inom ett givet antal olika tjänstgöringsområden.

Statlig myndighet bör därför som utredningen har föreslagit vara skyldig att anordna utbildning för vapenfria. Omfattningen av denna skyldighet får dock närmare klarläggas allteftersom arbetsmarknadsstyrelsen inför och påbörjar utbildning och tjänstgöring för de vapenfria inom de olika områdena.

F. n. finns vissa utbildningsmöjligheter hos Svenska Röda Korset och Sveriges kristna ungdomsråd. Utredningen föreslår att en utökning sker inom detta område. I likhet med utredningen anser jag att utbildningsmöjligheter bör skapas även hos andra föreningar eller stiftelser. Jag kan däremot inte godta att vapenfria genomgår utbildning eller tjänstgör inom politiska föreningar. Det är inte rimligt att med stöd av en lagstiftning tvinga vapenfria att tjänstgöra inom någon politisk förening, oavsett om vederbörande sympatiserar med dess åsikter eller inte. Det får ankomma på regeringen att bestämma vilka föreningar och stiftelser som kan komma i fråga.

Jag kommer att längre fram i min framställning redogöra för mina förslag i fråga om kostnadsfördelning m. m. för vapenfriverksamheten.

Jag övergår nu till att mera i detalj beröra de olika tjänstgöringsalternativ som utredningen har föreslagit och som också remissinstanserna i olika hänseenden har haft anledning att närmare ta ställning till.

I enlighet med vad jag tidigare har uttalat bör flertalet vapenfria fullgöra sin utbildning och hela tjänstgöringen eller delar av den inom *civilförsvaret*.

Det av utredningen och civilförsvartsstyrelsen föreslagna utbildnings- och tjänstgöringssystemet inom civilförsvaret kräver dock införande av ett särskilt utbildningssystem vid sidan av civilförsvarets nyligen beslutade allmänna utbildningssystem. Därutöver torde inte oväsentliga investeringar i utbildningsanläggningar behövas. Mot denna bakgrund är jag f. n. inte beredd att tillstyrka att förslaget genomförs i sin helhet.

Jag anser att civilförsvartsstyrelsen i samarbete med arbetsmarknadsstyrelsen försöksvis och i etapper bör finna former för en utökad och kvalificerad utbildning och tjänstgöring inom civilförsvaret för de vapenfria. Omfattningen av och tidsplanen för en sådan utökning får övervägas efter kontakter mellan regeringen och berörda myndigheter.

I likhet med utredningen och SJ finner jag det vara väsentligt att utbildningen i *reparationstjänst vid statens järnvägar* kan återupptas snarast möjligt.

Antalet vapenfria för utbildning i *ledningsreparationstjänst inom statens vattenfallsverk* kan enligt utredningen utökas endast obetydligt, men verket anvisar en ny utbildning med inriktning på maskinist- och montörtjänst vid kraft- och transformatorstationer. Enligt min mening bör ledningsreparationstjänsten kunna fullgöras av fler vapenfria än hittills. Vidare bör också den av verket anvisade utbildningen i maskinist- och montörtjänst försöksvis komma till stånd.

Även utbildningen och tjänstgöringen i *linjereparationstjänst inom televerket* bör enligt min mening kunna fullgöras av fler vapenfria än hittills.

Under beredskap och krig torde det finnas ett stort behov av vapenfria tjänstepliktiga inom *sjukvårds- och socialvårdsområdet samt skolväsendet*. I likhet med utredningen och flera remissinstanser anser jag, att sådana tjänstgöringsområden är väsentliga alternativ för de vapenfria. Jag delar också utredningens uppfattning att endast vapenfria med särskilt intresse och personliga förutsättningar för arbete inom dessa områden bör tas ut till sådan tjänst.

Inom sjukvårdsområdet bör liksom f. n. tjänsten inriktas på sjukvårdsutbildning och tjänstgöring inom medicinalväsendet. De vapenfria bör beredskapsplaceras inom den landstingskommunala beredskapsorganisationen. Socialstyrelsen bör i samverkan med arbetsmarknadsstyrelsen och berörda landsting vara huvudansvarig för tjänstgöringens uppläggning och genomförande.

Socialtjänsten bör vara inriktad på utbildning och tjänstgöring som gör den vapenfrie tjänstepliktige lämpad att under beredskap och krig ta hand om och sysselsätta barn och ungdom samt äldre och handikappade. Inom detta område torde också finnas utrymme för att utbilda vapenfria för tjänstgöring inom socialvårdens uppsökande verksamhet. Efter grundutbildning skall den vapenfrie kunna placeras inom den kommunala eller landstingskommunala beredskapsorganisationen. Inom detta tjänsteområde bör arbetsmarknadsstyrelsen alltjämt anförtros huvudansvaret för tjänstgöringen.

Med anledning av vad några remissinstanser har anfört vill jag understryka att utbildning och tjänstgöring inom vissa föreningar och stiftelser under del av tjänstgöringstiden kan vara en värdefull erfarenhet för dem som är uttagna för tjänstgöring inom socialtjänstområdet.

När det gäller tjänstgöring inom skolväsendet skall den vapenfrie utbildas så att han kan placeras inom den kommunala beredskapsorganisationen för att under beredskap och krig bidra till en så långt det är möjligt normal verksamhet inom skolan. Uppbyggnaden av verksamheten inom detta område bör i huvudsak anförtros åt arbetsmarknadsstyrelsen i samverkan med kommunala myndigheter. Jag vill i detta sammanhang understryka att den vapenfrie under fredstjänstgöringen inte får tas i anspråk för undervisningsuppgifter som inkräktar på den ordinarie lärarpersonalens kompetensområden.

Utredningen har föreslagit att vapenfria skall utbildas för tjänstgöring inom

jordbrukets blockorganisation. Utredningen har också pekat på att viss tjänstgöring i fredstid eventuellt skulle kunna komma i fråga i samband med s. k. avbytarverksamhet. De remissinstanser som företräder jordbruksnärningen har ställt sig tveksamma till om vapenfria, utom i undantagsfall, har den lokalkännedom och kompetens i övrigt som behövs för att tjänstgöra inom blockorganisationen eller avbytarverksamheten. För min del anser jag att, även om antalet vapenfria i *jordbrukstjänst* blir begränsat, detta tillskott till blockorganisationen dock har värde. Det synes mig också vara möjligt att genom en lämplig grundutbildning och praktiktjänstgöring och genom utnyttjande av tjänstgöringsdagar för repetitionsutbildning ge de vapenfria en sådan kompetens att de kan tjänstgöra inom jordbrukets blockorganisation. Jag förordar därför att arbetsmarknadsstyrelsen i samverkan med berörda myndigheter får undersöka hur och i vilken omfattning utbildning och tjänstgöring kan ordnas inom jordbrukets blockorganisation. I fråga om avbytarverksamhet anser jag, med den uppläggning som denna verksamhet f. n. har, att det inte är möjligt att åstadkomma tjänstgöring för vapenfria inom detta område.

Som utredningen har anfört bör *brand- och räddningstjänsten vid de civila flygplatserna* alljämt vara ett av huvudalternativen inom den vapenfria tjänsten. Inom denna verksamhet utför de vapenfria en betydelsefull tjänst för samhället och ger totalförsvaret ett viktigt personaltillskott i händelse av beredskap eller krig. Jag vill förordna den lösning i fråga om tjänstgöring och krigsplacering som utredningen har föreslagit och som luftfartsverket har godtagit. Detta innebär att den vapenfrie tas ut till ifrågavarande tjänst, fullgör den vid civil flygplats och därefter under ca sex års tid kvarstår i beredskapsorganisationen och under denna tid också fullgör en repetitionsutbildning innan han förs över till civilförsvaret för placering i dess krigsorganisation.

Utredningen har föreslagit att *expeditionstjänsten* till skillnad mot vad som nu gäller bör syfta till en ändamålsenlig utbildning. Placeringen bör ske inom statlig eller kommunal förvaltning men placering bör kunna ske även vid organisationer. De myndigheter som har haft vapenfria i expeditionstjänst är främst SIDA och riksantikvarieämbetet. Enligt utredningens mening bör utbildning och tjänstgöring hos dessa myndigheter prioriteras.

Expeditionstjänsten är enligt min mening ett värdefullt utbildnings- och tjänstgöringsalternativ. Jag förordar att utbildningen i enlighet med utredningens förslag fördjupas och ges ett sådant innehåll att den vapenfrie kan krigsplaceras inom statlig eller kommunal förvaltning. Utbildningen bör också kunna äga rum vid föreningar och stiftelser.

Inom *ekonomi- och underhållstjänst* föreslår utredningen att det skapas utrymme för utbildning av personal för det ekonomiska försvarets behov av beredskapspersonal. Det kan gälla transporter av drivmedel och förnödenheter för folkförsörjningen, reparation och underhåll av motorfordon, arbetsmaskiner och transportmateriel etc. Utbildning och tjänstgöring bör

enligt utredningen ske genom arbetsmarknadsstyrelsens försorg.

I stor omfattning skulle enligt min mening de föreslagna tjänstgöringsuppgifterna närmast komma att fullgöras hos civila, privata transportföretag och verkstadsföretag, som skall fortsätta sin verksamhet i krig. Personal i sådana företag får f. n. i viss utsträckning uppskov med värnpliktstjänstgöring. De vapenfria torde därför mera sällan kunna ges utbildning och tjänstgöring inom dessa områden. Jag anser emellertid att arbetsmarknadsstyrelsen närmare bör undersöka om det är möjligt att finna utbildnings- och tjänstgöringsuppgifter av detta slag för de vapenfria hos statliga och kommunala myndigheter.

Överstyrelsen för ekonomiskt försvar pekar i sitt remissvar på möjligheten att överstyrelsen får ansvaret för utbildningen av vapenfria som tillsynspersonal vid skyddade oljelagringsanläggningar. Jag tillstyrker att ett sådant utbildningsalternativ, eventuellt kombinerat med viss civilförsvarsutbildning, närmare undersöks och att regeringen därefter får ta ställning till dess utformning.

Jag vill i detta sammanhang också uttala att inom ramen för det ekonomiska försvaret i framtiden kan bli nödvändigt att utbilda vapenfria för uppgifter inom områden som är viktiga för försörjningen.

Naturvårdsarbete har under utredningsarbetet anvisats för vapenfria i form av försöksverksamhet anordnad av arbetsmarknadsstyrelsen i samråd med naturvårdsverket och domänverket. Erfarenheterna är hittills goda, och utredningen föreslår att fler vapenfria placeras inom detta område. Detta tjänstgöringsalternativ anges vara lämpligt för de vapenfria som önskar fullgöra tjänst som inte leder till krigsplacering. Ytterligare arbetsuppgifter inom detta område som enligt utredningen kan vara lämpliga för de vapenfria är rensning av flottningsleder m. m.

Med den grundläggande syn på den vapenfria tjänsten som jag inledningsvis har redogjort för är naturvårdsarbete ett mindre lämpligt tjänstgöringsalternativ med hänsyn till att en sådan utbildning och tjänstgöring i sig inte torde kunna ligga till grund för någon beredskaps- eller krigsplacering. Jag vill likväl förorda att ett sådant alternativ prövas under den förutsättningen att de vapenfria antingen genomgår sådan tilläggsutbildning inom något annat tjänstgöringsalternativ att de kan beredskaps- eller krigsplaceras inom denna verksamhet eller kan ingå i den kommunala beredskapsplanläggningen som allmän arbeidskraftsförstärkning. Jag anser sålunda att arbetsmarknadsstyrelsen i samverkan med naturvårdsverket och domänverket bör fortsätta försöksverksamheten med den nyss angivna inriktningen.

Utredningen nämner bland övriga möjliga tjänstgöringsalternativ *tjänstgöring inom postverket*. I händelse av krig torde nämligen en del av posthanteringen bli manuell och vapenfria borde därför kunna utbildas och användas för detta ändamål. Även postverket anser att viss utbildning och tjänstgöring kan anordnas för vapenfria inom postbehandlingsområdet med tilläggsupp-

gifter som verkskyddsbefäl. Jag förordar att ett sådant tjänstgöringsalternativ införs och att det får ankomma på berörda myndigheter att finna former för tjänstgöringens uppläggning.

Sjöfartsverkets förslag om försöksverksamhet med vapenfria inom *sjöräddningen* bör enligt min mening genomföras. Verkets krav på att endast lämpliga vapenfria tas ut för sådan tjänstgöring och att tjänstgöringen skall ha samband med civilförsvaret bör enligt min mening kunna tillgodoses med beaktande av de principer för uttagning som jag tidigare har redogjort för.

Enligt utredningen kan SMHI i viss utsträckning anordna utbildning och tjänstgöring för vapenfria som *väderobservatörer*. Jag förordar att också detta alternativ prövas försöksvis och att det får ankomma på berörda myndigheter att finna godtagbara former härför.

Under åren har i skilda sammanhang gjorts framställningar om att *biståndsarbete i u-land* borde utgöra ett alternativ inom den vapenfria tjänsten. Utredningen pekar på att de motiv som har anförts för u-landstjänst också har åberopats som skäl för att värnpliktiga skall kunna byta ut sin tjänst mot arbete i u-land. Utredningen framhåller att den inte har haft i uppdrag att väga skälen för eller mot att värnpliktiga skall få en sådan möjlighet utan har begränsat sina överväganden till den vapenfria tjänsten.

Utredningen föreslår att den som har erhållit tillstånd till vapenfri tjänst skall kunna ansöka hos SIDA om att bli antagen till biståndsarbete utomlands som fredskårist och volontär. Prövningen hos SIDA förutsätts ske enligt de normer som f. n. tillämpas. Den vapenfria tjänsten skulle anses fullgjord efter minst två års tjänstgöring utomlands.

Förslaget att en tvåårig tjänstgöring inom SIDA:s fältverksamhet skall anses som fullgjord vapenfri tjänst avstyrks eller ifrågasätts av flera remissinstanser. Om förslaget genomförs anser remissinstanserna att möjligheten inte skall gälla endast för vapenfria. SIDA tillstyrker utredningens förslag men ställer sig mycket tveksam till förslaget att vapenfria skall kunna få tjänstgöra vid biståndskontor. Svenska Röda Korset är inte berett att ansvara för en sådan u-landstjänst. Förslaget får ett positivt mottagande av vissa remissinstanser, varav några förutsätter att u-landstjänst skall accepteras också inom trossamfundet och andra ideella organisationer.

Riksdagen har under åren 1970–76 upprepade gånger avslagit motioner med förslag att u-landstjänst eller fredskårstjänst skulle godkännas som alternativ för vapenfria. Med hänsyn härtill och mot bakgrund av vad jag tidigare har anfört om inriktningen av den vapenfria tjänsten kan jag inte biträda utredningens förslag på denna punkt. Möjlighet bör dock finnas att i enskilda fall u-landstjänstgöring får tillgodoräknas som någon del av den vapenfria tjänsten.

Jag vill i detta sammanhang erinra om att både vapenfria och värnpliktiga sedan flera år har goda möjligheter att förbereda sig för biståndsarbete i u-länder genom den särskilda bistånds- och katastrofutbildning som kan fullgöras som en form av värnplikt eller vapenfri tjänst. Möjlighet finns

därvid också att i viss utsträckning tillgodoräkna u-landstjänst som fullgjord allmän bistånds- och katastrofutbildning. Antalet antagningar till denna utbildning är helt naturligt beroende av såväl u-ländernas och biståndsprojektens behov som de sökandes bakgrund, kompetens och förutsättningar för att fylla de högt ställda kraven på sådan utbildning och tjänstgöring.

5.4 Tjänstgöringstidens längd

I 5 § vapenfrilagen föreskrivs f. n. att vapenfri tjänstepliktig är skyldig att tjänstgöra minst 395 och högst 420 dagar. Regeringen har i vapenfrikungörelsen fastställt tjänstgöringstiden till 420 dagar. Denna kan jämföras med den tid som gruppbefälsuttagna värnpliktiga vid armén i regel har att fullgöra, dvs. grundutbildning om 297 dagar och fem krigsförbandsövningar om vardera 25 dagar eller totalt 422 dagar.

Jag finner i likhet med utredningen inte anledning att förorda avsteg från nuvarande principer för avpassning av tjänstgöringstidens längd. Jag vill särskilt understryka vad jag tidigare har anfört att de vapenfria bör ges en utbildning som leder till att de kan fullgöra en samhällsuppgift under beredskap och krig.

Enligt utredningens mening utgör den nuvarande tjänstgöringstiden om 420 dagar den kortaste tid som kan godtas. För egen del anser jag att utbildningsmålen bör kunna nås på ett fullt tillfredsställande sätt med nuvarande tjänstgöringstid om minst 395 dagar och högst 420 dagar. Utredningens förslag att regeringen skall ha möjlighet att förlänga tjänstgöringstiden till högst 450 dagar finner jag därför inte skäl att biträda.

5.5 Prövningsförfarandet m. m.

Den nu gällande ordningen för utredning och prövning av ärenden om tillstånd till vapenfri tjänst har med vissa mindre ändringar tillämpats i ca elva år. Under denna tid har på olika sätt framförts viss kritik mot det nuvarande förfarandet. Kritiken har gällt handläggningstiden som har ansetts vara alltför lång. Man har också menat att det nuvarande förfarandet inte har kunnat garantera att tillämpningen har blivit tillräckligt jämn och rättvis.

Vapenfriutredningen har ansett att någon form av prövning alltjämt måste förekomma men har funnit att själva prövningsförfarandet borde kunna förenklas. Remissinstanserna har i fråga om prövningsförfarandet haft delade meningar. Majoriteten av instanserna har emellertid ställt sig bakom någon form av prövning.

Även om prövningsförfarandet har ifrågasatts både inom utredningen och bland remissinstanserna, konstaterar jag att flertalet har uppfattningen att tillstånd till vapenfri tjänst inte skall kunna beviljas utan att det genom någon form av prövning klarläggs att sökanden uppfyller de av statsmakterna uppställda villkoren för att få tillstånd till denna tjänst. Jag ansluter mig till

denna uppfattning.

Vårt militära försvar bygger på allmän värnplikt och dess bärande idé att försvaret är en hela folkets angelägenhet. Den särskilda lagstiftningen till förmån för de vapenfria är ett undantag från denna princip. Denna lagstiftning bör innebära att personer som på grund av allvarlig personlig övertygelse inte är beredda att bruka vapen mot annan och fullgöra vanlig värnplikt efter beslut av vapenfrinämnden ges en utbildning som är till nytta inom andra delar av totalförsvaret. En klar åtskillnad bör upprätthållas mellan totalvägran och vapenvägran.

Ansökan om vapenfri tjänst skall alltjämt vara skriftlig och innehålla de skäl som sökanden vill åberopa samt hans önskemål om slag av tjänstgöring. Intyg och andra handlingar som den sökande önskar åberopa kan bifogas ansökningen.

Om en värnpliktig t. ex. vid inskrivningsförrättningen anmäler att bruk av vapen mot annan inte är förenligt med hans allvarliga personliga övertygelse och att han därför vill fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring, skall den militära myndigheten vidarebefordra hans ansökan om vapenfri tjänst till vapenfrinämnden.

När vapenfrinämnden har fått in en ansökan, bör den sökande kallas till obligatoriskt samtal med en särskild utredningsman. Utredningsmannen bör därvid klargöra innebörden av vapenfrilagens förutsättningar för vapenfri tjänst. Den sökande bör vidare få information om den vapenfria tjänsten samt om konsekvenser av hans ställningstagande, bl. a. längre tjänstgöringstid och skyldighet att fullgöra för samhället nyttig verksamhet inom totalförsvaret. Under samtalet bör också klargöras den sökandes lämplighet och intresse för olika alternativ av vapenfri tjänst. Vidare bör den sökande ges möjlighet att redogöra för skälen till att han inte vill bruka vapen.

Efter detta samtal bör den sökande ges viss obligatorisk betänketid. Om han efter betänketiden står kvar vid sin uppfattning, bör han skriftligt bekräfta att bruk av vapen mot annan är så oförenligt med hans allvarliga personliga övertygelse att han inte kommer att fullgöra värnpliktstjänstgöring. Han bör också bekräfta att han är villig att fullgöra vapenfri tjänst. Han bör om möjligt också förete intyg från person, som kan antas ha god kännedom om den sökandes förhållanden. I intyget bör anges att den sökande inför denna person har upprepat sin övertygelse enligt lagens villkorsparagraf.

Vid prövningen bör man enligt min mening utgå från att ansökan är allvarligt menad. En sökande som på nyss angivet sätt har bekräftat sin ansökan bör därför beviljas vapenfri tjänst såvida inte påtagliga skäl talar mot detta. Sådana skäl kan vara uppenbart organiserade massansökningar eller att det av omständigheterna klart framgår att vad sökanden egentligen eftersträvar är ett anstånd med militärtjänstgöringen. Den närmare avvägningen i dessa fall ankommer på vapenfrinämnden. Om nämnden därvid efter utredningen i ärendet beslutar att avslå ansökan skall, liksom hittills, finnas

möjlighet att anföra besvär hos regeringen. Vad jag nu har sagt om prövningen bör minska de risker för misstag som nu kan föreligga, bl. a. beroende på skillnader i förmågan att uttrycka sig i tal och skrift, och som flera remissinstanser har pekat på.

Justitieombudsmannen har i sitt remissyttrande anfört att vid utformningen av formulär för vapenfrivärning bör beaktas den föreskrift i 2 kap. 2 § regeringsformen, enligt vilken varje medborgare gentemot det allmänna är skyddad mot tvång att ge tillkänna sin åskådning i politiskt, religiöst, kulturellt eller annat sådant hänseende. I denna fråga vill jag hänvisa till vad dåvarande chefen för justitiedepartementet yttrade i prop. 1975/76:209, Fri- och rättigheter i grundlag, om den föreskrift i regeringsformen som justitieombudsmannen har berört. Departementschefen framhöll, att bestämmelsen inte utgör något hinder mot regler som innebär att någon för att komma i åtnjutande av en särskilt förmånlig behandling, t. ex. att få fullgöra vapenfri tjänst eller helt befrias från värnplikt, måste lämna vissa uppgifter om sin inställning t. ex. i religiöst hänseende.

Utredningen och några remissinstanser har också berört frågan om sekretess i vapenfriärenden. Denna fråga är f. n. under beredning i justitiedepartementet i samband med behandlingen av offentlighets- och sekretesslagstiftningskommitténs betänkande. Jag tar därför inte upp frågan i detta lagstiftningsärende. Jag har i detta hänseende särskilt samrått med chefen för justitiedepartementet.

I likhet med vad som gäller f. n. bör en sökande vid samtalet med utredningsmannen få ta med en anhörig eller kamrat, om hinder inte möter mot detta. Det måste dock stå klart att den som följer med endast skall vara åhörare vid samtalet och inte aktivt föra den sökandes talan.

Vad gäller utredningens förslag i fråga om heltidsanställda utredare är det enligt min mening inte möjligt att ta närmare ställning till omfattningen av vapenfrinämndens utredningspersonal förrän den nya lagstiftningen har varit i kraft någon tid.

Utredningen har föreslagit att den som ansöker om vapenfri tjänst skall ha större möjligheter än hittills att bli muntligen hörd inför vapenfrinämnden. Jag förordar att i de fall där nämnden är tveksam i sin bedömning, den sökande bör beredas tillfälle att bli muntligen hörd av nämnden.

Vapenfrinämndens uppgifter blir genom den föreslagna lagstiftningen och det förenklade prövningsförfarandet förändrade. Vad gäller nämndens sammansättning och organisation förordar jag emellertid f. n. inte någon ändring. Först sedan de nya principerna har tillämpats någon tid kan det göras en välgrundad bedömning av nämndens behov.

Jag ansluter mig till vad utredningen har föreslagit om att en värnpliktig, som har avslutat militär grundutbildning efter det att ansökan om vapenfri tjänst har lämnats utan bifall och som ånyo ansöker om vapenfri tjänst, i likhet med en förstagångssökande inte får övas i bruk av vapen eller åläggas att bära vapen eller ammunition.

Utredningen har också tagit upp vissa frågor om prövningsförfarande m. m. under beredskap och krig. Enligt min mening finns inte behov av att föra in särskilda föreskrifter härom i vapenfrilagen. Däremot kan viss planering och annan administrativ särreglering med hänsyn till förhållandena under beredskap och krig övervägas i huvudsaklig överensstämmelse med de tankegångar som utredningen har fört fram. Det får ankomma på regeringen att i annat sammanhang besluta om detta.

Som jag nämnt tidigare har regeringen under en övergångsperiod vidtagit vissa åtgärder i avvaktan på statsmakernas beslut om ändringar i vapenfri-lagstiftningen. Bl. a. har handläggningen av s. k. anmälningsärenden tillfälligt avbrutits. Vidare har i ett antal fall värnpliktiga och vapenfria tjänstepliktiga genom nåd befriats från straff utdömda för vägran att fullgöra värnplikt eller vapenfri tjänst. Enligt min mening bör de värnpliktiga och vapenfria, som omfattas av dessa åtgärder och för vilka ny inkallelse blir aktuell, ges möjlighet att få sin sak bedömd enligt den nya lagstiftningen. Det är angeläget att de föreslagna ändringarna i vapenfrisystemet inte försenas. Ändringarna bör därför genomföras redan fr. o. m. 1 juli 1978. Jag återkommer senare till andra övergångsfrågor.

De förändringar som föreslås i vapenfrisystemet och särskilt i fråga om prövningsförfarandet är betydande. Den praktiska tillämpningen och verkningarna av förslagen måste därför noga följas, så att alla som är berättigade till vapenfri tjänst får sådan tjänst och samtidigt den allmänna värnplikten upprätthålls.

5.6 Sanktionsformer vid vägran

Som jag tidigare har nämnt, har antalet fall av vägran att fullgöra värnplikt och vapenfri tjänst ökat kraftigt sedan 1966 års lag trädde i kraft. År 1964 uppgick antalet vägransfall till ca 80 per år. Huvuddelen av dessa fall utgjordes av medlemmar tillhörande sekten Jehovas vittnen. Antalet fall av vägran har ökat från 55 år 1967 till 1 067 år 1976. I dessa siffror har inte Jehovas vittnen tagits med, eftersom dessa inte längre kallas in. Antalet anmälda fall av Jehovas vittnen var 226 år 1976.

Enligt direktiven skulle utredningens överväganden utgå från att det inte kunde komma i fråga att helt slopa påföljden för vägransbrott eller att endast tillämpa lindriga påföljder i form av t. ex. bötesstraff. Å andra sidan kunde det sättas i fråga om fängelsestraff utgjorde en lämplig reaktionsform mot gärningar som berott på djupt religiösa eller moraliska betänkligheter.

Utredningen avvisar tanken på att böter, villkorlig dom eller skyddstillsyn skulle vara lämpliga alternativ till fängelsestraff när det gäller vägransbrott. Enligt utredningens mening torde man vara hänvisad till att söka finna en ny påföljdsform. Utredningen har närmare undersökt den i England och Nya Zeeland nyligen införda påföljdsformen "samhällstjänst" (Community Service). Utredningen anser emellertid att det inte är lämpligt att införa en sådan påföljd för vägransbrott eftersom denna närmast har till syfte att

återanpassa den dömde i samhället. Ett sådant behov torde enligt utredningen knappast föreligga för den som har dömts för totalvägran grundad på en principiell inställning.

I sina överväganden delar utredningen in vägrarna i fyra olika kategorier.

Kategori 1 utgörs av värnpliktiga medlemmar av sekten Jehovas vittnen. Utredningen anför att den väg som beträddes genom 1966 års riksdagsbeslut från rättvisesynpunkt kan anses tvivelaktig. Utredningen finner emellertid att det inte finns någon möjlighet att få medlemmarna av samfundet Jehovas vittnen att fullgöra någon som helst tjänst. Utredningen föreslår därför att den nuvarande ordningen behålls. Utredningen framhåller vidare att det inte synes finnas andra religiösa grupper i vårt land som kan jämföras med Jehovas vittnen.

Till kategori 2 hänför utredningen värnpliktiga som har beviljats tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst men som vägrar att utföra anvisad tjänst. År 1976 redovisas 50 fall av sådan vägran. Enligt utredningen torde orsaken till vägran i stort sett vara att de vapenfria inte har ansett sig kunna godta de tjänstgöringsalternativ som finns f. n. Enligt utredningens mening kan denna grupp av vägrare minskas kraftigt om flera tjänstgöringsalternativ skapas och om att man vid tilldelningen av dessa alternativ i större utsträckning än f. n. tillgodoser enskilda önskemål. Vidare bör försök till omplacering ske innan den vapenfrie ställs inför den situationen att det endast återstår för honom att vägra utföra tjänsten.

Till kategori 3 hänför utredningen de värnpliktiga som har sökt men inte beviljats tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst och har vägrat vid inställelse till värnpliktstjänstgöring. Kategori 4 utgör övriga vägrare, dvs. de värnpliktiga som vägrar utan att först söka vapenfri tjänst.

Då det gäller kategori 3 framhåller utredningen att flertalet av dem som har fått avslag på sin ansökan såvitt statistiken utvisar inte återkommer som vägrare. Då det gäller absoluta tal är dock tendensen stigande. År 1976 uppgick antalet vägrare som hade fått avslag på sin vapenfriansökan till 425.

Den största delen vägrare tillhör kategori 4. År 1976 uppgick antalet fall till 591. Enligt utredningen torde orsaken till att den som vägrar inte först har ansökt om vapenfri tjänst bero på bristande kännedom om den vapenfria tjänsten eller på att vederbörande inte har ansett sig ha anledning att ansöka om vapenfri tjänst då han kan ha haft den uppfattningen att han inte skulle beviljas sådan tjänst. Han kan också, enligt utredningen, ha ogillat de tjänstgöringsalternativ som f. n. finns.

Utredningen har närmare analyserat den statistik som finns över första-, andra- och tredjeångsvägrare. År 1970 var antalet anmälda förstagångsvägrare högst, nämligen 697. Därefter har antalet förstagångsvägrare minskat och var 508 år 1976. Antalet andragångsvägrare har ökat från 67 år 1970 till 370 år 1976 och antalet tredjeångsvägrare från 12 år 1970 till 139 år 1976.

Utredningen konstaterar också att enligt statistiken återkommer endast en mindre del av förstagångsvägrarna som andra- resp. tredjeångsvägrare.

Utredningen utgår från att dess förslag till formulering av 1 § vapenfrilagen och de därmed ändrade förutsättningarna för att erhålla vapenfri tjänst, förenklat prövningsförfarande och utökade möjligheter till olika slag av tjänstgöring får till följd att antalet vägransfall minskar. Enligt utredningens mening kommer det likväl alltid att finnas de som vägrar att fullgöra värnplikstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Utredningen, som har strävat efter att begränsa fängelsestraffets användning, lämnar därför förslag till en särskild samhällstjänst som skulle ersätta fängelsestraffet.

Utredningens ambition att söka nedbringa antalet vägransfall och begränsa fängelsestraffets användning hälsas med tillfredsställelse av så gott som samtliga remissinstanser. Flertalet av dem lämnar utredningens förslag till sanktionsformer utan erinran. Förslaget att införa samhällstjänst avstyrks emellertid av flera remissinstanser, bl. a. riksåklagaren, Svea hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, brottsförebyggande rådet, statskontoret, JO, Sveriges domareförbund samt Föreningen Sveriges åklagare. Flera av de remissinstanser som tillstyrker utredningens förslag om samhällstjänst, bl. a. rikspolisstyrelsen, värnpliktsverket och arbetsmarknadsstyrelsen, gör dock vissa erinringar. Endast några få remissinstanser finner utredningens förslag om att behålla den ordning som f. n. gäller för medlemmar av sekten Jehovas vittnen vara oacceptabelt.

Jag anser i likhet med utredningen och de flesta remissinstanserna att det är nödvändigt att försöka nedbringa antalet vägransfall och begränsa fängelsestraffets användning. Mina förslag i det föregående måste få till följd att antalet vägransfall minskar. Jag räknar nämligen med att de ändrade förutsättningar för tillstånd till vapenfri tjänst som jag har förordat kommer att medföra ett jämförelsevis litet antal avslag av ansökningar hos vapenfri-nämnden. Sannolikt kommer också en del av den kategori som nu vägrar värnplikt utan att först ansöka om vapenfri tjänst att ansöka om sådan tjänst. En del av dessa värnpliktiga kommer troligen också att få tillstånd till vapenfri tjänst. Den kategori som anser att den inte kan fullgöra den vapenfria tjänsten måste enligt min mening minska väsentligt med de nu föreslagna utökade möjligheterna till olika slag av tjänstgöring.

Vad gäller medlemmarna av sekten Jehovas vittnen har utredningen funnit att dessa inte vill fullgöra någon som helst tjänst, hur den än utformas, om den träder i stället för värnplikstjänstgöring.

Att nu genomföra en genomgripande ändring av vad som under mer än elva år har gällt för Jehovas vittnen skulle endast medföra att antalet vägransfall ökar. Ytterst få remissinstanser har i detta avseende funnit nuvarande ordning oacceptabel. Övervägande skäl talar för att den nuvarande principen behålls. Det finns inte anledning att behandla andra religiösa grupper på liknande sätt. Beslut i dessa frågor bör alltså fattas av regeringen. Hinder torde emellertid inte möta att uppdra avgörandet åt

underordnad myndighet. Regleringen av den ordning jag nu har förordat måste numera ske i form av lag. Jag återkommer till denna fråga i specialmotiveringen.

I likhet med utredningen utgår jag från att det alltid kommer att finnas några som vägrar att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Utredningen har lagt fram ett förslag till en särskild samhällstjänst som sanktionsform för dessa. Åtskilliga remissinstanser avstyrker emellertid att en sådan ny reaktion införs. Som skäl anförs bl. a. att det föreslagna sanktionssystemet är svårbemästrat och tungrott från administrativ synpunkt. Några remissinstanser anser det föga meningsfullt att ålägga någon samhällstjänst då tjänsten till sin karaktär är lik den vapenfria tjänst som vederbörande har vägrat utföra. Från några håll anförs att flertalet av dem som skulle åläggas samhällstjänst sannolikt kommer att vägra även denna tjänst, vilket endast skulle innebära en belastning på både de administrativa och judiciella myndigheterna och försena utdömmande av ett oundvikligt fängelsestraff. Några pekar också på att systemet skulle kunna missbrukas. Arbetsmarknadsstyrelsen har i sitt remissvar anfört att styrelsen inte är beredd att åta sig det administrativa ansvaret för samhällstjänsten, eftersom denna tjänst avsevärt skiljer sig från arbetsmarknadsverkets övriga arbetsuppgifter. Andra remissinstanser pekar också på att påföljdsformen samhällstjänst bör prövas i ett större sammanhang.

Jag delar den kritiska synen på utredningens förslag till sanktionssystem. Som jag tidigare har anfört bör vad som har föreslagits i övrigt reducera antalet vägransfall väsentligt. Att för ett begränsat antal återstående fall av vägran införa en för svenskt rättsväsen främmande påföljdsform som samhällstjänst är enligt min mening inte lämpligt. Förslaget är, som JO har framhållit i sitt remissvar, ägnat att inge stora betänkligheter av både principiellt och praktiskt slag. Det föreslagna systemet synes enligt min mening alltför komplicerat och förenat med praktiska svårigheter. Samhällstjänst som påföljdsform skulle möjligen kunna övervägas som ett alternativ vid en samlad översyn av brottsbalkens hela påföljdssystem. Enligt min mening bör därför en sådan ny sanktionsform inte införas för denna typ av brott.

Att helt slopa påföljd för totalvägran eller att endast tillämpa lindriga påföljder som t. ex. bötesstraff anser jag för min del vara helt uteslutet. I likhet med utredningen och flertalet remissinstanser anser jag att någon kännbar påföljd ytterst måste finnas för den som vägrar att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Inom det nuvarande påföljdssystemet återstår endast fängelsestraff, villkorlig dom och skyddstillsyn som möjliga påföljdsformer.

F. n. sker ny inkallelse av värnpliktiga och vapenfria, som har lagförts och avtjänat straff för vägransbrott. Denna ordning har kritiserats starkt. Flera remissinstanser anser att förfarandet med flera upprepade inkallelser och därmed nya vägransfall bör upphöra och att straff endast skall ådömas en gång. Utredningen föreslår ett slutligt fängelsestraff av en längd som

motsvarar de enligt nuvarande praxis utdömda tre straffen tillsammans.

Svea hovrätt anser i sitt remissvar att man – om vidsträckta möjligheter finns till en acceptabel vapenfri tjänst – inte bör vara främmande för att vid totalvägran sätt punkt för förfarandet genom ett kännbart frihetsstraff på det sätt som utredningen föreslår. Hovrätten anser emellertid vidare att det bör övervägas, om man möjligen skall göra ytterligare ett "försök" t. ex. genom att första gången döma till en villkorlig dom med relativt stränga böter och först vid en andra vägran döma till fängelse. Under alla omständigheter bör enligt hovrätten inte mer än två lagföringar få komma i fråga.

Jag kan i allt väsentligt ansluta mig till vad Svea hovrätt har anfört i denna fråga. Att vid fall av vägran första gången tillämpa villkorlig dom med ett kraftigt bötesstraff innebär enligt min mening en tillräckligt allvarlig påföljd. Samtidigt erinras den dömde om att frihetsstraff kan följa vid ny lagföring. Erfarenheterna från nuvarande ordning visar också att man i viss utsträckning kan räkna med att vederbörande, som vid första vägranstillfället oftast är ganska ung, efter lagföringen och under den tid som hinner förflyta innan ny inkallelse sker, av olika skäl ändrar uppfattning och inte upprepar sin vägran. Jag anser därför att en villkorlig dom förenad med ett kraftigt bötesstraff bör kunna vara en tillräcklig reaktion vid fall av förstagångsvägran. Enligt 27 kap. 1 § andra stycket brottsbalken får i fråga om brott av krigsman villkorlig dom inte användas med mindre det finnes kunna ske utan fara för krigslydnaden och ordningen inom försvarsmakten. Enligt min mening har denna bestämmelse väsentligen sin betydelse vid bestraffningen av de traditionella brotten av krigsmän. I fråga om de ganska speciella vägransbrott som har samband med den värnpliktiges principiella inställning till alla former av värnpliktstjänstgöring bör däremot villkorlig dom kunna användas utan att det innebär fara för krigslydnaden och ordningen inom försvarsmakten. Jag är medveten om att det kan finnas en viss risk för att en sådan ordning missbrukas, exempelvis av en värnpliktig som, genom vägran att fullgöra den tjänstgöring till vilken han kallats in, vill skaffa sig en form av anstånd med tjänstgöringen som han annars inte skulle ha fått. Utvecklingen måste därför följas med stor uppmärksamhet.

Sedan någon har dömts för vägran första gången bör som f. n. hinder inte möta att på nytt kalla in vederbörande till tjänstgöring. Vägrar vederbörande även andra gången han kallas in bör påföljden bestämmas till fängelse. I normalfallet bör fängelsetidens längd bestämmas till minst fyra månader. Hänsyn bör dock tas till återstående tjänstgöringstid, t. ex. om vägran har skett vid repetitionsutbildning. Straffet bör därvid kunna sättas lägre än vad som nyss har sagts. Vid straffmätningen bör i princip inte göras någon skillnad beroende på vilket skäl som ligger bakom vägran. Sedan någon har dömts för vägran andra gången bör han inte vidare kallas in till tjänstgöring.

De riktlinjer i fråga om påföljden för vägransbrott som jag nu har förordat bör avse vägran i samband med såväl värnpliktstjänstgöring som vapenfri

tjänst. Vidare bör vad som nu har sagts gälla om vederbörande olovligen avviker eller uteblir från tjänstgöringsstället och det kan antas att han inte kommer att fullgöra tjänstgöringen. Det torde inte föreligga några svårigheter att i samband med förundersökningen klarlägga om uteblivandet är föranlett av vägran att tjänstgöra.

Beslut om att någon efter vägran skall kallas in till tjänstgöring eller inte bör liksom hittills fattas av regeringen. Hinder bör dock inte möta att uppdraget avgörandet till underordnad myndighet. Detta bör emellertid inte ske förrän tillräcklig erfarenhet har vunnits av den nya ordningen. Regleringen av vad jag nu har förordat måste numera ske i form av lag. Jag återkommer till denna fråga i specialmotiveringen.

5.7 Kostnadsfördelnings- och organisationsfrågor

Föreskrifter om utbildningskostnader och utbildningsmyndigheternas ersättning till statsverket för de vapenfrias arbetsinsatser finns i regleringsbrev. Enligt föreskrifterna skall ersättning utges för utbildningskostnader som är direkt föranledda av vapenfriverksamheten och som sammanhänger med kursbunden utbildning. Särskilt långvarig eller kostnadskrävande utbildning föranledd av myndighetens eget krigsorganisationsbehov ersätts dock inte. Ersättningens storlek bestäms av arbetsmarknadsstyrelsen och bestrids genom anslag över tolfte huvudtiteln. Myndighet eller annan hos vilken vapenfri tjänstgör skall utge vederlag till statsverket som motsvarar värdet av den vapenfries arbetsinsats. Vederlagets storlek bestäms av arbetsmarknadsstyrelsen.

Kostnadsfördelningsfrågan har varit föremål för flera utredningar. Enligt vad vapenfriutredningen anför har den nuvarande ordningen varit svår att genomföra. Arbetsmarknadsstyrelsen har i praktiken vid sina överenskommelser med andra myndigheter fått tillämpa ett kvittningsförfarande mellan utbildningskostnader och vederlag för de vapenfrias arbetsinsatser.

Som jag i det tidigare har framhållit bör de vapenfria fullgöra tjänst i verksamhet som är betydelsefull för samhället under beredskap och krig. Jag delar utredningens uppfattning att det, med nuvarande ordning för reglering av kostnaderna för de vapenfrias utbildning, blir svårt att kräva en med avseende på såväl kvalitet som kvantitet godtagbar utbildning. Intresset för att ta emot vapenfria riskerar även att växla efter rådande arbetsmarknads-läge.

Som jag tidigare har anfört bör statlig myndighet vara skyldig att anordna utbildning för vapenfria. I fråga om andra utbildningsorgan anser jag det vara rimligt, att staten tar ett visst ekonomiskt ansvar för sådana kostnader för utbildning och administration som är föranledda av de vapenfrias lagstadgade tjänstgöringsskyldighet. Även de statliga affärsverken bör enligt min mening, om särskilda skäl föreligger, kunna få viss kompensation, om vapenfriverksamheten i något fall skulle medföra merkostnader.

Jag har låtit närmare utreda nuvarande kostnader för utbildning och administration såvitt avser de kommuner och organisationer som bedriver vapenfriutbildning. Kostnaderna varierar med hänsyn till utbildningens omfattning och inriktning. I vissa fall har uppskattningar fått tillgripas för att få fram en så rättvisande kostnadsbild som möjligt.

F. n. utbildas årligen drygt 1 000 vapenfria. Kommuner och organisationer svarar för utbildningen av ca hälften. Utbildnings- och administrationskostnaden för detta antal vapenfria beräknar jag till ca 1,5 milj. kr. Om den proportionella fördelningen av vapenfria tjänstepliktiga mellan de olika utbildningsorganen antas vara oförändrad, kommer således en fördubbling av antalet utbildningsplatser att medföra en beräknad ersättning om ca 3 milj. kr., för 3 000 utbildningsplatser blir ersättningen ca 4,5 milj. kr., osv. Jag bedömer att även de eventuella merkostnaderna för de statliga affärsverken bör kunna rymmas inom ramen för nyss angivna belopp.

Det kan i detta sammanhang nämnas att övriga kostnader, dvs. de som motsvarar värnpliktsförmåner, har beräknats till ca 25 milj. kr. för 1 000 vapenfria.

F. n. hör vapenfrinämnden till försvarsdepartementet, medan arbetsmarknadsstyrelsen, där vapenfrifrågorna handläggs inom vapenfrisektionen, hör till arbetsmarknadsdepartementet. Enligt utredningen bör det för vapenfri-verksamheten skapas en enda organisation för att undanröja det dubbelarbete som nuvarande kontaktlinjer innebär. Utredningen anser att hela verksamheten bör läggas under försvarsdepartementet.

Även om jag delar utredningens uppfattning att administrativa fördelar kan uppnås vid en gemensam departementstillhörighet för hela vapenfri-verksamheten, är jag inte beredd att förorda genomförandet av den organisationsmodell som utredningen har skisserat. I likhet med vad vapenfrinämnden har anfört i sitt remissvar anser jag, att det skulle kunna medföra vissa nackdelar om samma myndighet både prövar vapenfriansökningar och administrerar vapenfriutbildningen.

Vapenfri-verksamheten kan i och för sig inte anses höra till arbetsmarknadsstyrelsens fredstida uppgifter. Emellertid vill jag hänvisa till 1963 års riksdagsbeslut (prop. 1963:1, SU 1963:4, rskr 1963:4) om totalförsvarets personaltjänst. Genom detta beslut fastställdes att överbefälhavaren ansvarar för den militära personaltjänsten och arbetsmarknadsstyrelsen för den civila personaltjänsten men att ledningen skall ske i samverkan mellan dessa myndigheter. Jag anser att denna princip alltjämt bör gälla. I enlighet därmed ansvarar arbetsmarknadsverket för bl. a. den översiktliga planeringen av arbetskraftsbehov och arbetstillgång under avspärning och krig. Denna uppgift hör samman med placeringen av de vapenfria tjänstepliktiga i tjänstgöringsområden som är betydelsefulla för totalförsvarsområdet. Nuvarande uppdelning på departement bör därför t. v. bestå.

I likhet med bl. a. försvarets rationaliseringsinstitut anser jag att också kostnadsreglering m. m. av vapenfri-verksamheten bör skötas av den myndighet som placerar de vapenfria inom olika tjänstgöringsområden, dvs.

arbetsmarknadsstyrelsen, och att denna myndighet bör vara budgetansvarig. Genom att arbetsmarknadsstyrelsens vapenfrisktion åläggs att sköta kostnadsregleringen underlättas också långsiktsplaneringen och erhålls en enhetlig bedömning av kostnadsutvecklingen för de vapenfrias utbildning. Jag vill i sammanhanget erinra om att det i arbetsmarknadsstyrelsens budget för totalförsvarsverksamheten redan i dag finns medel upptagna till ersättning för utbildningskostnader m. m. I 1978 års budgetproposition (1977/78:100, bil. 15 s. 95) har chefen för arbetsmarknadsdepartementet beräknat medel för dessa ändamål med hänsyn till vad jag nyss har anfört.

Med utgångspunkt i vad jag har förordat om vapenfrisektionens arbetsuppgifter m. m. och med hänsyn till de krav och förväntningar som de föreslagna reformerna ställer, finner jag det angeläget att den framtida administrationen inom arbetsmarknadsstyrelsen av de vapenfrias tjänstgöring m. m. och behovet av personal härför närmare övervägs.

I de frågor jag här har behandlat har jag samrått med chefen för arbetsmarknadsdepartementet.

6 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom försvarsdepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst,
2. lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967),
3. lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74).

Förslagen bör fogas till regeringsprotokollet i detta ärende som *bilaga 2*¹.

7 Specialmotivering

7.1 Förslaget till lag om ändring i vapenfrilagen

1 §

I paragrafens första stycket anges de grundläggande förutsättningarna för att värnpliktig skall erhålla tillstånd till vapenfri tjänst. Motiven till ändringarna av dessa förutsättningar har jag utförligt redovisat under avsnitt 5.2.

2 §

Som framgår närmare av den allmänna motiveringen, avsnitt 5.3, skall den vapenfrie fullgöra tjänst i verksamhet, som är betydelsefull för samhället under beredskap och krig. Paragrafens inledning har ändrats i enlighet härmed. F. n. anges i paragrafen exempel på de viktigaste tjänstgöringsalternativen. Enligt min mening bör i stället anges att tjänstgöringen skall ske hos statlig, kommunal eller landstingskommunal myndighet eller hos förening eller stiftelse som regeringen bestämmer. Det får ankomma på regeringen att närmare ange de områden inom vilka de vapenfria skall tjänstgöra. Lika som hittills får vapenfria som har antagits till bistånds- och katastrofutbildning

¹ Bilagan har uteslutits här. Förslagen är likalydande med dem som är fogade till propositionen.

fullgöra vapenfri tjänst i sådan utbildning. En föreskrift om detta har förts in som ett andra stycke i denna paragraf. Den hänvisning till bistånds- och katastrofutbildning som nu finns i 4 § kan därför utgå. Den nuvarande bestämmelsen om att vapenfri tjänstepliktig inte får åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten, om han inte har förklarat sig villig därtill, har förts över till 4 §.

3 §

De föreslagna ändringarna i vapenfrilagen torde, som har framhållits tidigare, innebära att möjligheterna att erhålla vapenfri tjänst blir större än enligt nuvarande ordning. Det är därför sannolikt att flera av de värnpliktiga, som har fått en tidigare ansökan avslagen, kommer att få bifall till en ny ansökan om vapenfri tjänst. Det är därför rimligt att en sådan ansökan anses som förstagångsansökan oberoende av hur många gånger den sökande har ansökt om vapenfri tjänst enligt äldre bestämmelser. Som framgår av den allmänna motiveringen under avsnitt 5.5 föreslås att en värnpliktig, som har avslutat militär grundutbildning efter det att ansökan om vapenfri tjänst har lämnats utan bifall och ånyo ansöker om vapenfri tjänst, i likhet med en förstagångssökande inte får övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition. Med hänsyn till vad som nu har sagts har enligt ett nytt tredje stycke i paragrafen bestämmelserna i andra stycket gjorts tillämpliga också på den som tidigare har ansökt om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst under förutsättning att ansökningen avgjorts slutligt före den 1 juli 1978 eller att han har avslutat grundutbildning efter det att den tidigare ansökningen lämnats utan bifall.

4 §

Som framgår av den allmänna motiveringen under avsnitt 5.3 föreslås att uttagning av vapenfria för olika slag av tjänstgöring i princip skall ske enligt samma grunder som gäller för värnpliktiga. För de värnpliktiga regleras uttagningen i 6 § värnpliktslagen. F. n. finns vissa bestämmelser i 10 § vapenfrikungörelsen om vilka grunder som gäller för de vapenfrias uttagning till olika tjänstgöringsslag. Dessa bestämmelser har med viss anpassning till de motsvarande bestämmelserna i värnpliktslagen förts in som ett nytt första stycke i denna paragraf. Som framgår av motiveringen till 2 § har bestämmelsen om att vapenfri tjänstepliktig inte får åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten, om han inte förklarat sig villig därtill, förts över från 2 § till första stycket i 4 §.

Det som f. n. stadgas i första och andra stycket av denna paragraf har förts samman till ett nytt andra stycke. Det nuvarande tredje stycket kan, som tidigare angetts, utgå.

5 §

I likhet med vad som gäller för värnpliktiga har i lagen angetts att tjänstgöringen för de vapenfria utgörs av grundutbildning och repetitionsut-

bildning. Hur fördelningen i tid mellan grundutbildning och repetitionsutbildning skall ske får bestämmas genom verkställighetsföreskrifter till lagen. Övriga ändringar är av formell natur.

8a §

Ändringen i denna paragraf är av formell natur.

21a §

I denna nya paragraf har tagits in en hänvisning till 46 § värnpliktslagen. Överväganden om detta redovisas i specialmotiveringen till förslaget om ändring i värnpliktslagen.

22 §

I ett nytt första stycke i denna paragraf har tagits in bestämmelser om möjlighet att överklaga arbetsmarknadsstyrelsens beslut om uttagning enligt 4 §. Denna talan förs i likhet med vad som gäller för värnpliktiga hos värnpliktsnämnden, mot vars beslut talan inte får föras. I fråga om besvärstid m. m. gäller 12 § förvaltningslagen (1971:290).

Övergångsfrågor

Som jag tidigare har angett bör lagändringarna träda i kraft den 1 juli 1978. De nya bestämmelserna om förutsättningarna för vapenfri tjänst och om prövningsförfarandet skall tillämpas omedelbart efter ikraftträdandet beträffande alla ansökningar om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst som inte är avgjorda slutligt. Särskilda bestämmelser om detta behövs inte. Huruvida redan gjorda utredningar bör kompletteras får bestämmas av vapenfri-nämnden med hänsyn till utredningsmaterialets innehåll. Uttagning till tjänstgöring som arbetsmarknadsstyrelsen har gjort före de nya bestämmelsernas ikraftträdande bör bestå. Någon allmän omprövning med hänsyn till de nya tjänstgöringsalternativen bör således inte ske.

Jag vill i detta sammanhang också ta upp några övergångsfrågor utöver dem som jag förut har redogjort för under avsnitt 5.5.

Som jag tidigare har anfört är det angeläget att så långt det är möjligt inskränka användningen av fängelsestraffet vid vägran. Det är då rimligt att de principer om sanktioner vid vägran som jag har förordat också skall tillämpas i fall då någon före lagens ikraftträdande har begått ett vägransbrott, som har haft samband med hans inställning till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst, men brottmålet ännu inte har avgjorts. I ett sådant fall bör den värnpliktige lämnas tillfälle att ansöka om vapenfri tjänst enligt de nya bestämmelserna innan målet avgörs av domstolen. Sökes inte vapenfri tjänst, fullföljs målet i vanlig ordning. Om ansökan sker, avvaktas prövningsärendet. Skulle ansökan bifallas, bör påföljden kunna sättas lägre än vad brottet annars skulle ha förskyllt. I fall där någon tidigare har dömts och ålagts straff

bör, oavsett om regeringen genom nåd har befriat vederbörande från det tidigare ådömda straffet eller inte, de nya principerna om sanktioner, som jag har förordat, tillämpas vid nytt vägransbrott. Blir fängelsestraff aktuellt, bör domstolen kunna ta viss hänsyn till tidigare avtjänat fängelsestraff.

Jag har inte funnit anledning att följa utredningens förslag om viss avräkning av tiden för fängelsestraff för brott, som har haft samband med vederbörandes inställning till vapenfri tjänst eller värnpliktstjänstgöring, från tiden för vapenfritjänstgöringen.

7.2 Förslaget till lag om ändring i värnpliktslagen

17 och 33 §§

Ändringarna i dessa paragrafer är av formell natur.

46 §

I 26 § andra stycket vapenfrikungörelsen finns bl. a. bestämmelser om att myndighet skall göra anmälan till regeringen om någon vägrar eller underlåter att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst samt att kallelse till ny tjänstgöring inte får ske förrän regeringen har meddelat beslut i anledning av anmälningen. Som tidigare har nämnts brukar regeringen, när någon har dömts till påföljd för vägran tre gånger, förordna att han inte vidare skall kallas in till tjänstgöring.

I 27 § vapenfrikungörelsen föreskrivs bl. a. att, om någon inför viss myndighet förklarar att han inte kommer att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst och det med hänsyn till hans anslutning till religiöst samfund finns anledning att anta att han inte kommer att fullgöra någon form av tjänsteplikt, skall anmälan göras till regeringen. Kallelse till tjänstgöring får inte ske förrän regeringen har meddelat sitt beslut. Som tidigare nämnts har bestämmelsen i praktiken endast tillämpats på medlemmar av sekten Jehovas vittnen på så sätt att regeringen från fall till fall har beslutat om vederbörande t. v. skall kallas in till tjänstgöring eller inte.

Som har anförts i den allmänna motiveringen under avsnitt 5.6 bör hittillsvarande ordning i princip finnas kvar vid fall av vägran och för medlemmar av sekten Jehovas vittnen. Den förändring som jag har förordat innebär i huvudsak att anmälningsförfarandet vid vägran begränsas till högst två gånger samt att även fall av olovligt avvikande eller uteblivande från tjänst anmäls till regeringen.

I 8 kap. regeringsformen anges ett antal ämnen där normgivningskompetensen i första hand skall ligga hos riksdagen och utövas genom lagstiftning. De viktigaste bestämmelserna om detta finns såvitt gäller den offentliga rätten i 8 kap. 3 §. Bestämmelserna innebär bl. a. att till lagområdet räknas föreskrifter som begränsar rörelsefriheten. Dit räknas bl. a. värnplikt. Även

en föreskrift, som t. ex. i något hänseende begränsar omfattningen av ett redan föreliggande ingrepp i enskildas förhållanden och därför kan sägas gå i "berättigande" riktning, omfattas av kravet på lagform.

Med hänsyn till vad jag nu har sagt bör i lag tas in de föreskrifter som gör det möjligt att bestämma att en värnpliktig eller vapenfri tjänstepliktig, som har vägrat att tjänstgöra eller som har avvikit eller uteblivit från tjänstgöringsstället, inte skall åläggas att tjänstgöra. Detsamma gäller vad som har sagts om behandlingen av medlemmar av sekten Jehovas vittnen. Som framgår av den allmänna motiveringen avgörs ifrågavarande ärenden av regeringen eller myndighet som regeringen utser. Bestämmelser om vad som gäller för värnpliktiga har tagits in i en ny paragraf, 46 §, i värnpliktslagen. Bestämmelser som rör vapenfria har tagits in i en ny paragraf i vapenfrilagen.

7.3 Förslaget till lag om ändring i civilförsvarslagen

12 § 5 mom.

Ändringarna i detta moment är av formell natur.

14 §

Enligt denna paragraf kan f. n. civilförsvarspliktig under vissa förutsättningar som anknyter till 1 § vapenfrilagen i dess nuvarande lydelse befrias från tjänstgöring inom ordnings- och bevakningstjänsten.

Regeringen har den 26 maj 1977 beslutat att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att utreda frågan om överföring av vissa av civilförsvarets ordnings- och bevakningsuppgifter till andra myndigheter. Detta torde kunna innebära att denna paragraf efter en sådan i direktiven (Dir 1977:61) till utredningsmannen förutsedd reform kan utmönstras. I avvaktan på en sådan förändring av lagstiftningen har lydelsen av paragrafen anpassats till den föreslagna ändringen av 1 § vapenfrilagen.

8 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslagen till

1. lag om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst,
2. lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967),
3. lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74).

9 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

Bilaga 1
Utredningens lagförslag

**Förslag till
Lag om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst**

Härigenom föreskrives i fråga om lagen (1966:413) om vapenfri tjänst dels att 1–9 och 13–21 §§ skall ha nedan angivna lydelse, dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 17 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Värnpliktig äger enligt denna lag erhålla tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring, om bruk av vapen mot annan icke är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom.

Värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst benämnes *vapenfri tjänstepliktig*.

Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst, som är betydelsefull för samhället, såsom

- a) brandtjänst inom civilförsvaret,
- b) reparationstjänst vid järnvägarna, statens vattenfallsverk eller televerket,
- c) hälsovårds- eller sjukvårdstjänst inom det allmänt civila medicinalväsendet,
- d) ekonomi- eller expeditionstjänst vid statlig eller kommunal förvaltning.

Vapenfri tjänstepliktig får icke åläggas att tjänstgöra inom försvarsmak-

Föreslagen lydelse

1 §

Om övervägt bruk av vapen mot annan ej är förenligt med värnpliktigs personliga allvarliga övertygelse, äger han erhålla tillstånd att i stället för värnpliktstjänstgöring fullgöra vapenfri tjänst.

Värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst benämnes *civiltjänstepliktig*.

2 §¹

Civiltjänstepliktig skall fullgöra tjänst, som är betydelsefull för samhället. Tjänstgöringen kan ske vid statlig eller kommunal myndighet eller vid enskild organisation.

Det åligger statlig eller kommunal myndighet att, i den mån regeringen eller myndighet som regeringen utser så bestämmer, anordna sådan tjänstgöring.

Civiltjänstepliktig får icke åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten,

¹ Senaste lydelse 1975:556.

Nuvarande lydelse

ten, om han icke förklarat sig villig därtill.

Föreslagen lydelse

om han icke förklarat sig villig därtill.

3 §

Vapenfri tjänstepliktig får icke övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition.

Söker den som fullgör värnpliktstjänstgöring tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst och har han icke tidigare gjort sådan ansökan, äger bestämmelsen i första stycket tillämpning på honom till dess ansökningen avgjorts slutligt. Lämnas ansökningen utan bifall, skall tjänstgöring under den tid då bestämmelsen varit tillämplig på den värnpliktige icke tillgodoräknas honom som fullgjord värnpliktstjänstgöring.

Civiltjänstepliktig får icke övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition.

Har värnpliktig fullgjort grundutbildning efter det att ansökan om tillstånd till vapenfri tjänst senast lämnats utan bifall och ansöker han ånyo om tillstånd till vapenfri tjänst, skall vad som stadgas i andra stycket äga motsvarande tillämpning.

4 §²

Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer vilket slag av tjänstgöring som *vapenfri tjänstepliktig* skall fullgöra.

Styrelsen har tillsyn över *vapenfria tjänstepliktigas* utbildning och tjänstgöring.

Om bistånds- och katastrofutbildning finns särskilda bestämmelser.

Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer vilket slag av tjänstgöring som *civiltjänstepliktig* skall fullgöra. *Begär civiltjänstepliktig innan tjänstgöringen påbörjats att erhålla tjänstgöring som icke leder till krigsplacement, äger han rätt till sådan tjänstgöring.*

Styrelsen har tillsyn över *civiltjänstepliktigas* utbildning och tjänstgöring.

Om bistånds- och katastrofutbildning samt om tillgodoräkning av tjänstgöring genom biståndsarbete utomlands finns särskilda bestämmelser.

² Senaste lydelse 1971:167.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §³

Vapenfri tjänstepliktig är skyldig att för sin utbildning tjänstgöra minst trehundraottiofem och högst fyrahundratjugo dagar. Tjänstgöringen kan fördelas i omgångar över hela värnplikts tiden.

Inkallas värnpliktiga med stöd av 27 § 2 mom. eller 28 § värnpliktslagen den 30 december 1941 (nr 967), får även vapenfri tjänstepliktig kallas till tjänstgöring. Tjänstgöringstiden får icke överstiga etthundraåttio dagar, om tjänstgöringen föranledes av inkallelse av värnpliktiga med stöd av 27 § 2 mom. värnpliktslagen.

Om tillgodoräkning av fullgjord värnpliktstjänstgöring vid beräkning av tiden för tjänstgöring enligt denna lag och av fullgjord vapenfri tjänst vid beräkning av tiden för värnpliktstjänstgöring meddelar regeringen bestämmelser.

6 §

Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer när vapenfri tjänstepliktig skall tjänstgöra. Styrelsen äger överlåta denna uppgift på annan statlig myndighet i fråga om tjänstgöring där.

Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer när civiltjänstepliktig skall tjänstgöra. Styrelsen äger överlåta denna uppgift på annan myndighet i fråga om tjänstgöring där.

7 §⁴

Som tjänstgöringstid tillgodoräknas tid under vilken vapenfri tjänstepliktig varit frånvarande från tjänstgöring till följd av sjukdom eller skada vartill tjänstgöringen kan antagas ha varit orsak.

Som tjänstgöringstid tillgodoräknas tid under vilken civiltjänstepliktig varit frånvarande från tjänstgöring till följd av sjukdom eller skada vartill tjänstgöringen kan antagas ha varit orsak.

³ Senaste lydelse 1976:306.

⁴ Senaste lydelse 1975:556.

Nuvarande lydelse

Regeringen äger bestämma, att tid för frånvaro från tjänstgöring av annan anledning än som avses i första stycket får tillgodoräknas som tjänstgörings-tid.

8 §

Vapenfri tjänstepliktig skall efterkomma kallelse till tjänstgöring. Är han av laga förfall hindrad att inställa sig, skall han så snart det kan ske anmäla förfallet till den som utfärdat kallelsen.

Vapenfri tjänstepliktig skall ställa sig till efter rättelse de tjänstgöringsföreskrifter som meddelas av arbetsmarknadsstyrelsen eller *myndighet* hos vilken han tjänstgör.

Civiltjänstepliktig skall efterkomma kallelse till tjänstgöring. Är han av laga förfall hindrad att inställa sig, skall han så snart det kan ske anmäla förfallet till den som utfärdat kallelsen.

Civiltjänstepliktig skall ställa sig till efter rättelse de tjänstgöringsföreskrifter som meddelas av arbetsmarknadsstyrelsen eller *organ* hos vilken han tjänstgör.

8 a §⁵

Vapenfri tjänstepliktig är berättigad till samma förmåner i samband med tjänstgöring som enligt 33 § första stycket värnpliktslagen (1941:967) tillkomma värnpliktig i samband med värnpliktstjänstgöring.

Om *vapenfri tjänstepliktigs* rätt till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1946:99) och *militärsättningsförordningen* (1950:261).

Civiltjänstepliktig är berättigad till samma förmåner i samband med tjänstgöring som enligt 33 § första stycket värnpliktslagen (1941:967) tillkomma värnpliktig i samband med värnpliktstjänstgöringen.

Om *civiltjänstepliktigs* rätt till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1946:99) och *militärsättningslagen* (1950:261).

9 §

Ändras *vapenfri tjänstepliktigs* postadress skall han genast vidtaga sådan åtgärd att postförsändelse från arbetsmarknadsstyrelsen eller *myndighet* hos vilken han tjänstgör kan komma honom till handa utan dröjsmål.

Ändras *civiltjänstepliktigs* postadress skall han genast vidtaga sådan åtgärd att postförsändelse från arbetsmarknadsstyrelsen eller *organ* hos vilken han tjänstgör kan komma honom till handa utan dröjsmål.

⁵ Paragrafen införd genom 1975:556.

Nuvarande lydelse

Vapenfri tjänstepliktig skall utkvittera postförsändelse från arbetsmarknadsstyrelsen eller *myndighet* hos vilken han tjänstgör, taga del av försändelsens innehåll samt på anmodan lämna *myndigheten* de upplysningar som fordras om personliga förhållanden av betydelse för hans tjänstgöring.

Föreslagen lydelse

Civiltjänstepliktig skall utkvittera postförsändelse från arbetsmarknadsstyrelsen eller *organ* hos vilken han tjänstgör, taga del av försändelsens innehåll samt på anmodan lämna *organet* de upplysningar som fordras om personliga förhållanden av betydelse för hans tjänstgöring.

13 §

Vapenfrinämnden äger återkalla tillstånd till vapenfri tjänst, när den *tjänstepliktige* ansöker därom eller ändrade förhållanden annars föranleda det.

Nämnden äger även utan ansökan besluta att värnpliktig skall fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring.

Vapenfrinämnden äger återkalla tillstånd till vapenfri tjänst, när den *civiltjänstepliktige* ansöker därom eller ändrade förhållanden annars föranleda det.

14 §

Vapenfri tjänstepliktig, som olovligt avviker eller uteblir från tjänstgöringsstället, dömes till böter eller fängelse i högst sex månader.

Begås brott som avses i första stycket under beredskapstillstånd eller när riket är i krig, dömes till böter eller fängelse i högst två år.

Civiltjänstepliktig, som olovligt avviker eller uteblir från tjänstgöringsstället, dömes till böter eller fängelse i högst sex månader.

15 §

Vapenfri tjänstepliktig, som under tjänsteutövning är så påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel, att hans förmåga att fullgöra tjänsten måste antagas vara nedsatt, dömes till böter eller fängelse i högst ett år.

Civiltjänstepliktig, som under tjänsteutövning är så påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel, att hans förmåga att fullgöra tjänsten måste antagas vara nedsatt, dömes till böter eller fängelse i högst ett år.

16 §

Vapenfri tjänstepliktig, som av försummelse, oförstånd eller oskicklighet åsidosätter vad som åligger honom enligt reglemente, instruktion eller annan allmän bestäm-

Civiltjänstepliktig, som av försummelse, oförstånd eller oskicklighet åsidosätter vad som åligger honom enligt reglemente, instruktion eller annan allmän bestämmelse, särskild

Nuvarande lydelse

melse, särskild föreskrift eller tjänstens beskaffenhet, dömes, om ej gärningen är särskilt belagd med straff, till böter.

Är brottet grovt, dömes till fängelse i högst ett år.

Föreslagen lydelse

föreskrift eller tjänstens beskaffenhet, dömes, om ej gärningen är särskilt belagd med straff, till böter.

17 §

Vapenfri tjänstepliktig, som utan laga förfall underlåter att fullgöra skyldighet enligt 9 §, dömes till böter högst femhundra kronor.

Lämnar han vid fullgörande av sådan skyldighet uppsåtligen eller av grov oaktsamhet oriktig uppgift, dömes till böter eller fängelse i högst sex månader.

Civiltjänstepliktig, som utan laga förfall underlåter att fullgöra skyldighet enligt 9 §, dömes till böter högst femhundra kronor.

17 a §

Om åläggande för civiltjänstepliktig att utföra samhällstjänst finns stadgat i lagen (1977:00) om samhällstjänst.

18 §

Begår *vapenfri tjänstepliktig* brott som avses i 14–16 §§ och är brottet att anse som ringa, kan han i stället för straff meddelas tillrättavisning i form av

varning,

åläggande för visst antal gånger, högst fyra, eller för viss bestämd tid, högst sju dagar, att utom vanlig ordning utföra handräckningsarbete eller annan särskild uppgift (extra-tjänst),

förbud att under viss bestämd tid, högst sju dagar, på fritid vistas utom förläggingsområde eller, om han icke är förlagd inom sådant område, utom bostaden (utgångsförbud).

Begår *civiltjänstepliktig* brott som avses i 14–16 §§ och är brottet att anse som ringa, kan han i stället för straff meddelas tillrättavisning i form av

varning,

åläggande för visst antal gånger, högst fyra, eller för viss bestämd tid, högst sju dagar, att utom vanlig ordning utföra handräckningsarbete eller annan särskild uppgift (extra-tjänst),

förbud att under viss bestämd tid, högst sju dagar, på fritid vistas utom förläggingsområde eller, om han icke är förlagd inom sådant område, utom bostaden (utgångsförbud).

19 §⁶

Befogenhet att meddela *vapenfri tjänstepliktig* tillrättavisning tillkom-

Befogenhet att meddela *civiltjänstepliktig* tillrättavisning tillkommer

⁶ Senaste lydelse 1976:604.

Nuvarande lydelse

mer hos staten eller hos kommun anställd civilförsvars-, brand- eller arbetschef i fråga om underställd personal. Med kommun likställes annan allmän inrättning som avses i 1 kap. 1 § 2 eller 3 lagen (1976:600) om offentlig anställning.

Innan någon meddelar tillrättavisning, skall han vid förhör med den felande lämna denne tillfälle att förklara sig.

Föreslagen lydelse

hos staten eller hos kommun anställd civilförsvars-, brand- eller arbetschef i fråga om underställd personal. Med kommun likställes annan allmän inrättning som avses i 1 kap. 1 § 2 eller 3 lagen (1976:600) om offentlig anställning.

20 §

Vapenfri tjänstepliktig som meddelats tillrättavisning, äger begära omprövning av tillrättavisningen. Om han tjänstgör hos statlig myndighet, skall omprövning begäras hos denna och i annat fall hos arbetsmarknadsstyrelsen.

Meddelad tillrättavisning skall omedelbart gå i verkställighet.

Om åtal väckes innan tillrättavisning verkställts till fullo, skall verkställigheten upphöra. Detsamma gäller om tjänstgöringen upphör.

Civiltjänstepliktig som meddelats tillrättavisning, äger begära omprövning av tillrättavisningen. Om han tjänstgör hos statlig myndighet, skall omprövning begäras hos denna och i annat fall hos arbetsmarknadsstyrelsen.

21 §

Uteblir *vapenfri tjänstepliktig* utan anmält laga förfall från tjänstgöring, som ålagts honom, eller avviker han olovligen därifrån, skall han på framställning av myndighet, som kallat honom till tjänstgöringen, omedelbart hämtas på egen bekostnad genom polismyndighetens försorg.

Uteblir *civiltjänstepliktig* utan anmält laga förfall från tjänstgöring, som ålagts honom, eller avviker han olovligen därifrån, skall han på framställning av myndighet, som kallat honom till tjänstgöringen, omedelbart hämtas på egen bekostnad genom polismyndighetens försorg.

1. Denna lag träder i kraft
2. Vid tillämpning av 3 § i dess nya lydelse skall hänsyn icke tagas till ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst som prövats enligt äldre lag.
3. För civiltjänstepliktig som påbörjat tjänstgöring före denna lags ikraftträdande gäller i fråga om utbildningstidens längd äldre bestämmelser.
4. Har civiltjänstepliktig undergått viss tids fängelse för brott som avses i 14 eller 16 § eller i 21 kap. 1, 2, 11, 12 eller 18 § brottsbalken och som har samband med hans inställning till vapenfri tjänst eller värnpliktstjänstgöring, skall tiden för den vapenfria tjänstgöringen minskas i motsvarande mån. Tiden för den vapenfria tjänstgöringen får dock ej bli kortare än sjuttiofem dagar.

Förslag till Lag om samhällstjänst

Härigenom föreskrives följande.

1 § Vägrar eller underlåter den som fullgör värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst att utföra vad som åligger honom och kan det antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen, skall han överföras till samhällstjänst.

Detsamma gäller den som olovligen avviker eller uteblir från tjänstgöringsstället, om det kan antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen.

2 § Förordnas att någon skall överföras till samhällstjänst, skall straff ej ådömas honom för brott som avses i 21 kap. 1, 2, 11, 12 eller 18 § brottsbalken eller 14 eller 16 § lagen (1966:413) om vapenfri tjänst, vartill han kan ha gjort sig skyldig, om brottet har samband med hans inställning till fullgörande av värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

3 § Har ansökan om vapenfri tjänst ingivits av den som icke tidigare sökt sådan tjänst, får fråga om förordnande om samhällstjänst icke prövas innan ansökan slutligen avgjorts.

Detsamma gäller värnpliktig som fullgjort grundutbildning efter det att ansökan om tillstånd senast lämnats utan bifall och ånyo ansökt om tillstånd till vapenfri tjänst.

Bifalles ansökan om vapenfri tjänst, förfaller frågan om förordnande av samhällstjänst.

4 § Om överförande till samhällstjänst förordnar domstol på talan av allmän åklagare.

Angående utredning och förfarande i mål om överförande till samhällstjänst skall vad i allmänhet är föreskrivet om mål som rör allmänt åtal för brott, för vilket är stadgat fängelse i ett år, äga motsvarande tillämpning.

Om förhållandena påkallar det, äger rätten besluta att förordnande om samhällstjänst skall gå i verkställighet utan hinder av att domen icke vunnit laga kraft.

5 § Samhällstjänst fullgöres under 450 dagar.

Har den som överföres till samhällstjänst fullgjort viss tids värnplikts-tjänstgöring eller vapenfri tjänst, skall tiden för samhällstjänsten nedsättas i motsvarande mån. Beslut härom meddelas i förordnandet om samhällstjänst.

Förordnandet om samhällstjänst förfaller vid utgången av det år under vilket den som förordnandet avser fyller fyrtiosju år.

6 § Samhällstjänsten anordnas av arbetsmarknadsstyrelsen. Under fullgörandet av tjänsten skall utföras arbete som är betydelsefullt för samhället. Styrelsen bestämmer vilket slag av tjänstgöring den som överförs till samhällstjänst skall fullgöra. Tjänstgöringen skall påbörjas så snart ske kan.

7 § Den som överförs till samhällstjänst skall efterkomma kallelse till tjänstgöring. Är han av laga förfall hindrad att inställa sig, skall han så snart det kan ske anmäla förfallet till den som utfärdat kallelsen.

Uteblir den som överförs till samhällstjänst utan anmält laga förfall från tjänstgöring, som ålagts honom, eller avviker han olovligen därifrån, skall han på framställning av myndighet, som kallat honom till tjänstgöring, omedelbart hämtas på egen bekostnad genom polismyndighetens försorg.

8 § Tjänstgöringstiden räknas från den dag samhällstjänsten påbörjas.

Som tjänstgöringstid tillgodoräknas tid under vilken den som fullgör samhällstjänst varit frånvarande från tjänstgöring till följd av sjukdom eller skada vartill tjänstgöringen kan ha varit orsak.

Regeringen får bestämma, att tid för frånvaro från tjänstgöring av annan anledning än som avses i första stycket får tillgodoräknas som tjänstgöringstid.

9 § Den som fullgör samhällstjänst skall ställa sig till efterrättelse de tjänstgöringsföreskrifter som meddelas av arbetsmarknadsstyrelsen eller myndighet hos vilken han tjänstgör.

10 § Den som fullgör samhällstjänst är berättigad till samma förmåner i samband med tjänstgöring som enligt 33 § första stycket värnpliktslagen (1941:967) tillkommer värnpliktig i samband med värnpliktstjänstgöring. Regeringen äger dock bestämma annan beräkning av dagersättning.

Om rätt för den som fullgör samhällstjänst till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1946:99) och militärsättningslagen (1950:261).

11 § Förklarar den som fullgör samhällstjänst att han önskar fullgöra värnpliktstjänstgöring eller, om han är civiltjänstepliktig, vapenfri tjänst, skall samhällstjänsten villkorligt avbrytas senast trettio dagar efter förklaringen.

Påbörjas värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst inom två år från det samhällstjänsten avbrutits, förfaller förordnandet om samhällstjänst. I annat fall skall samhällstjänsten återupptagas, om ej särskilda skäl är däremot.

Beslut enligt första och andra styckena meddelas av arbetsmarknadsstyrelsen.

12 § Värnpliktig äger vid beräkning av tiden för värnpliktstjänstgöringen tillgodoräkna sig den tid han fullgjort samhällstjänst, dock högst nittio dagar av grundutbildningstiden och trettio dagar av tiden för repetitionstjänstgöring.

Civiltjänstepliktig äger tillgodoräkna den tid han fullgjort samhällstjänst som tid för vapenfri tjänst. Tiden för den vapenfria tjänstgöringen får dock icke bli kortare än sjuttiofem dagar.

13 § Den som fullgjort honom ålagd samhällstjänst får icke utan eget medgivande inkallas till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

14 § Vägrar eller underlåter den som överförts till samhällstjänst att utföra vad som åligger honom eller avviker han eller uteblir olovligen från tjänstgöringsstället och kan det antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen, dömes till fängelse i högst ett år eller, om endast kort tid återstår att fullgöra, till böter.

Fängelsestraffet skall bestämmas med beaktande av den tid som återstår att fullgöra av samhällstjänsten.

Straff enligt denna paragraf får ådömas endast om åtgärder som arbetsmarknadsstyrelsen äger vidtaga visat sig gagnlösa.

15 § Gemensamt straff i fängelse får icke avse brott varom stadgas i 14 §.

16 § I fråga om verkställigheten av fängelse som ådömts enligt 14 § gäller vad eljest är stadgat angående fängelse i den mån nedan icke stadgas annat.

1. Villkorlig frigivning skall ske, förutom i fall som avses i 26 kap. brottsbalken, om den dömda förklarar att han önskar fullgöra värnplikts-tjänstgöring eller, om han är civiltjänstepliktig, vapenfri tjänst. Detsamma gäller den som önskar fullgöra samhällstjänst.

2. Påbörjas värnpliktstjänstgöring, vapenfri tjänst eller samhällstjänst inom två år från det villkorlig frigivning skett enligt 1, bortfaller återstoden av fängelsestraffet. I annat fall skall den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad, om ej särskilda skäl är däremot.

3. Verkställas fängelsestraff enligt 14 § samtidigt med annat fängelsestraff, skall vid tillämpning av 1 så anses som om det andra straffet fullgöres först. Villkorlig frigivning enligt 1 kan i sådant fall äga rum tidigast när det andra straffet till fullo verkställts eller, om villkorlig frigivning kunnat ske om det straffet verkställts för sig, när sådan frigivning skolat ske.

4. Beslut om villkorlig frigivning enligt 1 och förverkande därav enligt 2 meddelas av kriminalvårdsstyrelsen.

17 § Har den som fullgör värnpliktstjänstgöring, vapenfri tjänst eller samhällstjänst undergått fängelse viss tid enligt 14 §, skall tiden för tjänstgöringen nedsättas i motsvarande mån.

18 § Vägrar eller underlåter den som i fall som avses i 11 eller 16 § fullgör värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst att utföra vad som åligger honom eller avviker han eller uteblir olovligen från tjänstgöringsstället, skall vad i 1 § sägs icke äga tillämpning. I stället skall i fall som där avses dömas till fängelse i högst ett år eller, om brottet är ringa, till böter.

19 § När straff enligt 14 § är till fullo verkställt förfaller förordnandet om samhällstjänst.

Den som till fullo undergått straff enligt 14 eller 18 § får icke utan eget medgivande inkallas till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

20 § Åsidosätter den som fullgör samhällstjänst vad som åligger honom i tjänsten meddelas tillrättavisning i form av

1. varning,
2. åläggande för visst antal gånger, högst fyra, eller för viss bestämd tid, högst sju dagar, att utom vanlig ordning utföra handräckningsarbete eller annan särskild uppgift (extratjänst),
3. förbud att under viss bestämd tid, högst sju dagar, på fritid vistas utom förläggningsområde eller, om han icke är förlagd inom sådant område, utom bostaden (utgångsförbud).

Tillrättavisning får ej åläggas den som åtalats för brott enligt 14 §.

21 § Befogenhet att meddela den som fullgör samhällstjänst tillrättavisning tillkommer hos staten eller kommun anställd arbetschef i fråga om underställd personal.

Innan någon meddelar tillrättavisning, skall han vid förhör med den felande lämna denne tillfälle att förklara sig.

22 § Den som fullgör samhällstjänst och som meddelats tillrättavisning äger begära omprövning av tillrättavisningen. Omprövning skall begäras hos arbetsmarknadsstyrelsen.

Meddelad tillrättavisning skall omedelbart gå i verkställighet.

23 § Talan mot beslut som meddelats enligt denna lag av arbetsmarknadsstyrelsen eller kriminalvårdsstyrelsen föres hos regeringen genom besvär.

Mot beslut i ärende om omprövning av tillrättavisning får talan ej föras.

1. Denna lag träder i kraft

2. Förordnande att någon skall överföras till samhällstjänst meddelas även i fall då vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst skett innan lagen trätt i kraft.

Innan fråga om sådant förordnande prövas, skall åklagaren eller, om talan

anhängiggjorts, domstolen bereda vägrande, som ej erhållit tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst, tillfälle att söka sådan tjänst. Söker han vapenfri tjänst, skall målet vila. Bifalles ansökningen, är fråga om överförande till samhällstjänst förfallen. Avslås ansökningen, återupptages förfarandet.

3. Har den som överföres till samhällstjänst undergått viss tids fängelse för brott som avses i 2 § och som har samband med hans inställning till fullgörande av värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst, skall tiden för samhällstjänsten nedsättas i motsvarande mån. Beslut härom meddelas i förordnandet om samhällstjänst.

4. Har den som med tillämpning av 14 § dömes till fängelse tidigare undergått fängelse för brott som avses i 2 § och som har samband med hans inställning till fullgörande av värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst, skall vid straffets bestämmande hänsyn tagas till vad han undergått.

Förslag till Lag om ändring i brottsbalken

Häri genom föreskrives att i brottsbalken skall införas en ny paragraf, 21 kap. 18 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

18 a §

Om åläggande för värnpliktig att utföra samhällstjänst finns stadgat i lagen (1977:00) om samhällstjänst.

Denna lag träder i kraft

Förslag till Lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967)

Häri genom föreskrives att 44 § värnpliktslagen (1941:967) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

44 §¹

Regeringen äger föreskriva, att bestämmelserna i denna lag icke skola tillämpas å personal, som på annan grund än värnpliktig är tjänstgörings-skyldig vid försvarsmakten.

¹ Senaste lydelse 1975:555.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

I vad mån fullgjord sådan tjänstgöringsskyldighet skall anses motsvara tjänstgöring enligt denna lag bestämmer regeringen.

Vad såluna stadgats skall äga motsvarande tillämpning å personal vid lots- och fyrväsendet.

Särskilda bestämmelser gälla för värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst.

Särskilda bestämmelser gälla för värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst *eller som överförs till samhällstjänst enligt lagen (1977:00) om samhällstjänst.*

Denna lag träder i kraft

Förslag till Lag om ändring i civilförsvarlagen (1960:74)

Härigenom föreskrives att 13 och 14 §§ civilförsvarlagen (1960:74)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

13 §

Ej må utan tillstånd av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, av överbefälhavaren tjänstgöring i civilförsvaret åläggas någon å sådan tid, att han därigenom hindras fullgöra honom på grund av värnplikt eller såsom hemvärnsman eller eljest åvitande skyldighet att tjänstgöra vid försvarsmakten. Ej heller må utan tillstånd av regeringen *vapenfri tjänstepliktig* åläggas civilförsvarsplikt så att han därigenom hindras fullgöra vapenfri tjänst.

Ej må utan tillstånd av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, av överbefälhavaren tjänstgöring i civilförsvaret åläggas någon å sådan tid, att han därigenom hindras fullgöra honom på grund av värnplikt eller såsom hemvärnsman eller eljest åvitande skyldighet att tjänstgöra vid försvarsmakten. Ej heller må utan tillstånd av regeringen *civiltjänstepliktig* åläggas civilförsvarsplikt så att han därigenom hindras fullgöra vapenfri tjänst.

Civilförsvarsplikt må ej utan regeringens tillstånd åläggas den som fullgör samhällstjänst enligt lagen (1977:00) om samhällstjänst så att han därigenom hindras fullgöra sådan tjänst.

¹ Lagen omtryckt 1975:712.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

14 §

Om befrielse för vissa befattningshavare eller yrkesgrupper från fullgörande av civilförsvarsplikt äger regeringen meddela bestämmelser.

Förklarar civilförsvarspliktig att bruk av vapen mot annan skulle för honom medföra djup samvetsnöd och gör han genom intyg av minst två trovärdiga personer sannolikt, att hans samvetsbetänkligheter äro allvarligt grundade, må tjänstgöring inom ordnings- och bevakningstjänsten icke åläggas honom.

Förklarar civilförsvarspliktig att övertäkt bruk av vapen mot annan ej är förenligt med hans personliga allvarliga övertygelse och gör han genom intyg av minst två trovärdiga personer sannolikt, att hans inställning till vapenbruk är allvarligt grundad, må tjänstgöring inom ordnings- och bevakningstjänsten icke åläggas honom.

Då civilförsvarspliktig första gången gjort framställning, som avses i andra stycket, skall han intill dess ärendet slutligt avgjorts vara fri från skyldighet att tjänstgöra inom ordnings- och bevakningstjänsten.

Denna lag träder i kraft

Förslag till**Lag om ändring i allmänna tjänstepliktslagen (1959:83)**

Härigenom föreskrives i fråga om allmänna tjänstepliktslagen (1959:83)¹ dels att i 2 § ordet "krigsmaktens" skall bytas ut mot "försvarsmaktens",

dels att i 1, 3-5, 8, 9, 14, 16, 18-21, 23, 26 och 27 §§ ordet "Konungen" i olika böjningsformer skall bytas ut mot "regeringen" i motsvarande form,

dels att 11 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 §²

Den som på grund av värnplikt eller civilförsvarsplikt tages i anspråk för tjänstgöring vid krigsmakten är undantagen från tjänsteplikt, så ock civilförsvarspliktig under tid då tjänstgöring i civilförsvaret utgör hinder för tjänstepliktens fullgörande.

Den som på grund av värnplikt eller civilförsvarsplikt tages i anspråk för tjänstgöring vid försvarsmakten är undantagen från tjänsteplikt, så ock civilförsvarspliktig under tid då tjänstgöring i civilförsvaret utgör hinder för tjänstepliktens fullgörande.

¹ Senaste lydelse av

2 § 1966:53

3 § 1973:862

² Senaste lydelse 1966:420.

Nuvarande lydelse

de. Från tjänsteplikt är även den undantagen som fullgör vapenfri tjänst.

Den som är anställd hos staten eller vid polisväsendet må endast i den omfattning *Konungen* föreskriver åläggas allmän tjänsteplikt.

Beträffande den som eljest är anställd hos kommun, landstingskommun eller hos annan, vars verksamhet har betydelse för ändamål som i 2 § sägs, äger arbetsmarknadsstyrelsen i särskilt fall eller allmänt föreskriva att sådan person ej må åläggas allmän tjänsteplikt.

Om synnerliga skäl därtill föreligga, må arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt.

Denna lag träder i kraft

Föreslagen lydelse

de. Från tjänsteplikt är även den undantagen som fullgör vapenfri tjänst eller samhällstjänst enligt lagen (1977:00) om samhällstjänst.

Den som är anställd hos staten må endast i den omfattning *regeringen* föreskriver åläggas allmän tjänsteplikt.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1978-03-10

Närvarande: f. d. justitierådet Brunberg, regeringsrådet Petrén, justitierådet Sven Nyman, justitierådet Knutsson.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 9 februari 1978 har regeringen på hemställan av statsrådet Krönmark beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst,
2. lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967),
3. lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74).

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Björn Janson.

Förslagen föranleder följande yttranden:

Förslaget till lag om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst

Petrén:

Det ankommer icke på lagrådet att uttala någon mening i politiska värderingsfrågor. Om emellertid de politiskt ansvariga angivit de grundsatser enligt vilka en fråga skall lösas och i sådant syfte utarbetat lagförslag, ligger det inom lagrådets kompetensområde att undersöka huruvida lagförslagen förverkligar den angivna målsättningen. Det är sålunda icke lagrådets sak att yttra sig om ordningen för rikets försvar, t. ex. om Sverige skall ha ett värnpliktsförsvar eller ett försvar byggt på yrkesanställda. Däremot finns utrymme för en bedömning från lagrådets sida om de remitterade lagförslagen kan anses tillgodose de principer för försvaret som läggs fast i remissprotokollet.

I remissprotokollet anges att Sveriges militära försvar nu bygger på allmän värnplikt. Departementschefen understryker att denna är en tung personlig börda för den manliga befolkningen i fred och särskilt under krigstid. Enligt departementschefen är målsättningen att den allmänna värnplikten skall upprätthållas och förbli grunden för det militära försvaret. Samtidigt skall enligt remissprotokollet alla som är berättigade till vapenfri tjänst få sådan tjänst. Genom de föreslagna lagreglerna skall det nu bli lättare än förut att få värnpliktstjänstgöring utbytt mot vapenfri tjänst.

Departementschefen utgår från den vid 1976/77 års riksmöte godtagna principen att varje medborgare skall få tillfälle bidra till landets försvar och att

vårt totalförsvaret skall bygga på värnplikt, civilförsvarsplikt och andra tjänstgöringsskyldigheter. Det är inom denna ram som värnpliktstjänst skall kunna bytas mot vapenfri tjänst. Den senare avses i huvudsak komma att fullgöras utanför försvarsmakten. Att erhålla vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänst betecknas i remissprotokollet som en förmån.

De remitterade lagförslagen avser inte att formellt införa valfrihet mellan att göra tjänst som värnpliktig och att göra vapenfri tjänst. Emellertid sägs att var och en som begär vapenfri tjänst bör erhålla sådan, såvida icke påtagliga skäl talar däremot. Som enda förutsättning för tillstånd till utbytet gäller att bruket av vapen mot annan icke är förenligt med sökandens allvarliga personliga övertygelse, dock att övertygelsen skall vara av viss styrka. Den väsentliga bevisningen om att sökanden har en sådan övertygelse tänkes hans eget påstående härom skola utgöra. Uppenbarligen kan det läget inträffa att alla eller i vart fall en stor del av männen i värnpliktig ålder tillägnar sig den ifrågavarande övertygelsen. Gruppen värnpliktiga minskar i motsvarande mån och kan helt försvinna.

De två principerna, den ena om allmän värnplikt och den andra om full frihet för dem som motsätter sig bruket av vapen mot annan att icke behöva göra värnplikt, är logiskt sett oförenliga. Det är så självklart att det kan synas onödigt att påpeka. Departementschefen är väl medveten härom. Han avslutar den allmänna delen av sitt anförande med att uttala att den lösning som väljs måste ge en rimlig balans mellan å ena sidan säkerhets- och försvarspolitikens krav på uppoffringar av medborgarna och å andra sidan behovet av skydd för den enskildes integritet och åsiktsfrihet.

Den rimliga balansen som gör att systemet trots de inbyggda motsättningarna kan praktiskt fungera åstadkommes emellertid knappast genom reglerna i vapenfrilagen. I stället är balansen en funktion av vissa yttre faktorer, från vilka lagstiftaren tyst utgått såsom varande permanenta. Sålunda förutsätts att de som önskar vapenfri tjänst är en numerärt obetydlig grupp och att den består av personer som avviker från det normala beteendemönstret hos landets värnpliktiga. Det är därför möjligt att bortse från gruppen när det gäller det militära försvarets utformning på värnpliktens grund. Hela anordningen står och faller med att hittills rådande förhållanden i dessa avseenden består i stort sett oförändrade. Förhoppningarna härom synes emellertid utgöra en utomordentligt bräcklig grund för den eftersträvade balansen.

Först måste påpekas att vapenfrilagen är utformad så gott som helt med tanke på fredstida förhållanden. Av hänvisningen i 5 § vapenfrilagen till 28 § värnpliktslagen framgår att lagen gäller oförändrad även under beredskapsförhållanden och krig. Under dessa förhållanden blir värdet av förmånen att få göra vapenfri tjänst särskilt påtagligt. De värnpliktiga sänds då till en krigsskådeplats, medan de som är vapenfria tjänstpliktiga får stanna kvar i hemorten, kanske i sina vanliga sysslor, eller i vart fall göra tjänst under

mindre riskfyllda förhållanden än sina värnpliktiga kamrater. Alternativet vapenfri tjänst kan då få stor dragningskraft. Reaktionsmönstren i sådana utsatta lägen kan dock komma att variera och även växla snabbt. Å ena sidan kan förhållandena vara sådana att bruket av vapen mot annan för de allra flesta framstår som en uppenbar nödvändighet. Å andra sidan kan för många önskemålen om att under rådande omständigheter för egen del undvika de personliga offer som krävs helt väga över. Vilka strömningar som i olika situationer får övertaget är omöjligt att förutse och beror på en rad faktorer helt utanför vapenfrilagens räckvidd. Vapenfriutredningen har kort berört frågan (se SOU 1977:7 s. 147–148).

Med vilket ensidigt hänsynstagande till fredstida förhållanden lagen utformats visar stadgandet i 3 § vapenfrilagen. Enligt denna bestämmelse blir värnpliktig, som ansöker om vapenfri tjänst, därmed fritagen från vapenövningar och skyldighet att bära vapen eller ammunition. Tillämpad vid mobilisering eller eljest vid någon form av beredskapsinkallelser sätter bestämmelsen, om en mera betydande del av dem som inställer sig för tjänstgöring omedelbart begär vapenfri tjänst, hela vårt försvar ur funktion.

Vad gäller fredstida förhållanden har på sitt sätt ett nytt läge inträtt i och med 1974 års regeringsforms ikraftträdande. Enligt den bygger vår folkstyrelse på fri åsiktsbildning (1 kap. 1 § regeringsformen). Båda de två i och för sig oförenliga principerna, den ena om allmän värnplikt och den andra om skydd för åsiktsfriheten vad gäller bruk av vapen, är likvärdiga. Den ena kan icke anses representera en avvikelse i förhållande till den andra. Vinner de krafter i opinionsbildningen som motsätter sig varje bruk av vapen mot annan vidsträckt gehör bland de värnpliktiga, kan värnpliktsförsvaret icke bestå. Begränsas åter antalet av dem bland de värnpliktiga, som hyser denna övertygelse, till att som hittills utgöra blott några få procent av samtliga, fortsätter värnplikten att kunna vara underlag för vårt militära försvar.

En snabbt fortskridande förskjutning i opinionsbildningen till förmån för den grupp som anser bruk av vapen mot andra personer för egen del otillåtligt ter sig icke osannolik. Motviljan mot att bruka vapen mot andra människor torde vara mycket allmänt spridd och djupt rotad hos huvuddelen av vår befolkning. Gränslinjen mellan vapenvägrare och andra synes gå vid om man anser vapenvåld i sista hand tillåtligt för skydd av vissa värden – t. ex. det egna livet eller anhörigas liv – mot dem som icke hyser några betänkligheter att bruka vapenvåld för att nå sina syften. Svenskarna lever i dag i ett samhälle där fråga om personligt bruk av vapen mot annan för de flesta aldrig blir något praktiskt problem. Frågan om vapenvåld blir därför lätt överklig och teoretisk. Det behövs ej så mycket för att uppfattningen om vapenvåldets otillåtlighet under alla omständigheter blir godtagen i allt vidare kretsar. I vilken omfattning samhället kan ingripa i och söka påverka opinionsbildningen på detta fält synes ovisst.

Konklusionen blir att den balans mellan principen om allmän värnplikt och respekten för den enskildes åsiktsfrihet, som departementschefen får förmodas anse vara uppnådd i de remitterade förslagen, måste betraktas som en chimär. Nu existerande balans är resultatet icke av lagreglernas uppbyggnad och inbördes sammanhang utan av den synnerligen tillfälliga relationen som just nu råder mellan antalet av dem som är beredda att medverka i ett försvar med vapen och antalet av dem som för egen del motsätter sig detta. Denna balans kan förutses komma att rubbas, i varje fall i det ögonblick då det verkligen blir fråga om att i krig bruka vapen mot andra människor.

Från lagrådets horisont kan det vara befogat att varna lagstiftaren för att tro att man genom de remitterade lagförslagen på sikt bidragit till den sökta balansen mellan principen om allmän värnplikt och respekten för enskilds åsiktsfrihet.

1 §

Lagrådet:

I 1 § vapenfrilagen föreskrivs att värnpliktig under vissa angivna förutsättningar äger erhålla tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnplikts-tjänstgöring. Enligt 10 § prövas ansökan om tillstånd av vapenfrinämnden. Några mera ingående bestämmelser om prövningen ges inte i lagen och upptas inte heller i det remitterade förslaget. Såväl den gällande som den föreslagna lagtexten måste emellertid anses innebära att tillstånd till vapenfri tjänst förutsätter att nämnden vid sin prövning finner att villkoren för sådant tillstånd enligt 1 § är uppfyllda. Departementschefen slår också i remissprotokollet fast att tillstånd till vapenfri tjänst inte heller i fortsättningen skall kunna beviljas utan att det genom någon form av prövning klarläggs att sökanden uppfyller villkoren för sådant tillstånd.

Enligt nuvarande ordning grundas vapenfrinämndens prövning på en utredning, innefattande bl. a. en tämligen utförlig redogörelse för vad sökanden vid samtal med utredaren har uppgivit om sin person och sin inställning till bruk av vapen samt ett sammanfattande utlåtande, som i regel upptar utredarens förslag till beslut i ärendet. Även i det förfarande som enligt remissprotokollet skall tillämpas i fortsättningen ingår ett samtal mellan sökanden och en särskild utredningsman. Vid detta samtal skall sökanden ges möjlighet att redogöra för skälen till att han inte vill bruka vapen. Däremot är det lämnat öppet om utredaren skall försöka förmå honom att lämna en redogörelse för det fall att han inte självmant gör det. Efter samtalet och sedan viss betänktetid har gått till ända skall sökanden, om han vidhåller sin ansökan, skriftligen bekräfta att han har sådan inställning som fordras för bifall till ansökningen. Om möjligt bör också företes intyg från person, som

kan antas ha god kännedom om sökandens förhållanden, vilket utvisar att sökanden inför denne har upprepat sin övertygelse. Något obligatoriskt krav på sådant intyg uppställes emellertid inte.

Det i remissprotokollet beskrivna prövningsförfarandet kan synas leda till att vapenfrinämnden i vissa fall tvingas ta ställning till en ansökan om tillstånd till vapenfri tjänst utan annat underlag än ansökningen och sökandens efter vederbörlig betänketid avgivna skriftliga bekräftelse av sin inställning. Departementschefens uttalande att en ansökan bör bifallas, om inte påtagliga skäl talar mot detta, torde avse även sådana fall. Huruvida sökandens ovillighet att närmare redovisa skälen för sin ståndpunkt inför utredaren eller avsaknaden av särskilt intyg skall innebära att påtagliga skäl mot bifall anses vara för handen framgår ej av remissprotokollet.

Det ligger i sakens natur att man, när det gäller att bedöma en så djupt personlig fråga som någons inställning till bruk av vapen mot andra människor, i allmänhet är hänvisad till att bygga på vad han själv uppger. Den prövning det kan bli fråga om får i regel gå ut på att söka klargöra om den inställning sökanden deklarerar är så djupt förankrad i hans person att man kan tala om en allvarlig personlig övertygelse. Det utredningsförfarande som f. n. tillämpas syftar till att ge underlag för en sådan prövning. Med det förfarande som anvisas i remissprotokollet blir utrymmet för en reell prövning mera begränsat än det nu är. Man synes dock eftersträva att få fram mera material för prövningen än enbart den skriftliga ansökningen och bekräftelsen, vilka ju kan vara tämligen intetsägande. Osäkerhet vållas emellertid av uttalandet att vapenfrinämnden vid prövningen bör utgå från att ansökan är allvarligt menad och att den bör beviljas om inte påtagliga skäl talar mot detta. Skulle därmed avses att sökandens nakna påstående om att bruk av vapen är oförenligt med hans allvarliga personliga övertygelse i allmänhet bör godtagas utan någon prövning av påståendets sannolikhet, måste uttalandet sägas stå i strid mot såväl lagtexten i 1 § (märk särskilt uttrycket "om det kan antagas etc.") som den på flera ställen i remissprotokollet uttryckta tanken att ansökningen skall prövas i sak.

Lagrådet anser sig emellertid kunna utgå ifrån att en verklig sakprövning av ansökningen åsyftas och skall komma till stånd, låt vara att sökandens bevisbörda för styrkan av den övertygelse han hävdar inte böra vara tung. Utredaren, som ju skall sammanträffa med sökanden, har möjlighet att skaffa sig ett intryck av om dennes påstådda övertygelse är äkta eller ej. Icke minst på denna väg kan ett bredare underlag för prövningen erhållas.

Under förutsättning att paragrafen är avsedd att ha den innebörd som lagrådet nu angivit har lagrådet inte någon erinran mot förslaget i denna del. Skulle däremot avsikten vara att binda vapenfrinämndens prövningsfrihet på visst sätt, torde detta böra komma till klart uttryck i lagen.

3 §

Petrén:

I lagrådsremissen föreslås en utbyggnad av stadgandet i nuvarande 3 § andra stycket lagen om vapenfri tjänst. Enligt denna regel gäller att den, som första gången ansöker om vapenfri tjänst och då är i värnpliktstjänstgöring, icke vidare får övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition.

Som jag påpekat inledningsvis, är denna regel tillämplig inte endast vid sådan värnpliktstjänstgöring som ingår i utbildningstiden utan även vid beredskapsövning och vid tjänstgöring under sådana förhållanden som anges i 28 § VpIL, dvs. då rikets säkerhet är hotad eller i ett krigsläge. Denna aspekt av regeln synes icke ha blivit närmare berörd vid paragrafens tillkomst. Av motiven (prop. 1966:107 s. 52) att döma har lagstiftaren haft i tankarna hur man skall förfara om någon i fredstid under den i 27 § 1. VpIL angivna utbildningstiden ansöker om vapenfri tjänst. Däremot har 1973 års vapenfriutredning behandlat paragrafens tillämpning även i krig (SOU 1977:7 s. 148–150). Utredningen utgår emellertid i sina förslag från att det i krig eller under beredskap blott blir fråga om några enstaka personer som ansöker om vapenfri tjänst.

Det förefaller som om man icke velat uppmärksamma de konsekvenser som bestämmelsen *kan* föranleda exempelvis vid inkallande till tjänstgöring enligt 28 § VpIL. Det har redan nämnts att, om vid mobilisering inkallade värnpliktiga i större eller mindre antal omedelbart ansöker om vapenfri tjänst, en påbjuden mobilisering i själva verket omintetgörs. Följderna av bestämmelsen, därest de värnpliktiga under krig i stort antal helt lagligt begär vapenfri tjänst, är svåra att överblicka. Ett totalt sammanbrott kan inträda. En regel, som har denna innebörd, stämmer icke överens med den i remissprotokollet uttalade målsättningen om värnpliktens fortsatta upprätthållande som grundval för det militära försvaret.

Nu föreslås en utvidgning av stadgandets tillämpningsområde. Det synes rimligt att, innan så sker, de allmänna konsekvenserna av stadgandet för den allmänna värnpliktens upprätthållande närmare granskas.

*Sanktioner**Brunnberg, Sven Nyman och Knutsson:*

Under rubriken Sanktionsformer vid vägran gör departementschefen vissa uttalanden om påföljd för vägransbrott, vilka han själv betecknar som riktlinjer. Det kan förtjäna påpekas att dessa uttalanden givetvis inte kan vara bindande för domstolarnas rättstillämpning. Sanktionssystemet vid värnpliktsvägran utgörs emellertid av en kombination av straffrättsliga påföljder

och beslut av regeringen i frågor om förnyad inkallelse av den som har vägrat tjänstgöring. Domstolarnas straffmätning är nu anpassad till att vägrare normalt kallas in ytterligare två gånger. Ändras denna praxis, vilket departementschefen finner motiverat, måste det få återverkningar på straffrättstillämpningen. Det är därför naturligt att ta upp sanktionssystemet till diskussion i detta lagstiftningsärende, och man bör kunna räkna med att domstolarna tar intryck av en sådan diskussion.

Enligt den ordning departementschefen anvisar bör vägransbrott första gången bestraffas med villkorlig dom jämte böter. Härefter bör ny inkallelse kunna äga rum. Om den inkallade även denna gång vägrar att tjänstgöra bör han dömas till ett kännbart fängelsestraff, normalt minst fyra månader. Efter en sådan dom bör han inte vidare inkallas.

Det är utan tvivel en fördel om man kan komma ifrån systemet med upprepade inkallelser och flera korta frihetsstraff. Det är önskvärt att nuvarande slentrianmässiga bedömning kan ersättas av ett mera nyanserat påföljdsval. I många fall, kanske särskilt då det första vägransbrottet begås i samband med inställelse till grundutbildning, framstår den av departementschefen anvisade ordningen som lämplig. Det kan emellertid också tänkas situationer då det knappast finns anledning att välja villkorlig dom som påföljd för en förstagångsvägran. Omständigheterna kan exempelvis vara sådana att det helt saknas anledning räkna med att den tilltalade kommer att ändra inställning i händelse av en ny inkallelse, eller det kan stå klart att vägran inte bottnar i något principiellt betingat motstånd mot tjänstgöringen utan endast är ett sätt att skaffa sig anstånd med denna. Det är ingalunda uteslutet att även i fortsättningen redan en första vägran bör leda till dom på fängelse. Ätminstone om ett jämförelsevis långt sådant straff döms ut kan detta ge regeringen anledning att bestämma att någon ytterligare inkallelse inte skall äga rum.

Petrén:

För den som underlåter att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst finns straffregler för krigsman i 21 kap. brottsbalken och för vapenfri tjänstepliktig i 14 § lagen om vapenfri tjänst. I dessa straffbestämmelser har angivits vissa påföljder, t. ex. i nämnda 14 § böter eller fängelse i högst sex månader. Strafflatituderna för brott som innefattar vägran att fullgöra värnpliktstjänst, t. ex. lydnadsbrott, undanhållande och rymning, omfattar böter, disciplinstraff och fängelse i högst två år. Totalvägran är sålunda icke något enhetligt brott.

I lagrådsremissen anges precis vilka påföljder föredragande departementschefen anser att domstolarna skall utdöma vid tillämpning av dessa olika straffbestämmelser. Vid förstagångsbrott föreslås vägraren, oavsett vilket brott det gäller, skola ådömas villkorlig dom och andra gången bör i

normalfallen ådömas fängelse i minst fyra månader.

Som lagrådets övriga medlemmar framhåller, är här fråga om ett samspel mellan domstolarnas ådömande av straff och regeringens beslutande om suspension av tjänsteplikt. Jag har för min del funnit mig icke kunna tillstyrka att regeringen ges befogenhet att besluta härom (se yttrande vid 46 § VplL). För den händelse regeringen får denna befogenhet, kan jag ansluta mig till vad lagrådets övriga ledamöter yttrat i förevarande del.

Härutöver vill jag erinra om föreskriften i 11 kap. 2 § regeringsformen att ingen myndighet, ej heller riksdagen, får bestämma hur domstol skall döma i det enskilda fallet eller hur domstol i övrigt skall tillämpa rättsregel i enskilt fall. I remissprotokollet föreslås icke att riksdagen skall bestämma hur domstolarna skall förfara vid straffutmätningen vid tillämpning av de aktuella lagrummen i fall av vägran att göra värnplikt eller vapenfri tjänst. Emellertid åsyftar uttalandena i protokollet att söka binda domstolarna vid en viss önskad rättstillämpning.

Regering och riksdag måste självfallet kunna anföra synpunkter av generell natur beträffande domstolarnas straffmätning i samband med straffbestäm- melsers antagande och nya kriminaliseringar. Om regering och riksdag i andra fall beträffande gällande rätt i mycket preciserad form anger lämplig straffmätning för typfall, om än utan nämnande av ett visst verkligt fall, kan dessa organ komma att farligt närma sig det för dem enligt 11 kap. 2 § regeringsformen förbjudna området.

21 a §

Petrén:

Beträffande denna paragraf får jag hänvisa till vad jag anför beträffande 46 § VplL.

Förslaget till lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967)

Brunnberg, Sven Nyman och Knutsson:

Vi lämnar detta förslag utan erinran.

Petrén:

I remissprotokollet förutsattes att den befolkningsgrupp som omfattas av den allmänna värnplikten skall medverka i totalförsvaret, i första hand som värnpliktiga i det militära försvaret men i andra hand – om förutsättning därför föreligger – som vapenfria tjänstepliktiga. Det är här fråga om personliga tjänsteplikter, vilkas fullgörande det knappast går att framtvinga mot den berördes vilja. Det går inte att genomföra tvångsverkställighet på

samma sätt som beträffande ekonomiska prestationer. Lagstiftaren har därför som påtryckningsmedel främst måst lita till kriminalisering av underlåtenhet att fullgöra förpliktelse. Vägran att medverka i värnpliktstjänstgöring av den som är skyldig att fullgöra sådan eller i vapenfri tjänst av den som fått tillstånd till sådan tjänst, s. k. totalvägran, föranleder därför straffpåföljder.

Denna metod har vid det praktiska utförandet visat sig ha begränsningar. Det beror bl. a. på att tjänstgöringsplikten är perdurerande under en lång följd av år, medan kriminaliseringen knyter an till varje enskilda tillfälle av vägran. Dessa tillfällen kan i och för sig bli talrika och ofta återkommande. Problemet har i förslaget lösts på så sätt att antalet tillfällen då vägran kan ske inskränkes. Detta åstadkommes genom att myndighet ges rätt att administrativt bestämma att viss värnpliktig eller vapenfri tjänstepliktig tills vidare eller för viss tid icke skall kunna åläggas tjänstgöra. Tjänstgöringsplikten suspenderas därmed för hans del. I syfte att undvika ytterligare vägransbrott borttages helt enkelt förpliktelsen, formellt temporärt men i realiteten – i vart fall i fredstid – definitivt.

Lagförslaget anvisar denna utväg för två situationer. I ena fallet räcker det för befrielse från plikten att personligen medverka i totalförsvaret att avge en deklaration om sin avsikt att icke fullgöra tjänstgöringen och att genom anslutning till religiöst samfund styrka att man menar allvar därmed. Bestämmelsen tar sikte på framför allt medlemmar av gruppen Jehovas vittnen. I andra fallet skall plikten att tjänstgöra suspenderas, om vederbörande visat sin avsikt att icke fullgöra tjänst genom gärning som innefattar straffbar vägran och om han kan antas fortsatt ha denna avsikt. Annorlunda uttryckt: har han en gång vägrat, beredd att taga konsekvenserna härav, och håller han fast vid sin ståndpunkt, bortfaller förpliktelsen tills vidare. Av motiven framgår att de föreslagna lagreglerna förutsättes skola begagnas så att lagföring för vägransbrott helt undviks beträffande värnpliktiga tillhörande vissa religiösa grupper och att i övrigt lagföring för vägran skall ifrågakomma högst två gånger.

Det får betecknas som en mycket ovanlig metod att komma till rätta med brott, bestående i underlåtenhet att efterkomma en skyldighet, att upphäva förpliktelsen för dem som icke vill fullgöra den. Det säger sig självt att ett mera allmänt bruk av detta tillvägagångssätt är omöjligt i ett rättssamhälle. Har det allmänna i laga ordning påbjudit en viss skyldighet för medborgarna, kan inte de som vägrar att fullgöra den systematiskt befrias från skyldigheten. Frågan i förevarande sammanhang är om metoden ens går att i längden tillämpa på ett så begränsat område som det här gäller, trots att motiveringen är ett klart uttalat hänsynstagande till ett så centralt värde som åsiktsfriheten. Klart är exempelvis att den som av stark personlig övertygelse ogillar vårt nuvarande samhälle icke kan åberopa denna övertygelse för att underlåta att lämna de ekonomiska bidrag till detta, vilka i vederbörlig ordning ålagts honom att utgiva.

I insikt härom (se resonemangen SOU 1977:7 s. 139) lade 1973 års vapenfriutredning fram förslag till en särskild samhällstjänst som skulle åläggas den som vägrar eller underlåter att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst och som kunde antagas vidhålla denna mening. Samhällstjänst var tänkt som en speciell art av brottspåföljd vilken skulle åläggas av domstol. Departementschefen har icke velat följa denna linje utan önskar i stället lagfästa nuvarande i praktiken redan tillämpade ordning att administrativt suspendera vägrare från vidare plikt att göra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Självfallet är detta en enklare och billigare lösning än att ordna samhällstjänst.

Enligt vad det upplysts förekommer redan nu att värnpliktig totalvägrar, icke därför att han har något emot att göra värnpliktstjänstgöringen utan därför att, om andra kan undgå denna tjänstgöring genom att vägra fullgöra den, han inte ser något skäl varför han skall underkasta sig den. Sådana uppfattningar kan lätt sprida sig. Departementschefen är också enligt remissprotokollet väl medveten om att kraven på likformighet och rättvisa i fördelningen av de personliga försvarsbördorna måste inta en framskjuten plats vid vapenfrifrågans behandling. Det system, vilket föreslås lagfäst i förevarande paragraf, kan temporärt brukas för undantagsfall. Det synes emellertid svårigen kunna i längden förenas med principen om allmän värnplikt, vilken enligt remissprotokollet skall fortsatt upprätthållas. På skatteområdet finns t. ex. icke något nådeinstitut. Det föreslagna stadgandet ter sig som ett främmande inslag i värnpliktslagen.

Jag avstyrker den här föreslagna anordningen som står i dålig samklang med grundläggande principer i vår rättsordning. Jag förordar att man i stället söker finna en lösning antingen i ändrade former för kriminalisering av totalvägran eller i en särskild påföljdsform av den typ som vapenfriutredningen anvisade, dvs. i form av ett tjänstgöringsalternativ som även om det i sista hand måste bygga på tvång dock ger vitt utrymme för den enskildes åsiktsfrihet.

Förslaget till lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74)

Lagrådet:

Förslaget lämnas utan erinran.

FÖRSVARSDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1978-03-16

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, statsråden Bohman, Ullsten, Romanus, Turesson, Gustavsson, Antonsson, Mogård, Dahlgren, Åsling, Söder, Troedsson, Mundebo, Krönmark, Burenstam Linder, Wikström, Johansson, Wirtén

Föredragande: statsrådet Krönmark

Proposition om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst, m. m.

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslag till

1. lag om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst,
2. lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967),
3. lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74).

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

I anslutning till 1 § förslaget om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst (vapenfrilagen) har lagrådet bl. a. anfört att osäkerhet vållas av uttalandet att vapenfrinämnden vid prövningen bör utgå från att ansökan är allvarligt menad och att den bör beviljas om inte påtagliga skäl talar mot detta. Skulle därmed avses att sökandens nakna påstående om att bruk av vapen är oförenligt med hans allvarliga personliga övertygelse i allmänhet bör godtas utan någon prövning av påståendets sannolikhet, måste enligt lagrådet uttalandet sägas stå i strid med såväl lagtexten i 1 § som den på flera ställen i remissprotokollet uttryckta tanken att ansökningen skall prövas i sak. Lagrådet anser sig emellertid kunna utgå ifrån att en verklig prövning av ansökningen åsyftas och skall komma till stånd, låt vara att sökandens bevisbörda för styrkan av den övertygelse han hävdar inte bör vara tung. Under förutsättning att paragrafen är avsedd att ha den innebörd som lagrådet har angett har lagrådet inte någon erinran mot förslaget i denna del. Skulle däremot avsikten vara att binda vapenfrinämndens prövningsfrihet på visst sätt, torde detta enligt lagrådet böra komma till klart uttryck i lagen.

Jag vill med anledning härav framhålla att vad jag i denna del har anfört i remissprotokollet innebär att en prövning av ansökningen skall ske men att sökandens bevisbörda för styrkande av den övertygelse han hävdar inte bör

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 9 februari 1978.

vara tung. Såsom lagrådet anför ligger det i sakens natur att man, när det gäller att bedöma en så djupt personlig fråga som någons inställning till bruk av vapen mot andra människor, i allmänhet är hänvisad till att bygga på vad den enskilde själv uppger. Det i remissprotokollet föreslagna prövningsförfarandet utgår från denna grundläggande förutsättning.

I fråga om sanktionsformer vid vägran har tre av lagrådets ledamöter påpekat att vad jag anført i denna del i remissprotokollet inte kan vara bindande för domstolarnas rättstillämpning, men att det är naturligt att ta upp sanktionssystemet till diskussion i detta lagstiftningsarbete och att man bör kunna räkna med att domstolarna tar intryck av en sådan diskussion. Jag ansluter mig till vad lagrådets majoritet har anført i detta hänseende. Vidare har lagrådets majoritet i detta sammanhang anført att det kan tänkas situationer då det knappast finns anledning att välja villkorlig dom för en förstagångsvägran. Som exempel anges att omständigheterna kan vara sådana att det helt saknas anledning räkna med att den tilltalade kommer att ändra inställning i händelse av ny inkallelse, eller att det kan stå klart att vägran inte bottnar i något principiellt betingat motstånd mot tjänstgöringen utan endast är ett sätt att skaffa sig anstånd med denna. Det är ingalunda uteslutet att även i fortsättningen redan en första vägran bör leda till dom på fängelse. Åtminstone om ett jämförelsevis långt sådant straff döms ut kan detta ge regeringen anledning att bestämma att någon ytterligare inkallelse inte skall äga rum. För min del har jag inte något att erinra mot vad lagrådets majoritet har anført i detta hänseende.

Tre av lagrådets ledamöter lämnar förslaget till ändringar i värnpliktslagen utan erinran. Förslaget till ändringar i civilförsvarslagen lämnas utan erinran av lagrådet.

Med hänvisning till vad jag nu har anført hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att antaga de av lagrådet granskade förslagen.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga de förslag som föredraganden har lagt fram.

Innehållsförteckning

Propositionen	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	2
1 Lag om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst	2
2 Lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967)	5
3 Lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74)	7
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 9 februari 1978.	9
1 Inledning	9
2 Nuvarande ordning	10
2.1 Allmänt	10
2.2 Förutsättningar för vapenfri tjänst	12
2.3 Tjänstgöringsalternativ m. m.	15
Allmänt	15
U-landstjänst m. m.	19
Kostnadsfördelningsfrågan	20
2.4 Tjänstgöringstidens längd	21
2.5 Prövningsförfarandet	23
2.6 Sanktionsformer vid vägran	27
3 Utredningen	30
3.1 Allmänt	30
3.2 Förutsättningar för vapenfri tjänst	32
3.3 Tjänstgöringsalternativ m. m.	42
Allmänt	42
U-landstjänst m. m.	49
Kostnadsfördelningsfrågan	50
3.4 Tjänstgöringstidens längd	51
3.5 Prövningsförfarandet	52
3.6 Sanktionsformer vid vägran	56
3.7 Övriga frågor	64
4 Remissyttrandena	66
4.1 Allmänt	66
4.2 Förutsättningar för vapenfri tjänst	67
4.3 Tjänstgöringsalternativ m. m.	76
Allmänt	76
U-landstjänst m. m.	82
Kostnadsfördelningsfrågan	83
4.4 Tjänstgöringstidens längd	84
4.5 Prövningsförfarandet	85
4.6 Sanktionsformer vid vägran	90
4.7 Övriga frågor	98

5	Föredraganden	100
5.1	Allmänt	100
5.2	Förutsättningar för vapenfri tjänst	105
5.3	Tjänstgöringsalternativ m. m.	108
5.4	Tjänstgöringstidens längd	116
5.5	Prövningsförfarandet m. m.	116
5.6	Sanktionsformer vid vägran	119
5.7	Kostnadsfördelnings- och organisationsfrågor	124
6	Upprättade lagförslag	126
7	Specialmotivering.	126
7.1	Förslaget till lag om ändring i vapenfrilagen	126
7.2	Förslaget till lag om ändring i värnpliktslagen	129
7.3	Förslaget till lag om ändring i civilförsvarslagen	130
8	Hemställan	130
9	Beslut.	130
	Bilaga 1 Utredningens lagförslag	131
	Utdrag av lagrådets protokoll den 10 mars 1978.	146
	Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 16 mars 1978 ..	156

